

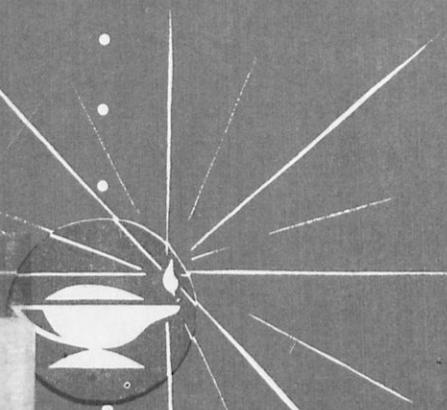
Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

Ν

Ν Ε Ο Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Α

Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Μ Α Τ Α

Σ' γυμνασίου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1987

H 6 NET

Καζοματιστός (F)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΤ/Γ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΠΕΡΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Η 6 ΝΕΤ
Καζαμπαϊανός (Σ.).
Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟ΄, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΔΕΡΗΣΑΤΟ

Ο. Ε. Δ. Β.

αδξ. αοιθ. εισαγ. 3207

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1968

002
ΗΛΕ
ΕΤ2Β
103.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΛΥΣΜΑΤΑ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟ

ΣΑΛΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Παῦλος εἰς ἑκτακτον δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαρτίου 1954, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόμευσις Αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βημα-
τος, πλουσίς ἰ εἰς ὄλως ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην
ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλ-
ληνικοὺς πολιτισμοὺς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγ-
χρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν
γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ
τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκη τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανε-
πιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαιτέρα διάκρισις μεταξύ τῶν
πνευματικῶν ἀνθρώπων ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ
μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἰδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ
τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνas διὰ τοὺς ἀνή-
κοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξιδίον μου ἡ
σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς
τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κῦρος καὶ τὰ ἐφόδια,
τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia
ἐν Νέῃ Ὑόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν
Ἅγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡσθάνθην ἑμαυ-
τὸν προνομιούχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι
ἠρχόμην ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως,
ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινών προβλημάτων του κόσμου και επί τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς Ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἰδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὀρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνικὴ, πολιτικὴ, οικονομικὴ. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματικὴ.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραὶ, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οικονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδεύονται εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἑλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὠρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρισίμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὅφειλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινουσαν δύναμιν.

Ἄλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δεόν ἢ σκέψιν ἡμῶν νὰ ὑψωθῆ ἑθαρραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὕρῃ τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κ ὀ σ μ ο υ τ ῆ ς δ υ ν ἄ μ ε ω ς.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς δ ι α σ π ἄ σ ε ω ς τ ο ὗ ἄ τ ὀ μ ο υ.

Τὸ γεγονός τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῆ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμόν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἕξαφνα ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὕ λ η ς δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δ υ ν ἄ μ ε ω ς καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἄς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἄς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερον εἰς τὸν κόσμον ἢ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἄ γ γ ε λ μ α ἄ ρ μ ο ν ἰ ἰ α ς καὶ ε ἰ ρ ἣ ν η ς.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος ὄλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν;

Σᾶς προσκαλῶ νὰ εἰσέλθωμεν μὲ πίστιν εἰς ἓνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δεόν νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικήν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ σταθῆ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἴστανται ἀπηνῆ ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

νοντα απάντησιν. Καί τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καί ἀγωνιώδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καί πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς.

Ἡ ὕλη διελύθη καί ἐγινε δύναμις, ἐγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν ;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καί πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καί δύναμις εἶναι ἐν καί τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολονότι κατὰ τὴν μορφήν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ;

Ἡ απάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καί τὰς νοουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ μόνον τὸ ὄρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὄρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὅμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξε ὅτι τὸ ὕλικὸν σύμπαν, καθὼς καί ἡ ὕλική μας ὑπαρξις ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καί νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφανέρωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θεῖαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καί ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καί ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὕλης καί δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καί ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καί εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καί νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὠ λ ο κ λ η ρ ω μ ἐ ν η ν ἀλήθειαν καί οὐχὶ μὲ τ μ ἦ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐνοῶ ὅτι δέον νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥτις εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Θεῖα δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὰν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὄρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τιμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὀρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὠλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδή τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντός συγκεχυμένη, ἂν ὄχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσον ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμέναν θεωρίαν καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρεῖτο παραλογισμός. "Ο,τι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὄρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπεῖα τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὠδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὀρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένης δύσκολα καὶ ἄλυτα εὔρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῆ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν της πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρωσ εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὕλικόν καὶ τὸ αἶλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικῆ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνόητος θὰ ἀποβῆ συνειδητὴ ἔκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχη ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον όταν η έλευθερία θα μάς έχη καταστήσει τόσοσ ώριμους, ώστε να έχωμεν βαθείαν έπίγνωσιν τής ευθύνης μας άπέναντι τής έλευθερίας του πλυσίον, θα δυνηθώμεν να αξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ όποίον θα λάβωμεν, άποδεχόμενοι τήν νέαν αντίληψιν περι νέας μορφής του κόσμου. Μόνον τότε θα δυνηθώμεν να ενώσωμεν όλοι έθελουσίως τήν ψυχήν και τὸ πνευμά μας πρὸς έπιτέλεσιν του κοινου μεγάλου σκοπου.

Πιστεύω ότι η ένότης είναι η έννοια, έντὸς τής όποίας ό κόσμος θα εύρη τήν νέαν του έρμηνείαν και ό άνθρωπος τήν όρθήν θέσιν και ίσοροπίαν του.

Η έννοια τής ένότητος ταύτης δέν είναι μόνον άνάγκη, είναι η πραγματικότης. Η πηγή τής σημερινής κακοδαιμονίας έγκειται εις τὸ ότι, ταυτίζοντες έαυτούς με μέρος μόνον τής άληθείας, ήγνοήσαμε τήν άνάγκην τής ένότητος και δέν ενηρμονίσαμεν πρὸς αὐτήν τήν ζωήν επί τής Γής. Σημειωτέον ότι η έλλειψις ένότητος έχει επί τής καθόλου προόδου τής ανθρωπότητος άρνητικήν έπιρροήν, τήν σημασίαν τής όποίας έπαυξάνει η σημερινή τεχνική προόδος.

Έφθασεν όμως ό καιρός, καθ' όν δέον να αναγνωρίσωμεν πλέον τήν ένότητα όλων τών πραγμάτων, όρατῶν και άοράτων. Έχοντες οὕτως έπίγνωσιν τής δυνάμεώς μας και άπηλλαγμένοι άπό τούς φανταστικούς φόβους, τούς όποίους μάς προκαλεί η έσφαλμένη έννοια, τήν όποίαν άπεδίδομεν εις τήν υλικήν ήμῶν ύπαρξιν, δυνάμεθα να έργασθώμεν με νέας, άπείρως μεγαλυτέρας δυνατότητος δια τήν δημιουργίαν μιās καλυτέρας α ὕ ρ ι ο υ.

Τί είναι όμως αὐτή η αύριον ; Είναι όλόκληρον τὸ πρὸ ήμῶν μέλλον, δηλαδή η νέα δημιουργημένη ανθρωπότης.

Η ποιότης, η κανονική λειτουργία και έπομένως η ευτυχία μιās δημοκρατικής κοινωνίας δέν δύναται να υπερβαίνη τās δυνατότητας τής ήγεσίας της. Η ποιότης δέ τής ήγεσίας εξαρτάται άπό τήν πολιτικήν άγωγήν και τὸ ήθικόν και πνευματικόν έπίπεδον τών άτόμων, τά όποία τήν άπαρτίζουν.

Δημιουργία μιās καλυτέρας αύριον σημαίνει να προετοιμάσωμεν δια τὰ τέκνα ήμῶν συνθήκας καλυτέρας τών σημερινῶν, και επί πλέον να τὰ καταστήσωμεν ίκανά να αξιοποιήσουν και να βελτιώσουν τās συνθήκας αὐτάς. Να καλλιεργήσωμεν δηλαδή με φρόνησιν και άγά-

πην τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπαθείας μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρείαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμάς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν : πρῶτον ὅτι ἡ ἐ ν ὁ τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐνότητά, δέον νὰ διδασθῶσιν τὸ μέγεθος τῆς ἐνότητος τῶν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὅταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δέον ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δέον νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἀλλοία χρῆσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικόν τμῆμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὠλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἀλλοία χρῆσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θεῖαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλήγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συναθρώπους ἡμῶν.

Ἴδου τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εις τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐγώ του.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματική. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «Ἐγὼ ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου», ἡ πραγματική ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προὔπαντησιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἴδου ἡ εὐθύνη, ἴδου ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολή καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζη πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν» τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μετὰ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἡκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσοῦτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασιν τοῦ αὐτῆν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μετὰ τὴν μεγαλύτεραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισεν τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἑορτασίου. Ἄλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πνύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὀπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πνύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηῶν ἠγνόουν μέχρις ἐκεῖνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελματῶν καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πνυκῆς ὁμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγράμμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Παιδιά μου!

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἔπατοῦσαν καὶ ἔδημηγοροῦσαν τὸν παλαιὸ καιρὸ ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες με τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνος μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρτήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμούς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν σας, μολονότι ὁ Θεὸς μόνος ἠξεῦρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνας, ὁποίας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἤρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πῶς ἦταν σοφοί, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπῆσαν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἔκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθε στὸν κόσμον ὁ Χριστὸς, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδῶλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφοὺς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλοὺς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαράδες, καὶ μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ὅπου καὶ ἂν ἔβρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστην.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἔπεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ῥωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὑστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστην του. Ἐκοψαν γλῶσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἕνα ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρὸν τοῦ ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἕνα βιτωσερὲ (ἀντιβασιλέα), ἕναν πατριάρχη, καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κλήρος ἔβλεπον ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ὁ σουλτάνος. Ὑστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸ ἔφευγαν, καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των, καὶ ἔτσι ὁ λαὸς, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, καὶ αὐτὴ αὖξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὐρίσκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγην μάθησιν, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἐχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθὸς του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξας καὶ τὲς ἡδονὰς ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστην τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμάνοι. Καὶ τοιουτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνευε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχησμένην κατάστασιν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνην, διότι εὐθύς ὅπου κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἄριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἦλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχεστεροί. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροόδευσεν ἡ Ἑταιρεία.

Ὅταν ἀποφασίσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάστασιν, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πῶς δὲν ἔχομε ἄρματα οὔτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κλῆρος μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάστασιν.

Εἰς τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ἀδελφὸς του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναῖκα του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε φωμὶ καὶ μπαρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἔαν αὐτὴ ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἠθέλαμε κυριεῦσει καὶ τὴν Θεσσαλία καὶ τὴν Μακεδονία, καὶ ἴσως ἐφθάναμε καὶ ἔως

τὴν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουγαν Ἑλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρὰ. Ἐκατὸν Ἑλληνας ἔβραζαν πέντε χιλιάδες ἔμπρός, καὶ ἓνα καράβι μίαν ἀρμάδα. Ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέριδες εἰς τοῦ κασιδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμα τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε ; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγε τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεῖς δὲν ἠθελε οὔτε νὰ συνδράμῃ οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλή. Ἀλλὰ ἓνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκῶνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἠθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουσε πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτιζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορρᾶ, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπὰ καὶ νὰ γυρίζῃ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτιζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀρχιτέκτων, ὅπου νὰ προστάζῃ πῶς θὰ γενῆ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓναν ἀρχηγὸ καὶ ἓναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάζῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάστασις ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκιὰ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασις ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήσῃ καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήσῃ. Ἀλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργειαν καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπον μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιὰ σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστην σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπίασαμε τὰ ἄρματα, εἶπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατριδος. "Όλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστη τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδαῖάς σας, καὶ καλ'ίτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τῆ νεότητά σας, καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμία, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησή σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζη τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας.

Ἐγώ, παιδιά μου, κατὰ κακὴ μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποίαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσῃ. Ἡ ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο ὅπου ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Ἐθρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερίαν.

Τελειώνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων ! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι ! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία !

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Ἐξεφωνήθη τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α' Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρωικῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεοροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὗ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἄν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀντίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνὴν μου τὰ δάκρυα μου, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβησε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μείδιον, αὐτὸ γλυκὺ τοῦ ὠραίου καὶ θαρραλέου ἄκνου τῆς Ἠπείρου, μείδιον, ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χεῖλη του, ὅσάκις ὠμίλει περὶ πατρίδος.

Ἄλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυ ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτακτικὴ, ᾧ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κλάσωμεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παρλίσιον δάφνην ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποιεῖ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθὴν πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρῶσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάγχχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρῳσιν παντὸς ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν,

νών μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάρηρα ληστροικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἤλθε νὰ φέρη παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμητοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἀβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινὴν του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα Ἕλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὀλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῶ ἡμεῖς ἐδῶ, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἥρωισμόν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικὸς του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγιζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελά θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκεῖνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημῶδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματολῶν. Ὁ δὲ ναῖσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰώνιαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστροικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἔθνολογικὸν καθεστῶς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἅμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὧς ποτε ὁ Βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποῖου διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιοῦτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελιομένου καὶ παρασκευάζοντος, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιοῦτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι σὺνδέει αὐτὴν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. Ἡσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαί, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρῶτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἔθνικόν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερόν ἔαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἣν δὲν περιορίζει ὁ Ὕλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ ἢ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἣν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἠπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθῃ τοῦ θεοῦ του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξε συμφοιτητῆς σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ ὅσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγινώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμούς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὄραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρῶσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ᾧ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑφοῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετε ν' ἀναπαυθῆ ἔγγυς ἐκείνων νικηφόρος, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακρὰν, ὄνειροπόλος λυτρωτῆς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνὴ σας ἐπιμνημόσυνη τελετὴ ἄς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβῶν μέλλοντος εὐτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχη ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκείνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

ὕμνων καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἢ καλύψασα τὸν πολῦτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερίς «Ἐμπρός» 24 Ὀκτωβρίου 1904

Σπυρίδων Λάμπρος

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προσήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουσι, νὰ τιμήσουσι καὶ νὰ ἐορτάσουσι. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι ἑλληνικαί, ποτισμέναι μετὰ τὸ τίμιον αἶμα καὶ μετὰ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εὐρίσκονται δέσμιαι. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἢ Ἐλευθερία ὀλόρθη
πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μετὰ τὰ πτερά της τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχὴ, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἔλπις καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμῖνος τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροῖνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μετὰ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν ἔλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάρσσοσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῆ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἄς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὄρθιοι προσευχηθῆτε.

Ἄς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποῦ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἄς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποῦ σκιαζοῦν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμα τῶν. Ἡ ἀνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἄς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικά βουνὰ τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἄς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἄς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῆ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀ λ η θ ε ί α ς, τὸ φῶς τῆς π ί σ τ ε ω ς καὶ τῆς ἐ λ π ί δ ο ς. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἔθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἐχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζ ω ἦ ν καὶ τὴν ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' αἰ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουσιν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ν σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ι ν τ ο ῦ Ἔ θ ν ο υ ς. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφειτηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουσιν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θ ρ ὕ λ ο ς καὶ γίνεται τ ρ α γ ο ὕ δ ι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὐρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰ δ έ α.

Ἰδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχιῶν πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπῆ ἢ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῶ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν του τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσο παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἄλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμούς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτά καὶ θρυλικά τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησιμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὁράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἄπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λεληθμένον
οἶδασι πολλοί, κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός ; Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκευὸς τῆς ἐκλογῆς. "Ὅταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῶ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῶ: λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Ὡς τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν «ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ».

Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιότερους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμοὺς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἀρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἤρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἐχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινάς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρύλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, «ποῦ καρτερεῖ τὴν ὥρα νὰ ῥθῆ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασιλίссαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνῃμα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. "Ὡς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ὡς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναὸς, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ἤκουσαν ψαλμωδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγένεσε τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνη φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, «εὐθύς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμωδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χερί ἀνθρώπινον. Ἦτο

ή ὑπερκόσμιος φωνή τῶν ἀγγέλων· καί τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον κατηύ-
γαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καί ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλή-
ρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία :

μέ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἐξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καί τὰς ἀνδρικός ἐλπίδας τῶν ἑλληνικῶν
γενεῶν.

Ἐνῶ δὲ ἡ βασιλις τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατίας τῆς
ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καί τῆς
Ἁγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετε-
ρίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ποὺ τὸν εἶχε ἡ Ρωμοσύνη :

κι ἀπ' τὰ θρονιά τὰ ρήγικα,
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς ἀν-
δρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἦρωσ καί
σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ
γάμου καί τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιον καί τὸ κοῦρσος,
κατέβαιναν εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγένετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὄμορφε διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καί γιὰ ν' ἀργοῦς πνήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλικῆ,
νὰ χτενιστῆς, νὰ διαρμιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, ποὺ περπατεῖ καί δρέμει.
μέ τὰ σελοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μέ τ' ἀσημένια πέταλα καί μέ τὰ φταρμιστήρια,
ποὺ στέκει καί χιλιμιντῶ στὸ πέργερο δεμένο,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμον νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὐλοὺς σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλοὺς τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιον πόλεμον βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καί χαρές, χῶρες, χωριά καί κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισούρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριά τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἥρωϊκὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρίται καὶ ἀρματολοί γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιάς τὰ σύμβολα τὰ ἥρωϊκὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγοῦδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγοῦδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὀλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ „αράδοσιν πνευματικὴν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεροι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μούσης. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχη εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἥρωϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς δυῖσμός τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεῖα εὔρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχὴν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρυψοῦν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζεῖδωρος αὖρα τοῦ Ταῦ-γέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, ποὺ μελέτησες
 νὰ τὸν ὀρθώσης ἀπέχνου στοὺς ὤμους σου
 τὸ συντριμμένο ναὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ : «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὦν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος : «Ἕλλην ὦν τὴν φωνήν, οὐκ ἂν ποτε φαίην Ἕλλην εἶναι. . . εἰ τὶς ἔροιτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός. . .».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἐνῶ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλλην ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἐδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔθνικὴ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίωι τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρύτερων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντουῆς, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἰκετεῦον τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνώσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἢ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὐριον θὰ στραφῆ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Ἀγῶνες τραχεῖς, πικρία καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὀλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχὰς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητάς : *vox diversa sonat*. Ἀλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαῖκόν ἢ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου Ἕθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βαρβαρὸς φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχὴν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχιῶν τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικά καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητῆς, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618 :

Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλιτώσουν,
νὰ ἴθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχορον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

‘Ο δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκῶνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλά :

‘Ακόμη τούτ’ τὴν ἀνοιξη,
ραγιάδες, ραγιάδες,
καμημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μοριά καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῶ ὁ Βολταῖρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β’ ἀρχαιοπρεπεῖς ῥόδας. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν : «ταῖς σαῖς ἀκτίσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηναῶν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὔσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο...». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ «ἑλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασυστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ’ παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποίησεως τῆς βυζαντινῆς ιδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὠριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ’ καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ’ αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὀραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ιδέας, τὴν ὁποίαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

που καὶ τοῦ πολίτου. Καὶ ὁμως οὐδεμία ἄλλη μορφή κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφή λογίου, μορφή λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ιδέαν καὶ τὸ τραγούδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ιδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀιμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἕλληνες πρόκριτοι ἐξεληθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiph, ἄσημον καὶ ὀμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὅποιοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὁμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἐρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαρῖα τὰ βήματά του πρὸς τὸν ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταυγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίσῃ τοὺς πολιοῦς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην ποῦ

ξέφωτη στυλῶνει τὴν κορφή της
 μεσουρανίς. . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ ἅγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι της ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ ἄλλο πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Καὶ ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὄραματιστῆς, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὀνειρῶν πλάστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός : «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα αἰδίων» (Η. Taine).

Ἐθνάτατον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰῶνων ἀγῶνες, αἰῶνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμήν ἐκάμφθη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῆ. Αὖριον τὰ ἴωτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἄκρογιάλια. Ἐμποροὶ καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἐξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τὸ κήρυγμα :

Ἐὰς σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.
«Ἠχός, γλυκύτατος ἡχός» ἀκούεται.

Δὲν εἶν' ἀηδόνι κρητικό, ποὺ παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλοῦς βράχους κι ἄγριους. . .

Εἶναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμός ὁ ἱερός βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἔθνους. Εἶναι μαζὶ καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία :

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σὲ γκρεμὸ κατρακυλήσαμε,
ποὺ πιὸ βαθὺ καμιὰ φυλὴ δὲν εἶδ' ὡς τώρα,
εἶναι γιατί μὲ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα
ὁμοια βαθὺ ἔν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρὸς ὕψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζακουθηνός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἄς εἰσδύῃ μία μόνη ἀκτὶς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβροῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκοὺς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλίδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῶν. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάντως, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθήρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾶδον εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχουαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασίλεια τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην Ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχῳ ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰ ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἑκτασίαν ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιάν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ὁ Κεῖ κίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουναὶ τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ Ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὀλυμπον· φρίσσει τὸ κύμα εἰς τὴν ἐπαφήν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικτᾷ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταϊάν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κύμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαεινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἰδοῦ, ἡ ἀκτίς θὰ διώξη τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἐξώση τὸν τυφῶνα. Ὁ φαεινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυῆς θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἐξερράγη, ραγδαίως ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σηηλιὰ ἤχεῖ παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμα ἀντηχεῖ διακεκομμένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνήλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχῶδους προβλήτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλιν τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων, κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερος, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβὰς πρὸ μικροῦ διὰ τὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἔλιγμων καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἐξέβαλε ἕνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἶτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὄλον τὸν κρῦον λουτήρα τῆς καταιγίδος. Ἐὰν ἔβλεπέ τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικάτζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὀργυῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολουσας, αἵτινες ἠσυχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἄλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπὰ.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωΐαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

εἶχαν βραχῶθῃ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἐσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγὲς καὶ ἐσοχὴ στεγανή. Ἡωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατὸς. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κῦμα, πολλῶν ὄργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἡδύνατο ἀνθρώπος νὰ καταβῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχῶμεναι αἴγες, συνηθισμέναι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνοὺς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποίαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἡσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὅπου ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχῶμεναι.

Ἐφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμέναι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἐβδομάδας ἢ μῆνές τινας, ἕωσοῦ ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὄϊας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλι ν φορὰν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εὐρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἀλλὰ τῶρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλίτωναν, διὰ νὰ βάλουν γυνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ πολὺρροιβδον κῦμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σφύζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν.

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτίνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. Ὅλογυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γείσα τῆς στέγης, ὠραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου **T** ἐκ πέντε ἄλλων πινάκιων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὠραῖα παλαιὰ πινακίδια ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδίκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάσμα τῶν ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέληγητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκεῖσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμη τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειᾶν μὲ παρειᾶν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους τῆς.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ρθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα,
ὅπου μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὠρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοθητὸν τοῦ παπα-Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδόνι ἤρε φωλιά και τὸ τρυγόνι σκέπη
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὔρισκε μεγάλην γλύκαν και παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῆ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ὠραίαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλαῖν, Ἡπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστὴν, εὐπαιδέυτον, πολὺγλωσσον, ὥρολογιοποιὸν και ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὄλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, και ἀπέθανεν ὑπερευνηκοντούτης με τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

Ἡ ὠραία μικρὰ εἰκὼν, με τὸ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἐνούμενον κατὰ παρεῖαν με τὸ λευκὸν και ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους της, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα και ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθύς με τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ, και συναυξανόμενης με τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους και τὰς μερίμνας.

Και ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες
 στὸν ἴσκιο ἄς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ και ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, και ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος και φρουρός τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ και τοῦ ἀριστεροῦ τοῖχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα και τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη και οἱ πόδες, ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπειράς ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, και ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστάτις τῶν ὠδισουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος και ὁ Ἅγιος Δημήτριος με

τά χαντζάρια των, με τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακὰς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ με τοὺς σταυροὺς καὶ με τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι με τὰ κουκούλια, με τὰς λευκὰς γενειάδας των, με τὰ κομβοσχοῖνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυροὺς των, ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὅσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητὴς, με τὸ λόγιόν του: «Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ με τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθῶου ἀνεπιούτου: «Εἰ μὲν εὖρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῶον, ὡς θέλεις πρᾶξον». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἤττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδιῶν. Ἦτο καὶ ὁ Ὅσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεῦτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δις καὶ χιαστί τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν με σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχῶν αὐτὸν ἐπανάπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λήσταρχος ἔγινεν ἅγιος, καὶ ὑπῆγγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχρόν του, ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα με τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερον εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητρίδας καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλᾶτε, ἐγὼ εἶμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἐώρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἧτοι τὰ Ἐπιλόχεια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνας, ἐπὶ λευκῆς μεταξοῦφοῦς ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρητημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἐνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον ἔφερον ἄλλο σχῆμα, ζῶον, ὁμοίου σχεδὸν με ἄρνα κερασφόρον ἢ με ἔριφον. Ἐπὶ τινος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερόν τοῖχον ἐβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κου-

κουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνὰ κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδίων ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρὰ τῶν ἦσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναὸν τῆς μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζώου ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρὸς, ἣτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρὸς, ἣτις ἀπέθανεν ἴσως λεχῶ εὐθύς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερῶματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εὐθύς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκῆσει νὰ καλέσῃ ἐνωρὶς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Ἰοῦ τῆς εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικὰ κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἡ θεία - Ἄρετώ, ἡ Χρονιάρρα, ἡ ἀφιλοκερδῆς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὄλων τῶν ἐξωκκλησίων. Ἦρχετο τακτικά, δύο φοράς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι τῆς, τὸ ὅποιον ἀπεῖχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτὴν, ἤρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονῆρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῆ εἰς τοὺς Ἁγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τῆς τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχὴν τῆς μετὰ τὸν ἔλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν τῆς κι ἐξοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια τῆς, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ τῆς, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεῦτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οί γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτῆ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτῆ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειά - Ἄρετῶ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὁμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει καί, ἄν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρῶ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνομηλικούς της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῆ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήτησις, χρονίσις, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζης τί κάνει ἡ πλαγινὴ σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῆς, νὰ μὴ βλαστημήσης».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχὴ, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσει, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλὰς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχῶ, νεκρά... Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχῶ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δώδεκα ἡμέρον. Ἀφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειά - Ἄρετῶ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιᾶσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας. Ἔλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἁμοιρῆς καὶ τὴν προσέφερον ὅλην εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συνήθη ἱεουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ ἱερεὺς ποδιῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστάνιου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα πλατὺ, μὲ ἀδράς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσὴν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὀσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφανα προμά-

νικα, τοῦ βαβουκλιού, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὠραῖον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμνε νερὰ - νερὰ εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαίλονιον, διὰ νὰ σκέπη ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὄλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιὰν τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν ἐβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι τῆς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι τῆς εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβοσκεν ἡ ἴδια, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσοπληκτον ἀκτὴν κι ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφὸν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαίλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χρωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μιανθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπη τὰς καλικάτζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτούσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὅλαι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολισκὸς τελείως ὠργανισμένος, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθοῦσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεῖς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αί αίγες τοῦ Στάθη Μπόζα, αἴτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσφ διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σφζόμενον ἀκόμη, τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλευόντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκῆσωσιν, ἅμα ἡ καταιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης, ὁπότεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηὔραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουσιά μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὄρφος ἢ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυρειδερὴ, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἀπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουσιά τραβᾶται καὶ τευτώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ φαρᾶς μένει μὲ δυὸ πῆχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὅμοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκὸς, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αίγας, τὰς ὁποίας ἔβλεπεν, ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἐμπρὸς του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἐξοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινόμενη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἐχαμήλωνεν ὀλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνηματικῶν μονοσυλλάβων:

—“Αἰ, αἰ! ὀ! Ψαρή! ὦ, χῶ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάληγοι, ἀναίσθητοι καὶ οὐδ' ἀπῆντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἄβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν ἴλιγγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδη καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσαντο

καὶ ἐκάθηντο καὶ ἑκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπονετικού βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετό τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει διὰ τῆ Στέρφα, εἶπε τέλος στεναζῶν ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ἄς ἠμποροῦσα νὰ γλιτώσω! . . .

Ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἐξωθεν τοῦ ναύσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα-Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἐσπερινόν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ἀλλὰ γερὸν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἴγας. Ἡ θειά Ἀρετῶ, ἡ Χρονιάρια, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιοῦτω τρόπῳ ὥστε νὰ εἶναι ἐλπὶς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἶτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θειά Ἀρετῶ διηγεῖτο ὅτι παρόμοιον τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἐξῆντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκας, συναδελφος τοῦ Στάθη, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὡσὰν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινοῦ, καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἴγας, ὥστε, ἐνῶ αὐταὶ θὰ ἐμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφερὰν βοσκήν, τὸ ὄξύ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῆ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμέναι μὲν, ἀλλὰ σωσμέναι θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας· ἔλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω. . .

Ἡ θειά - Ἀρετῶ ἤρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιέ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα, ἠνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρήπη τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λείει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ’ς κεῖ δὰ κάτ’ εἶν’ οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσης νὰ τσ’ δέσης, νὰ τσ’ ἀνεβάσης ἀπάν’ ;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπα-Μπεφάνης μὲ τὴν λευκὴν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθης κι ἔσεισε τὴν κεφαλὴν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειά τὸ Ἄρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν τῆς μίᾳ ιδέα.

— Ἀμὴ σὰν τὸ ἀποφασίσης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξη.

— Ἔταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μίᾳ γίδα, σὰν τὴ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλίτωνα!

‘Ο ἱερεὺς ἔκαμε διαφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινουῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν. . . Τὸ τάξιμον εἶναι προαιρετικόν. . . «Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις», ποὺ λείει καὶ τὸ τροπάρι. . . Μὰ ἄς εἶναι. . . ἂν ἤθελε νὰ κάμη καμιά λειτουργία. . .

Εἶτα ἐπανέλαβε:

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξη κι αὐτὸς κι ὄλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ζωκκλήσια. . . Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τὶς ἐλιές καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξη.

— Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.

— Καλά, νὰ ἔχης τὴν εὐχή. . . Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— Ἡ εὐχή σ’, παπά μ’.

Ἐφαίνετο ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβίζετο διὰ

σχοινίου εἰς τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένες αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιος ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὀρίσου, ἀπ' λείει οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθῃ μ', αὐτό, τί λογαῖτε, εἶναι, ἀπού'πε κι ἡ αἰοσύνη τ', ἀπ' λείει κι ἡ θειά τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. Ἐνα πάτ'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἔν' ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' το' γίδις νὰ το' δέσ', ἀπ' λείει οὐ λόους, νὰ σ' ὀρίσου, παπά μ';

— Ἐγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς . . . Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἠρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἶσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησία!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐψιθύρισεν ὁ μπάρμπ' — Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναύσκοῦ.

— Κανεὶς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἀχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι . . . Ἀχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἦταν ἀνθρώποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

— Ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσύ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορὰ . . . Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα . . .

— Ἐχουμε ταμένα μαζί μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίσα τ' Ἄι - Παντελεήμονα . . . Τὴν εἶχε ἰδνεύει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναίκα.

— Ἀμποτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

Ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτῆτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε κὰν βοσκός, οὔτε οἰκίαν εἶχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἰγὰς. Τὸν περισσότερο καιρὸν ἐγύριζεν

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κὶ ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

— Δὲν πᾶς, καημένε Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γιאלὸ ἢ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχναν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κὶ ἔφευγε.

— Καλὰ ποῦ μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.

— Κὶ ἦτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῆς;

— Ὁχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἤμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἔλεγεν ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κὶ ὅλος ὁ καιρὸς, ἐκτὸς ὀλίγων ἐβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἔφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὁπότεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινε εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὔρε δὲ τὴν ομάδα τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτῶ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναῖσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμήν ἡ θειά τὸ Ἀρετῶ ηὔχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιος ὁ μισθὸς του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκιας, τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγῆθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἡλιοκαῆς καὶ ρικὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τὸ ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ἔεις γ'ναῖκα καὶ πιδιά... Ἄφσε νὰ κατιβῶ ἐγὼ, ἀπ' δὲν ἔχου σ'οὺν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης ἐσιώπη.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τῇ μιᾷ γίδα, τὴν Ψαρή, κὶ νὰ μὲ καλουμά-

ρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ το' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

Ἐκεῖνος ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. Ἡ Ψαρή ἐμένα μ' χρειάζεται.

Ἐκεῖνος ἔμεινεν ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύννου.

— Ἄς εἶναι, μ' δίνεις τὴ Στέρφα... Καλὴ ἔναι κι ἡ Στέρφα... Ἄ δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτολίκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ'μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλᾶτε, παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

Ἐφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὄργυιων. Ἐδῆσαν τὴν μίαν ἄκρην εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειὰν κι ἐδέθη μοναχὸς τοῦ ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκιος, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπεθερός τῆς θεῖα Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν ἐμνησικακεῖ διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς τοῦ, κρατοῦντες σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ-σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ ἰλιγγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

Ὁ Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ' ἀρχάς. Ἐκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσπαθῶν νὰ ψαυῆ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὄχι πολὺ σφοδρῶς, κατὰ τοῦ βράχου.

— Ἀγάλια - ἀγάλια! μαλακά, παιδιά! ἐκέλευεν ὁ Ἀγκούτσας. Λάσκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ караβάδες, διαόλ' Ἀγκούτσα; εἶπεν ὁ Περηφανάκιος.

— Σιώπα, μὴ βλαστημᾶς, λάσκα, λάσκα.

Ὁ Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενόν σφιγγων τοὺς ὀδόντας, ἀνοιγοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφιγκτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν ἐφαίνετο νὰ ἐδειλίασε.

— Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

ρωμένη.

Τέλος, ο Στάθης επάτησεν ἐπὶ τῆς ἑσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἥτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἔλυσε τὴν θηλειὰν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδесе καλὰ τὴν Ψαρὴν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἐκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρῳσι σιγά - σιγά τὴν Ψαρὴν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔδесе τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτὴν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔμεινε μοναχός του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς τὴν Ψαρὴν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ ἴλιγγος ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἐκλείε τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἐσφιγγε τὰ δόντια. Ἔλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένη», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ὁ ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὠτὰ του. Ἀνέπνεε δυνατὰ, ἦσθμαινε, καὶ ἡ καρδία του ἔπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. Ἐξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ἠσθάνθησαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ὁ Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἢ τρεῖς φορές τὴν κεφαλὴν, τοὺς ὠμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοῖνον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πῖνῃ ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

Ἡ Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέσταινε μὲ τὴν πνοὴν τῆς.

Ἡ Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

Ἡ θειά - Ἀρετῶ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

Ἄσπυρ ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάραμπ' - Ἀναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Ἄσπυρ Περηφανάκιος ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἶδια τέτοιου πράμα, ἀπ' λείει οὐ λούου. Κακὴ δ'λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

Ἄσπυρ Ἀγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— Ἄξιζεν, ἄξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ'νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

Ἄσπυρ Ντάνας εἶπε:

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νὰ ἴναι.

Ὅταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἓνα κατσικάκι, ποὺ μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. Ἐλάτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέψω.

Ἄλεξανδρος Παπαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιόκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάϊδευε τὰς μαύρας κόμας τῶν ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς τῶν ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθῶν τῶν, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων τῶν τὰς λαβὰς. Καὶ τώρα δύνων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους επάνω εις τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆ-
νον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους.
"Ὀλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν
τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυ-
ναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας
καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν
φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς πα-
λάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάννη,
ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιγαγάνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν
χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπα-
φλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματή-
σας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους
κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμῆμα, αἰμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυ-
λα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ
ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊρά-
κια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ
τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύ-
σεως. Μυρμηκιᾶ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανεὶ ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ
ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄρα-
βες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν.
Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἢ μετὰ
τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον,
ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγὸς των ἔφθασεν
εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ
βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκίνισαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαϊμάργως τὸ
αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε
κύκλω τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτος ἀναμε-
τρᾶ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βρα-
χιονὰς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά
των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρ-
χεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾶ
τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσάν νὰ μὴ πιστεῦθαι πὼς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κείνους ἀναίσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοὶ τοῦ ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε τὸ παλικάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του καὶ ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἰδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχώρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα καὶ ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἑκατέρωθεν αὐτὸν ὠδεύσαν πρὸς τὸ δεῖχθῆν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἐστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορόπησαν, ὡσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χεῖρα μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἴσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἥτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὡσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὀρθιον νεκρόν.

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις άράξαμε στη Στένη, ό καπετάν Ξυρίχης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφείο. Δυό ήμέρες τώρα δέν ήβρεσκε ήσυχία. Τριάντα μίλια έξω από το Μπουγάζι άντάμωσε τον «'Αρχάγγελο», το μπάρκο του, που ήταν μέσα κυβερνήτης και γραμματικός τὰ δυό του άδέρφια. Δέν πρόφτασαν νά καλοχαιρετηθούν, νά είπουν για τὸ φορτίο και τὸ ναῦλο τους και τούς χώρισε ό χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νά όρθοπλωρίση τὸ δικό μας και ολάκερο ήμερονύχτι θαλασσοδάρθήκαμε στ' άνοιχτά. Μά όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τούς βαρκάρηδες, τούς πιλότους, άκόμη τούς κουμπάρους και τίς κουμπάρες· αλλά τίποτε δέν έμαθε για τὸν «'Αρχάγγελο». Τί νά έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νά όρθοπλωρίση κι εκείνος ή έπεσε άπάνω στους βράχους; Κι αν τσακίστηκε τὸ μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' άδέρφια του; Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο τὸ μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

Όταν έφτασε στο τηλεγραφείο, ξέχασε μιá στιγμή τὸν πόνο του εμπρός στον πόνο τῶν άλλων. Κάτω στην αῦλή, άπάνω στις σαρακωμένες σκάλες και παραπάνω στ' άσάρωτα πατώματα κόσμος σαν αὐτὸν άνήσυχος· γυναίκες, άντρες, παιδιá πρόσμεναν νά μάθουν από τὸ σύρμα τήν τύχη τῶν δικῶν τους. Κι εκείνο σώριαζε με τήν ταρναριστή φωνή του άκατάπαυστα θλίψη. Όνόμαζε πνιγμούς, μετροῦσε θανάτους, έλεγε ναύγια, περιουσίας χαμούς, συνέπαιρνε χαρές κι έλπίδες σαν δρόλαπας. Και κάθε λίγο άπάνω στα πατώματα, στις σκάλες κάτω και παρακάτω στην αῦλή θρῆνοι ακούονταν, κορμιá έπεφταν λιπόθυμα, φωτιá κυλούσε τὸ δάκρυ.

Ό καπετάν Ξυρίχης δέ μπορούσε νά υποφέρη περισσότερο τὸ βάσανο. Βιαζότανε νά μάθη και τή δική του μοίρα. Έσπρωξε τὸν κόσμο ζερβόδεξα, άνέβηκε δυό - δυό τὰ σκαλιá, έφτασε με κόπο στη θυρίδα και ρώτησε με όλότρημη φωνή:

- Για τὸν «'Αρχάγγελο»... τὸ μπάρκο... μην ακούσατε τίποτα;
- Τίποτα· τοῦ άπαντá ξερά ό τηλεγραφητής.

— Τίποτα! πῶς είναι δυνατό; ξαναρωτάει. «'Αρχάγγελο» τὸ λέν· έχει φιγούρα δέλφινα... έχει στο μεσανό κατάρτι κόφα. Σπετσειώτικο χτίσιμο.

Και κολλάει περίεργα τὰ μάτια στοῦ υπαλλήλου τὸ πρόσωπο,

αυτιάζεται τους κροτους πού βγάξει ξερούς, συγκρατητούς, σάν δοντοχτύπημα κρυωμένου, ή μηχανή. Τά σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπό τὰ πόδια του· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾶ τῆ θέσῃ του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμή καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορη:

— Ναί... « Ἐρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ροῦμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἡ πρῦμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

Ζωντανά! Ἄναστυλῶνεται ὁ καπετάνιος στὰ πόδια του.

— Τὰ ὀνόματα; λέει μὲ φωνὴ σάν χᾶδι· δὲ μπορούμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὀλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὀμορφότερο. Φιλεῦει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἕνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα: — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλὰ!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ; ρωτᾷ ἐπάλι.

Ὁ ὑπάλληλος σκουντουφλιάζει· Μὰ τὸν παρασκότισε! Γύρω ἀκούονται φωνὲς ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. Ἔμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τοῦ φτάνει; Εἶναι κι ἄλλοι πού λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. Ἄς μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέσῃ του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾷ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπὸ εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπεία. Ἄπὸ κεῖ μ' ἔν' ἄλογο φτάνει στὸν Ἄι - Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾷ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κἀθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοιινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιᾶ, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζὶ χέρια, πόδια,

κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στὶς σκισμάδες, μυαλὰ στουπιασμένα στὴν πέτρα. Ἐνα τρεχαντηράκι ὁμορφοφτιασμένο, ἄγγελος, πρόβαινε μὲ πανιὰ καὶ ξάρτια, λὲς κι ἀρμένιζε ἀνάερα. Καὶ ὅμως ἦταν καρφωμένο στὸ βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλὰ στὴν πέτρα, ποὺ οὐδὲ νερὸ οὐδ' ἄνεμοςμποροῦσε νὰ περάση. Κι ἓνα σκυλιὸ στὴν πρῦμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τὴν ἀλυσίδα του καὶ τὸ νερὸ κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σὰν νὰ τὸ ἔβριζε, ποὺ χάλασε τ' ὁμορφοκάραβο.

Ἐκαμε ἀκόμη μερικὰ βήματα ὁ καπετὰν Ξυρίχης καὶ ἄξαφνα βρέθηκε μπρὸς στὸ μπάρκο του. Ἐπρεπε νὰ εἶναι δικό του ξύλο, γιὰ νὰ τὸ γνωρίση. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιὰ οὔτε σκαφίδι ἀπόμεινε πλιά. Μονάχα ἡ πρῦμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σὲ δυὸ χάλαρα. Καὶ γύρωθὲ της πικρὴ νεκροπομπή, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιὰ καὶ ἄρμενα· ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ἄλλα ποδόσταμα καὶ σωτρόπια καὶ σταύρωσες. Κι ἀκόμη γύρωθὲ της ἄλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τὸ ναύκληρο νεκρὸ στὸ πλάγι· βλέπει τοὺς ναῦτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτσιδα ἀπάνω στὰ κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μὲ τὸν ἄμμο, ἄλλους παιχνιδι τοῦ νεροῦ, δαρμὸς καὶ φτύμα του. Κι ἀπάνω στὰ τουμπανιασμένα κουφάρια, στὰ πρόσωπα τὰ χασκογέλαστα τὰ ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τὸ ράμφος στὴ νεκρὴ σάρκα καὶ στὸν κρότο του πέταξαν κρίζοντας, σὰν νὰ διαμαρτύρονταν ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσε στὸ πλούσιο φαγοπότι.

Ἀρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τὸ βάσανο. Ἐκείνα τὰ κουφάρια δείχνουν πὼς κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ δικά του. Θέλει νὰ δράμη, νὰ ψάξη ὁλοῦθε, μὰ δὲν τολμᾷ. Κάτι μέσα του τὸν κρατεῖ, τὰ πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καὶ ψαχουλεύει. Βρίσκει ἀσούσουμα καὶ τ' ἀδέρφια του. Τὸ ἓνα κείτεται μὲ τὸ κεφάλι συψαλιασμένο, τὸ ἄλλο ἔχει καὶ τὰ δύο πόδια κομμένα στὰ γόνατα. Ἄν δὲν τοῦ τό ἔλεγε ἡ ψυχὴ, βέβαια δὲ θὰ τὰ γνωρίζαν τὰ μάτια του, ὅπως καὶ τὸ μπάρκο. Ἄλλὰ τοῦ τό εἶπε καὶ τὰ καλογνώρισε. Καὶ τότε τὰ μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τὴ θάλασσα μόνο κοιτάζουν πειστωμένα. Ἄξαφνα ὁ γρόθος σηκώνεται καὶ πέφτει μὲ ὀρμή, ποὺ λὲς τρόμαξε καὶ πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

Ἐπειτα σκυφτεὶ καὶ γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαϊδεύει τους τὰ

χτυπημένα κορμιὰ ἀνάλαφρα, σὰν νὰ φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήσῃ· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικά στ' αὐτί, θές παρηγοριά, θές μακρινὴν ὑπόσχεση. Ἔπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφτει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἄνοιξε καλά· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸ ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλησε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἔπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπεΐα. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρκο του.

— Ἔτοιμα; ρωτᾷ τὸ γραμματικό.

— Ἔτοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τὴ θέση του στὸ κάσαρο κι ἐξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

«Λόγια τῆς πλώρης»

Ἀνδρέας Καρκαβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσίς)

Ἀναφέρεται σὲ κολοσσαῖο ἄγαλμα ἀπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευσίνος. Κοινῶς λέγεται ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, στὴν πραγματικότητα ὅμως πρόκειται γιὰ «κιστοφόρο». Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ βρισκόταν σ' ἓνα ἄλωνι κοντὰ στὸ Τελεστήριο καὶ μετακομίστηκε τὸ 1801 στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἀπετέθη στὸν πρόδρομο τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καϊμπριτζ.

Σ' ἓνα ἄλωνι στὴ Λεψίνα, ἦταν ἓνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρῃ, ὅποιος δοκίμαζε νὰ τὸ κουνήσει ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τὸ χέρι. Μιὰ φορὰ τὸ πήραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιαλὸ καὶ ἤθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχὸ του στὴ θέση του.

Ἦξεραν ὅλοι πῶς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἄλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατόρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας ποὺ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἓνα βόιδι ἔκοψε τὸ

ζυγό, έχούμησε καταπάνω στο μάρμαρο και τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς ἔβρη μεγάλο κακὸ ἂν τὸ ἀφήσουν, και δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἄλλὰ οἱ Ἐγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲ θὰ πάθουν τίποτα· και τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπὰ μὲ τὸ πετραχήλι και πρῶτος μὲ τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα ποὺ ἦταν γύρω στὸ μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στὸ καράβι τους και τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τὸ ἔβαλαν σ' ἓνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως ποὺ τὸ φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεσε ὄξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν καλὴ σοδειά και οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἄγαλμα θὰ γυρίσει πάλι. Ὑστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι και εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατί ἀφῆσαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἄγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Παραδόσεις γιὰ «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικὰ τραγούδια περιγράφουν ἀγῶνα δρόμου τοῦ Ἡλίου και τοῦ ἥρωος Γιάννη, ὅπου ὁ θνητὸς ἠττᾶται. Συγγενὴς φαίνεται και ὁ ἀρχαῖος μῦθος γιὰ τὴν κυνηγὸ Ἄρρη, ἡ ὁποία κυνηγώντας ἓνα ἐλάφι εἶπε ὅτι θὰ τὸ φτάσει, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ τρέξει τόσο γρήγορα ὅσο ὁ Ἡλιος. Ὁ Ἡλιος θύμωσε γι' αὐτὸ και τὴν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι.

Ἀντίκρου στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου και στὸν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἓνα ξερονήσι μοναχικὸ και ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸ ἔναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη και πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιὰ Νεραίδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στὴν θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνη και ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Και γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάσει και τὸ φεγγάρι κι ὀρκίστηκε « ἢ τὸ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ ».

Και μιὰ βραδιά ἡ Νεραίδα, ἀφοῦ ἐτοίμασε τὸ καράβι της, λέει στὸ φεγγάρι: « Ἔλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνη ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας ». Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχὰ τὸ δρόμο του, και ἡ Νεραίδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φτάσει. Τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες ἐπάλεψε, ὅσο

πού είδε τ' άσπρα της πανιά νά γίνουν κουρέλια. 'Από τό θυμό και τή ντροπή της άρχισε νά βρίζη και νά καταριέται τή μάνα της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχή κι ένα άστροπελέκι επέτρωσε τό καράβι.

"Αν τύχη και ζυγώση κανείς εκεί και βάλη τ' αυτί του σέ μιá τρύπα, πού είναι στή μέση στού Πετροκάραβο, άκούει κάτι σάν φωνές, σάν μοιρολόγια· εκεί λέν πώς ήταν ή κάμερα τής Νεράιδας. Και πολλά καράβια, όταν περάσουν από κεί νύχτα και κάνη μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστά στην πλώρη ένα μεγάλο κόκκινο φώς τρεμουλιαστό· μερικοί μάλιστα άλαφροϊσκιωτοι βλέπουν και μιá γυναίκα μέ κάτασπρα ντυμένη νά κρατῆ αυτό τό φώς στού δεξί της χέρι.

γ) 'Ο δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαιου (Καλάβρυτα)]

Προτού νά γίνη τό μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαιου, ήταν ό τόπος άγριος, κι έβασκε εκεί τά γίδια του ένα κορίτσι από 'να χωριό εκεί κοντά. Τό κορίτσι αυτό ήταν πολὺ καλό και θεοφοβούμενο και μέ τή χάρη τής Παναγίας άγιασε και τό λέν άγία Κόρη. "Ενα μεσημέρι πού καθότανε εκεί πού είναι ή εκκλησία τῶν 'Αγίων Πάντων, βλέπει ένα από τά τραγιά της, και ξεκόπη από τ' άλλα και προχώρησε στού γκρεμό, κεί πού φαινότανε ή τρούπα μιás σπηλιάς, μπήκε μέσα, ύστερα βγήκε μέ τό γένι του βρεμένο και ἤρθε και στάθη μπροστά της. Δέν έδωσε καμιá προσοχή, αλλά και πάλι τό άλλο μεσημέρι τό τραγί έκαμε τό ίδιο, και τρίτη φορά και πάλι τό ίδιο.

"Εγινε τότε περιέργη και τό άκολούθησε. Και μπήκε μέσα στη σπηλιά, πού ήταν όλη κρυμμένη από τά βάτα και τούς κισσούς και τ' άλλα φυτά, κι εκεί βλέπει μιá βρύση νά βγαίνει από τό βράχο και ψηλά τήν εικόνα τής Παναγίας, πού τήν έχει ίστορισμένη μέ μαστίχα ό Εύαγγελιστής Λουκάς. Και άκουσε νά τής φωνάζη ή χάρη της και νά τής λήη πώς θά 'ρθοῦν δυό καλογέροι (και είπε τά όνόματά τους) και νά τούς δείξη σ' αυτούς τήν εικόνα, νά χτίσουν μοναστήρι.

'Εβγήκε ή άγία Κόρη και πραγματικῶς σέ λίγο είδε τούς δυό καλογέρους, κι ἦσαν οί άγιοι, πόχτισαν τό μοναστήρι, τούς είπε τί είδε και τούς όδήγησε και πήγαν και πήραν τήν εικόνα. Και έσκέφτηκαν νά βάλουν φωτιά νά κάψουν αυτόν τόν λόγγο και νά καθαρί-

σουν τὸ σπήλαιο. Ἄλλὰ μέσα βαθιὰ στὸ σπήλαιο, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὴν ὥρα τὸ μεγάλο βαγέρι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἕνας φοβερός δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἀναψε ἡ φωτιά, πῆγε νὰ βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ποὺ τὴν κρατοῦσαν οἱ ἅγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπή καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαψε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο ποὺ ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, ποὺ ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τὴν ὥρα, καὶ τὰ ἔκαψε κι αὐτά.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ Δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Ἡ χαριτωμένη αὐτὴ παράδοση εἶναι ἀκραιφνῶς ἐλληνική, ἀν καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς· θὰ ἔχουν ὡς κοινὴ πηρὴ κάποιον ἀρχαῖο ἐλληνικὸ μῦθο. Ὁ Διονύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεὸς τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσος, καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νάξος, ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ πρὸ σημαντικὰ κέντρα τῆς λατρείας του. Τὴν ἡθικὴ διδασκαλία γιὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ ἐπαναλαμβάνουν πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἐταξίδευε γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀξιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἕνα κοτρόνι γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Ἐκεῖ ποὺ κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρῶνῃ ἕνα βοτάνι, ποὺ τοῦ ἔφάνη τόσο πολὺ ὁμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφυτέψῃ. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἄλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῆ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἕνα κόκαλο πουλιοῦ, τὸ ἔβαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἄλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, ποὺ ἔβγαине κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογιζότανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἕνα κόκαλο λιονταριοῦ, ποὺ ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαине ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο. Βρῆκε μιὰ γαίδουροκοκάλα, ποὺ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο κι ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

Ὅταν θέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι, ἐπαρτήρησε πῶς οἱ ρί-

ζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκαλα, καὶ δὲ μπορούσε νὰ τὸ βγάλῃ χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύττεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἀπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὦ τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοὶ σὰν λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πολίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'.

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Τελειώσοντας ὁ πόλεμος, συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρον, ὅπου ἔταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκία καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίᾳς καὶ Ἀρβανιτιᾳς ἐξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικὸν μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος. Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

Ἄφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖοι, μιλήσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφόν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸν τοῦ Ἀλήπασα. Ἄφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμεν τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμεν οὔτε ὄπλα οἱ περισσότεροι: οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτὴν τὴν τυραγνίαν, ὅπου δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βίον οὔτε τιμὴν οὔτε ζωὴν (ξέραμεν κι ὅτ' ἤμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἶτε θάνατος εἶτε λευτεριά. Τώρα ὅπου ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βίον μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους ὅπου δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἀνθρώποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὁποῖος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτερίαν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον,

Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἀρμονίαν εἶχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφосύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας (Ἀπρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσί εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουινῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσί εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: « Τί ὀρίζεις; — Ὁ πασὰς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασὰς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾶση νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειά σου ».

Ἔφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πῆγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησί εἶχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησί κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὅπου ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησί νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅς ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πῶς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκείνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμε τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαΐνη

μέ καμπόσους και πήγαν εις τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦγαν ἐκείνους εις τὸ νησί με τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· και ἦταν εις τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πληθὸς με τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εις τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — και κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχονταν εις τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκείνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταράς, ὁ Σαίνης, ὁ Σίμος και ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πήγε κι ὁ Μπραίμης μ' ὅλες τὶς δύνამες και πολέμαγε τοὺς Ἀβαρίνους με κανόνια και ντουφέκια και τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμε κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εις τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμε γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν με τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου ἔχαμεν εις τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἀναντίον μας· και δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμε ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι και πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εις τὸ κάστρο. Ὁ Μπραίμης πήρε και τοὺς Ἀβαρίνους με συνθήκες· κι ἄλλοι φύγαν με γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν. Πήρε και σκλάβους τὸν Χατζηχρήστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου ἔταν ἐκεῖ· κι ἐκείνους ὅπου ἔχα κεφαλή εις τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πληγώσαν και τὸν πιάσανε· και τὸν πήγαν εις τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου ἔρθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν και ὁ Μαυροκορδάτος· μπῆκε εις τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπῆκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, και πολεμώντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν με μεγάλον κίντυνο και μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅπου ἔδειξαν αὐτῆνοι οἱ ἀνθρωποι τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπη ὁ ἀνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτῆνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνωστές, ἦταν πολὺ φαρμακερικὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου ἔχασε τόσα παλικάρια και σημαντικούς ἀν-

τρεις, στεριανούς και θαλασσινούς: διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἢ μέρα και διὰ μᾶς πεθαιμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαιρέδες και πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραίμη, και ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαιρέδες τους και πολεμοφόδια τους, ὅπισσον, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους και ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν και τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. Ἐπιασα και τὴν κούλια ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, και τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνω εἰς τὸ πάτωμα και εἰς τὸ κατώγι. Ἐκοψα και νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον και τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτω ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερὸ, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἀφοῦ ἔφκιασα αὐτὰ, ἔφκιασα και ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, και τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραίμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του. Ὅτι μ' ἔβρε νηστικὸν και διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφόδιασα τὶς κούλιες ἀπ' οὐλα τ' ἀναγκαῖα, και κρέας και κρασί και ρακί, — και τῶρα θέλει ἰδεῖ ντουφέκι ἑλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραίμης ἔσιμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του: κι ἕνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάου και εἶπαν νὰ σμιξοῦν εἰς τοὺς Μύλους. Και ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα και τόκαμα βίζιτα και μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραίμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο: ὅτι δὲν εἶχα ζαιρὲ ἐκεῖ και θὰ τὸν πολεμήσομεν ἐδῶ, νὰ εἰμαστε και τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλὰ, νὰ πολεμήσομεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λιώσομε. Ὅτι ἂν μᾶς πάρῃ αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει και τ' Ἀνάπλι. . .

Ἐκεῖ ὅπου ἴφικιανὰ τὶς θέσες εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραϊμὴ αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δεῖξομεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τὶς θέσες τὶς ἀδύνατες. Κι ἂν εἶμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραϊμὴ, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουσι νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουσι καὶ πολλὰς κερδαίνουσι. Ἡ θέση, ὅπου εἶμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — Τρὲ μπιὲν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐιδὲκ

Ὁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδος μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεῖτε ἀδικίαν· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γυνῶσες αὐτὲς, εἶναι ἀλλοιῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τὸ εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἄιντεκ ἐπειράχθη καὶ μόκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γυνῶμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες *μπαγενέτα* καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινὴ· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν καμμένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ *μπαγενέτα*. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορὲς νὰ τὸν ἔβρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτὴν ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίας· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασιλεῖον — κι ὄχι νὰ βραβεύονται ὀλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι ὅταν σκο-

τώνονταν οἱ ἀγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νὰ ῥθῆ ἓνας νὰ μοῦ εἰπῆ ὅτι θὰ πάγῃ ὀμπρὸς ἡ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλῃ καὶ τὰ δυὸ μου μάτια. Ὅτι ἂν εἶμαι στραβὸς καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλὰ, μὲ θρέφει· ἂν ἡ πατρίδα μου εἶναι ἀχαμνά, δέκα μάτια νὰ ἔχω, στραβὸς θὰ νὰ εἶμαι. Ὅτι σ' αὐτῆνη θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἄλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾷς ; — Ὅχι τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέματα. Ὅταν χαθῆ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μ' ἔχει ὑπήκογόν του, οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὄχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες ».

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη « Ἀπομνημονεύματα »

2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) Ὁ Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ

Πολλοὶ ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἰδίᾳ ἡ Κυβέρνηση μὲ ἔγραφε νὰ συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ κάμω ἓνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἤξευραν τὴν κατάστασίν μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηκαν ποτὲ νὰ συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισή της. Ἐπειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, ὁ πόλεμος δὲν ἄφηνε νὰ καλλεργῆται, ψωμί δὲν ἐβρίσκαμε, ἡ Κυβέρνηση ἦτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκεῖνη καὶ δὲν μᾶς ἔστειλε, μόνο μὲ ἀστάχυα, ψάρι καὶ μὲ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἂν ἐκάμναμε καὶ ἓνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατο νὰ μεταμαζεύσω στρατεύμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καὶ δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφερ-
νεν ἄλλους ὁ Ἰμπραήμ.

Εἰς αὐτὴ τὴν περίστασι οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολὺ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβαστίετο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικοὺς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι, πλην κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ Ἄρ-

κουδόμεμα, ό παπα - Δημήτρης από τώ Χρυσοβίτσι· έσκότωναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Είς όλες τές έπαρχίες άπαντούσε άντίσταση. Οί Άρκαδινοί και οί Κοντοβουνίσιοι και όλοι οί Μεσσήνιοι έπήγαιναν εις τά Μοθωκόρωνα και τούς έκτυπούσαν τούς Τούρκους και τούς έσκότωναν και τούς έπαιρναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μούλάρια, και έτσι έζούσαν, διατί μισθόν οί Πελοποννήσιοι δέν έπῆραν, παρά από τά τούρκικα λάφυρα έζούσαν. Οί κάτοικοι τών έπαρχιών έπήγαιναν εις ένα βουνό, έρχόντανε οί Τούρκοι, έφευγαν και έπήγαιναν εις άλλο βουνό· όλα αυτά έγινόντο εις τά 1826.

Έπειδή του έχάλασα τούς μύλους του Ίμπραίμη, δέν είχε πλέον πώς νά έχη ζωοτροφίες. Άνοιξε δρόμο από τά Μοθωκόρωνα έως τήν Τριπολιτσά, και από τήν Μεσσηνία έστελνε φορτηγά με ζωοτροφίες, έπιασε εις του Ίσαρι και έκαμε στρατόπεδο. Άφου με αυτό τόν τρόπο έφοδιάσε δια κάμποσο καιρό τήν Τριπολιτσά και άφηκε και πέντε χιλιάδες φρουρά, αυτός έσυνάχθηκε εις τά μεσσηνιακά φρούρια.

Άφου έμαθα από ζωντανούς Άράπηδες που έπιασαν οί Έλληνες, ότι ό Ίμπραίμης έτοιμάζεται δια νά περάση από τή Γαστούνη και νά υπάγη εις τώ Μισολόγγι, έγραφα εις τήν Κυβέρνηση και τούς έδιδα γνώμη με δυό γράμματά μου, ότι νά μου δώσουν τήν άδεια νά υπάγω εις τήν Γαστούνη η άλλον νά στείλουν δια νά σηκώσουν όλες τές ζωοτροφίες όπου εύρίσκοντο εις τήν Γαστούνη και νά τές έμβάσουν εις τώ Μισολόγγι, και αν ήθελαν με άκούσει, ό Θεός ήξεύρει πώς ήθελε γυρίσουν τά πράγματα, διατί τώ Μισολόγγι δέν ήθελε πέσει έχοντας ζωοτροφίες. Είχαν καιρόν είκοσι ήμέρες· τούς έδωσα τήν είδηση πρωτύτερα. Έφοδιάσε τά τρία φρούρια με στρατεύματα και ζωοτροφίες, και έκίνησε δια τήν Γαστούνη. Οί Γαστουναίοι, άλλοι έπῆραν τά βουνά και άλλοι εκλείσθηκαν εις τώ Χλομούτσι· από τές ζωοτροφίες άλλες έκαψε και άλλες έβάσταξε και τές έπῆρε στο Μισολόγγι.

β) Έ εντύπωσης από τήν πτώσει του Μεσολογγίου

Τήν ήμέραν τών Βαίων έκαμαν γιουρούσι στο Μισολόγγι οι ήρωες του Μισολογγίου, σε τόσες χιλιάδες άσκέρι, σε τόσα κανόνια, χαντάκια, καθαλαριά· έγλίτωσαν δυό χιλιάδες και τώ γυναικόπαιδο έγινε θύμα. Μας ήλθε η είδηση Μεγάλη Τετράδη, εις τώ

δειλινό, πού εἶχε παύσει ἡ Συνέλευση καί εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἤλθε εἶδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὄλοι, μισή ὥρα ἐστάθη σιωπὴ πού δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴ σιωπὴ ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὀμίλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰῶνων ἢ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὄλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν : « Τί νὰ κάωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἕξ, ὀκτῶ ἄτομα διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα ἃ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνονται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη) ἢ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ νὰ δίδῃ λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ἵνα πρῶτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « Ἀπομνημονεύματα »

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὲς φαμελιῖς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἣτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσεν τὴν θροφήν της καὶ μυστικά, μαζί μὲ ἄλλες δύο φαμελιῖς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἕνα γαϊδουράκι, πωλᾶρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ἡῦρα ὅπου ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ἡῦραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦτον γαϊδούρι.

Μία συνδροφιὰ στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἕναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγεῖρευσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσεν καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὀκὰ οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν ;

Τρεις ημέρες έπερασαν και έτελειώσαν και αυτά τὰ ζῶα.

Περί τὰ τέλη Φεβρουαρίου οί στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἀλεύρι ἕκαστος και ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπή νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, κχι εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οικογενειῶν, και ὅ,τι ἀλεύρι εὔρεθῆ νὰ τὸ συνάξῃ, διὰ νὰ διανεμηθῆ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας και πολίτας, μικροὺς και μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφήν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ηὔρεν 600 ὀκάδες· και ἔως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὔρεθεισαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἐν φιλτζιάνι ὡς μέτρον. Ἐμοιράσαν και ἀπὸ ἐν φιλτζιάνι κουκιά. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκί και ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην και βάνουν μέσα και καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν και ἔφαγεν μίαν γάταν και ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη και ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον και εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἅγιομαυρίτης ἰατρός Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσε τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχαμεν ἀρκετόν, και ἐπαινοῦσεν τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἄρχισαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρη τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἔως ὅτου ἐβγαίνεν ἡ πικράδα, και τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι και λάδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ και μὲ ζουμί ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον και τοῦτο.

Ἐδόθησαν και εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιᾶσῃ ἕναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἄπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὔξαναν αἱ ἀσθένειαι, πανόστομος και ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὔρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλον, συσταῖνον νὰ βαστάζωμεν 12 ἡμέρες και νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὧρες.

Νικολάου Κασσομούλη, «Ἐν' υμῆματα Στρατιωτικὰ»

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ὅ,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — « θηρίου βαρύτατον » ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἐπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλουον εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαϊότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Ὅσα εἶδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἶπέ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτὰ ».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὠρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὠρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθύς τὸ ὠρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβῶν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὠρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν ».

Ὁ ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστειλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, αλλά διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολάς κατόπιν ἑορτῆς ἤσχαλλε καὶ ἠγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικά καὶ πολεμικά συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, « ἥς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἔξωλέστερον ». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράφῃ εἰς χάριτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιῆ διατριβῆς του ἠγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβερούς καὶ ρωμαλέους ἔχθρους, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων καὶ ποίος ; ὄχι κανένας Ἑρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιῶνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκεται καλά, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσῃ στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἠξερῶ διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερὸς ἢ ὁ Γκαίτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ ἄρρωστος ».

Ἄλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὠρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενον ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρῶς, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆς, μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἄφου

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχῆς ὥρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύτως μνημονεῦει ἐκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς, λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανήγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιῶσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ».

Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἦναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τρίτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἰμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος » ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γῆρα ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρεῖας.

« Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρῶταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνωρίζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἴδου τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας ! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσῃν ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπίγουσαι, ὁ μέγας ὁμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπῆς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῆ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῆ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἐγγραφα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοὶ τινες καὶ φιλοπάτριδες Χίοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκίραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὁμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρῶσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ἡ πενία μου, τὴν ὁποίαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὐτ' ἀπ' ἀργίαν οὐτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκῆτους· μὲ θλίβει ὁμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναύπλιᾳ φιλαν-

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείααν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἂν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὅποσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὧων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς :

« Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τον ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἑτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνά φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνά 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνά 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνά 300 καὶ πέντε ἢ ἔξ ἄλλοι Χῖοι ἀνά ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποιῶν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφωνα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

« Ἀδαμάντιος Κοραῆς »

Διονύσιος Θερεϊανός

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Γῆνο γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού 'κανε τ' ὀλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυσή τὴ σπαθάτη σιλουέτα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμαίας εἶχε σηκωθῆ κίολας ἢ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους. Τὸ πλοῖο ἔγραφε γοργὰ κομπὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι απέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά από το πράσινο φανάρι τής μπούκας.

Κάθε καράβι έχει τή μοίρα του. Ποιός θά μπορούσε ποτέ νά βάλη με τὸ νοῦ του πὼς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στήν Ἄμερική γιὰ λογαριασμό τῶν Κινέζων, πού τὸ ἔθελαν σχολή πυροβολικοῦ, θά ξεκινούσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερὰ τοῦ Εἰρηνικοῦ με τὸ ἐξωτικό ὄνομα « Φέι-Χούνγκ », γιὰ νά ῥθῃ μιὰ μέρα νά βρῆ τάφο ἱστορικό στο βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο με τὴ γαλανόλευκη τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθολογικό μας ὄνομα στήν πρύμνη του ; Μὰ καὶ ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς « Ἑλλης », πού ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θά μπορούσε ποτέ νά φαντασθῇ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νά φύγῃ αὐτὴ τὴ νύχτα γιὰ τὴν Τῆνο, γιὰ τὸ πανηγύρι, πὼς τὸ ταξίδι αὐτὸ θά ἔτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιὰ μερικούς, καὶ τὸ δικό τους ;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτη μπανάτσα. Ἐπλεαν με εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, πού θά μπορούσες νά μετρήσης τ' ἄστρα πού καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσο ἤσυχα, τόσο γλυκά, πού ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νά ρωτιοῦνται γιὰ νά εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερση. Αὐτὴ δὲν ἦτανε νύχτα γιὰ σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νά φυσᾷ καὶ νά τυλίγῃ τὶς μορφές με χλιαρὸ λάδι, ἅμα φουντάρησαν στήν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἕξι καὶ μισή. Ἐνα σάλπισμα εὐθυμο ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νά γίνῃ « ἀνάτασις σημαίων ». Τὸ πλοῖο φόρεσε μεμιᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, πού ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράφει καὶ τὶς λεγόμενες « ὀριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νά δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ караβιού.

Στὴν προκουμαία καὶ γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραματευτάδες ἄρχισαν νά ζουζουνίζουν σὰ σφήκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλοῦσαν ! Σταυροὺς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική, ξυλολεπτουργική, νταντέλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅ,τι μπορεῖ νά ζαλίση τὶς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

δύτες, ἀρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, προσπαθοῦν νὰ πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νὰ σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστή ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν «Ἑλλη» αὐτὴ τῆ στιγμῇ. Εἶχε λυθῆ στὸ ταξίδι τὸ πολυθρύλητο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχηματίζαν τὸ τιμητικὸ ἄγλημα (ἔπρεπε νὰ εἶναι σαράντα), ποὺ θὰ συνόδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μὲ τοὺς ὀκτῶ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς ποὺ εἶχανε ζητήσῃ μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περφορὰ τῆς. Ζυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἀστεῖα πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στὸ κατάστρωμα, μπορεῖ νὰ εἶχανε τύχη διαφορετικῇ. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρὰ τέταρτο, ποὺ ἀκούστηκε νὰ βουίξῃ κινητήρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἰταλικὴ ἀεράκατος, ποὺ εἶχανε σβῆσει τὰ ἐθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἑλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στῆ στιγμῇ βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητῆς πῆρε διαταγὴ νὰ παρακολουθῆ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστής πυροβολητῆς μὲ τὴν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸ μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποὺ ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πὼς ἦταν ἑλληνικὸ, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκουμαῖα, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μὲ καπέλα καὶ μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἑλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μὲ κατεύθυνση τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία ποὺ εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νὰ κάμῃ ἀναγνώριση, νὰ δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στὸ καράβι — ἐτοιμασία ἐξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὄπλισμό τους.

Ἦτανε πιά ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

ταν ό σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ό ύπαξιωματικός τῆς φυλακῆς, ό « σκοπὸς κλίμακος », ό ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγήματος, ποὺ εἶχαν ἐτοιμαστῆ, καὶ ό ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένους ἀπὸ ύπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἶπεν ό ἀξιωματικός.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἓνα κερὶ, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ караβιοῦ ὅπου στέκονταν οἱ σηματοῦροι, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά !...

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένους πάταγος καὶ βουὴ ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερτίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοὶ, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοὶ παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάρπησε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμὸ, ποὺ κράτησε λίγες στιγμὲς.

Ό ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ караβιοῦ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔσκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατάρπημα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὄλο τὸν πόνο ποὺ νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ό Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφανταστὴ ὀρμὴ καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

Ἄλλοι τρεῖς νεκροὶ κείτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ, πού ἴσκασε ἡ τορπίλα. Ἄπ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροὶ σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέμουν, νὰ τοὺς φροντίσουν. Ἦτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἔκρηξη πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πετρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες πού εἶχαν ἀνεβῆ ἀπ' τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα ἔτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματοῦροι ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », οἱ ἄνδρες τῶν ὁμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατάστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπαστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ' ἀρκετὴ ἀπόσταση γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἄκουγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι ὅσοι μποροῦσαν ἔτρεχαν στὰ « ἐνθέμια » κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦτανε καὶ πολλοί, πού κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβήνανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἶχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξη, πού ἀκούστηκε δευτέρως τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρες του σὲ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπὸ ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου πού τινάχτηκαν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὅλοϋθε στὸ λιμάνι καὶ στὰ σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τὶς γλάστρες μὲ τὰ φλογάτα γεράνια πού τὰ στολίζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς « Ἑλλης » φαντάστηκαν πῶς μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἀπὸ τὶς βάρκες ὅμως πού πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπί νὰ βοηθήσουν ν' ἀνασυρθοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

— Τορπίλα !... Τορπίλα !...

Ήταν ή τρίτη. Κρότος δυνατός άκούστηκε. Καί μιά κολόνα νερό, καπνός καί τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω άπό σαράντα πέντε μέτρα, κοντά στό πράσινο φανάρι τής μπουκάς, άπό μιά ύφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τό ιστορικό στίγμα του Μουσοολίνι. "Εμοιαζε ή τρίτη τούτη κολόνα, σαν να τή φύσηξε άπό τή ράχη της ύπερφυσική, τιτανική φάλαινα. Στριφογύρισε στον άέρα κι έσπασε τέλος καί κατάπεσε, σκορπίστηκε ιριδίζοντας στον αυγουστιάτικον ήλιο.

Τά τζάμια τών σπιτιών πέφτανε μέ πάταγο. Τά μαγαζιά τής παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τις πόρτες. Μιά γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγής άρμένικης, πού περνούσε κοντά στό δυτικό μόλο, σωριάστηκε στον τόπο άπό συγκοπή. Μιά βουερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τον άέρα του νησιού, όπου κυριαρχούσαν οί φάλτσες γυναικείες όξυφωνίες. Κι όλοι φεύγαν άλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, πού τά σαλαγούσε φοβερός καί άγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σαν κασιόκια στους λόφους πού στεφανώνουν τήν πολιτεία. "Άλλοι — κι ήτανε κάμποσοι — άντρες, γυναίκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' άπίστευτα λίγη ώρα ως αύτή τήν πίσω μεριά του νησιού, κατά τό φράγκικο μοναστήρι.

Οί τρομαγμένες γυναικούλες ιστοροούσαν πώς ήτανε τό καράβι γεμάτο τορπίλες, πού τρελάθηκαν καί φεύγανε μονάχες τους καί χτυπούσαν όπου λάχη, γιατί, λέγανε, ή έμαρτία περίσσεψε κι ήθελε ή Παναγιά να μās παιδέψη. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός φόβος τών ανθρώπων πού 'φευγαν ήταν μήν έπαιρνε φωτιά ή μπαρουτοθήκη του καρabiού. « Καί τότε — χουχουλίζονταν τά φοβισμένα πλήθη — άχ, Βαγγελίστρα μου !... ».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αί μεγάλοι δυσχέρειαι του ελληνικού στρατού

Προηγείται ή έξισ-όρσησις των πολεμικών γεγονότων άπό τής 28ης 'Οκτωβρίου μέχρι τής 13ης Νοεμβρίου 1940, ό ελληνικός στρατός είχεν άπωθήσει τους εισβολείς μέχρι των συνόρων.

Αί άνωτέρω έπιτυχίαι των ήμετέρων δυνάμεων εις τήν όρεινήν περιοχήν Πίνδου είναι τοσοϋτο μάλλον άξιοσημείωτοι καθ' όσον

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικά καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικαὶ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύνατο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολάς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβρατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοὶ εἰσβαλόντες ἐξήντησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερικὴ τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἣτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγῆται ἡ ἐξιστῶρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθᾶστου ἥρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρῶτερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἀξιο-

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὀδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθίων διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ὅς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτισίου, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκρούς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἐχθρικά ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσάκις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὄχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφήν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἥρωϊσμόν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὄχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικὰς τινὰς κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὄχυρον Παλιουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῆ πρὸ τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὄχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιοῦτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβὴν τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

χάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἓνα τόσον ἥρωϊκὸν στρατόν. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μ α ζ ι ν ὀ καὶ ἰσότιμος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζ ί γ κ φ ρ ι δ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διευτώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ἐπιτελάρχης τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὁμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸ ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὀχυρωμένη ἐλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποίησεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινοῦ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺν μεγαλυτέρας δυσκολίας.

Ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν: «Ἐπολεμήσατε θαυμάσια: τὸ πυροβολικὸν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὁμάς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχή βολήν. Ἄν τὰ βλήματα σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσώζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός». "Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφόρηθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν: «Εἰσθε ἀξίεπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως».

Γερμανός αξιωματικός τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστρατηγὸν Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατός, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως «Στούκας» δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. «Οἱ στρατιῶταί σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των», προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάϊντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρη, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίαν, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγεῖω, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐχαρακτήρισεν τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὄρον μετὰ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότατον δι' ὄρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἀνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκoῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἐχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ ἑλληνικὰ ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλη-
ματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοιώσιν τινα καὶ ἐλα-
φρὰς ρωγμὰς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρεμπόδιζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς
ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύν-
εγγυς βολῆν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ
βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἠδύναντο νὰ χρη-
σιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ
βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν
Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύχα-
νε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐξῆρξεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς
ὄχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὄχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας
καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθε-
σιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὄχυρώσεις ἄλλων
κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπήνεσε
τὴν ὑπαρξιν εἰς τινα σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς
αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐ-
θέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἐξοδὸν τμημάτων πρὸς ἐνέρ-
γειαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθήσαντος
ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐφεδρικῶν
ὀπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ
Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἔκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ
Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρό-
πος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντί-
ληψις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀμυναν τῶν ὄχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν
θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιω-
ρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν.
Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἶνιγμα
τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως
δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῷ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὀχύ-
ρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ,
ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς
Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοὶ στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά διέυετον ὄπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὀχυρώσεως, χρησιμοποίησάσης τὰ συνήθη ὄπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερο, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὄρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὄχυρῶν μας.

Ἄλέξανδρος Παπάγος

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΕΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἐστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδιωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλήθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουσιν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ιδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ιδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ηὐμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλοφρεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὀμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ, προαγομένου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῆ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποιήσις τούναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαραμίλλον κατοπιρίζουσα πιστὸν Ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσον μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοῖνοι καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνῶρισμα, τὸ ἐξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγιδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτηριστῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδῶσαντες μορφήν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθῆσωμεν δι' ἄλ. νὰ εὕρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύ'ολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποιήσις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἐθνῶν νὰ παράδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιούνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἔσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἰσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέικων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ

ἐξάρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμύζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῆ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτήμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὖρη τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἠδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, πού φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, πού βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου ». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἶπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητῆς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντὰ τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτηῖρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἑναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς

παραγωγός δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίᾳ ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγή εἶναι, κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν σπλάγχων του.

Πολλῶν μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶν παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπάθει νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, πού μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, πού δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθῶντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολιφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνειδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητῆς, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι: θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο » ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτήμα

του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ιδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ομάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ιδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεία πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημώδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ἄσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ἄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχύτεραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄσματα, εἰς τὰ ὁποία δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ἄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. . .

Διότι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγγεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἄλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφῶτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἐπιπλοῦτητα καὶ ἀλήθειαν. Ἐχει τὸ ἀνεπιτηδέυτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἢ ὁποία ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἢ δημώδους ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραϊφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἐπλήρῃ, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμησης, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριτος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενὴς καὶ ἄμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν *Θοῖνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὁποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἐλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμπάχερ, ὁ Ρουῖσος καὶ ἄλλοι, πολλῶν ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως:

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοῖρου ἔθνους

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεὰς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοίαις συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, ὁποῖα δι' ἄπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

«Λαογραφικὰ Σύμμεικτα»

Ν. Γ. Πολίτης

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

*Οὕς νῦν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ
ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐφρον κρίναν-
τες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.*

Θουκυδ. II 43

Ἐπιπλέον ἔχει τὰς ἀνάγκας λόγους, γὰρ νὰ μιλήσῃ κανεὶς σήμερον γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, σὲ στιγμὲς ποὺ αὐτὴ πιά δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ παρουσία τῆς εἶναι ὀλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε μας βῆμα τὴν ἀντιμετωπίζουμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ὀλοζώντανη, χεροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλουμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἡλῶν τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου τῆς, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἢ ὀλόφεγγη ὄψη τῆς. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἢ κλαγγὴ τῶν ὀπλων ποὺ κρατοῦν τὰ ὅσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρεπωμένα χέρια.

Ὅτι ἐξοῦσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν ποὺ ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες ποὺ ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴν λεηλατημένη μας ὑπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιά σὲ ὀλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρὸς μας. Μποροῦμε τὴν ἀντιμετωπίζουμε τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικό της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρίζουμε πιά ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν τῆς, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴν φεγγοβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἡττας καὶ τοῦ ἐξολοθρεμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χῶματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, ποὺ ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιεὺς, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἰαχὲς τῶν ἀγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθῆρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ποὺ ὀραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοῖ-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμοϋ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίσταση.

Και όμως σήμερα είναι ο έρμόδιος καιρός για να συγκεντρώσωμε τὸ πνεϋμα μας στη θέση της, προσπαθώντας να κερδίσωμε μιὰ γνήσια ένατένισή της. Λίγες μέσα στην ιστορία τῶν αιώνων είναι οί μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ή έλευθερία σε αϋτοπρόσωπη εμφάνιση, πολύ σπάνια γίνεται αληθινὸ βίωμα.

Ύπαρχουν εποχές που δέν είχαν τήν εϋτυχία να τήν ιδοϋν κατά πρόσωπο, άλλες τή βλέπουν έλλειπτικά, άλλες μέσα από τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοϋ νοϋ, άλλες τήν ξαναφέρνουν στην ένόραση με τήν ιστορική μνήμη κι άλλες χρησιμοποιοϋν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας και τή μαγεία τῆς τέχνης, για να μᾶς δώσουν κάποιαν ξεικονιστική της αναπαράσταση. Οϋτε ή επάνω στην καλλιτεχνική μαγανεία στηριγμένη ένόραση οϋτε ή κίνηση τοϋ αφαιρετικοϋ στοχασμοϋ μπορεί να μᾶς κάμη προσιτή τήν έλευθερία.

Άλήθεια είναι πῶς οί φιλόσοφοι έβαλαν τὸ νοϋ τους σε μεγάλο κόπο και πολλά είπαν και έγραψαν σχετικά με τὸ νόημα τῆς έλευθερίας. Τὸ εκπληκτικὸ όμως είναι πῶς πολλές φορές προσπαθώντας να αποδείξουν τήν ὕπαρξή της εκατάφεραν να αποδείξουν τὸ αντίθετο. Αϋτὸ μᾶς κάνει να σκεφτοϋμε πῶς ή έλευθερία είναι μιὰ πραγματικότητα, που ή τή ζοϋμε ή δέν τή ζοϋμε. Δέν πρέπει να τή λογαριάσωμε ὡσαν κάτι, που τὸ εϋρίσκει ὁ ανθρωπος έξω από τὸν εαυτὸ του, ὅπως κάθε άλλο αντικείμενο. Πρέπει να τήν πάρωμε ὡσαν κάτι, που πραγματώνεται μέσα στο βαθύτατο τῆς ανθρωπίνης ψυχῆς στρῶμα. Είναι κάτι που φυτρώνει μέσα στη ρίζα τῆς ανθρωπίνης ψυχῆς, κάτι που μπορεί και πρέπει να ταυτιστῆ με τήν εϋψυχία μας.

Ή έλευθερία δέν μπορεί να χαρακτηριστῆ ὡσαν κτῆμα, που θα τὸ συναντήσωμε έξω από τὸν εαυτὸ μας: αϋτή έρχεται ή δέν έρχεται σε μᾶς ανάλογα με τὰ έργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωῆς και άγωνισμα. Δέν έχει κανένα νόημα να ζητήσωμε από έναν άλλο ανθρωπο να μᾶς δώσει τήν έλευθερία μας, ὅπως θα τοϋ ήταν εϋκολο να μᾶς δωρίση ένα από τὰ στην κατοχή του ὕλικά αγαθά.

Ήπάνω στη γῆ έζησαν άπειράριθμοι σκλάβοι, που πολλές φορές έζήτησαν από τοϋς άφέντες τοϋς τήν έλευθερία. Κι επάνω στη γῆ έζησαν πολλοί άφέντες, που στάθηκαν πρόθυμοι να τοϋς κάμουν

αυτή τή δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δέν καταλύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι πού ἐπῆραν τήν ἐλευθερία, τήν ἐπῆραν ὡσάν δωρημένο κτῆμα καί ὄχι ὡσάν ἀγώνισμα. Κι αὐτό ἔγινε, γιατί, σχετικά μέ τόν ἐσωτερικό ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δέν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλά κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τή μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερο ὡς εὐψυχο, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἄς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες δέν σημαίνει ἓνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, πού ἔρχεται νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴν συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνες ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυασμένη μέ τὴν προθυμία γιὰ διακινδύνευση καί ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καί ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακέλευση γιὰ κείνους, πού ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι ἦταν: « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ».

Ἀληθινὰ ποτὲ δέν θὰ εἴμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ ἐστάθηκε ἡ αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξαιτίας μας, καί ἂν πρέπει νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσή μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχόμαστε ὡσάν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφασή πού λέει ὅτι « ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἄν καλοξετάσωμε ὅμως τὰ πράγματα, θὰ εὐροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτηση ἑνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δέν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μέ τὰ πράγματα θὰ ἦτανε ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμον μοιάζουν μέ δεσμῶτες ὄλυσσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιον ». Ὁ καθένας μας χρεωστὴ σπόζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμή αὐτὴ του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωσιν. Τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς δοῦλος δέν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴν τὴν ἐλευθερία, καί δέν πιστοποιεῖται ἡ δούλωσιν ἀπὸ τὴν τυπικὴν πρᾶξιν τῆς κατάλυσης ἑνὸς ἔθνους ἢ ἑνὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος. Σηψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μαίνει πώς ἐστέρεψαν οἱ πηγές τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀγωνιστικότητας, πὼς ἡ ψυχὴ ἔχασε τὴν ἐγρήγορσή της.

Ὁ ἀγώνας εἶναι διαρκής, γιατί σὲ κάθε μας βῆμα παραμονεύει τὸ πολύμορφο τέρας τῆς σκλαβιάς γιὰ νὰ μᾶς ξαναδουλώσει. Καὶ τὶς περισσότερες φορές ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμό, χαλαρώνει τὴν ἀγωνιστικότητά του καὶ ζῆ μέσα στὴ φαντασίωση μιᾶς ψευδοελευθερίας.

Τὸν περισσότερο κινδυνεύει ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σὲ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τὸ ἀληθινὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ μόνο σὲ ἀγωνιστικὲς ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινή, γίνεται βολετὸ νὰ ὑψωθοῦν τὰ ἀνθρώπινα μάτια στὴν ἐνατένιση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν εἶδε καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ 21 καὶ τὴν ἐτραγουδῆσε μὲ τὸν μεγαλόστομο Ὕμνο τοῦ Σολωμοῦ. Ὅλες οἱ γενεές, ὅσες ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ γενεὰ τοῦ 21, κάθε φορὰ πού αἰσθάνονταν νὰ ἀδυνατίζη τὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας μέσα τους, ἐξαναγύριζαν στὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Καὶ θὰ ἔρθουν ἔπειτα ἀπὸ ἐμᾶς πολλὲς γενεές, πού θὰ ξαναγυρίσουν, γιὰ νὰ θερμάνουν τὴν ψυχὴ τους μὲ ὅ,τι ἐμεῖς ζοῦμε στὶς ἡμέρες αὐτές.

Τὸ νὰ κρατηθῆ κανεὶς στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐπιπλέον ἀγώνισμα. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐλευθερία μας, ἡ ζωὴ μας εἶναι πάντοτε πεσμένη σὲ φανερὴ ἢ σὲ λαθάνουσα κρίση καὶ μέσα στὰ βάθη τοῦ εἶναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυὸ μορφές ἡ σκλαβιά ἔτοιμη νὰ μᾶς τραβήξῃ στὸ σκοτεινὸ της βασίλειο. Ὅταν μᾶς λείψῃ τὸ θάρρος καὶ ἡ θεληματικότητά, χάνομε τὸ ἀληθινὸ της βίωμα καὶ ζοῦμε μὲ τὴ φαντασίωσή της πέφτοντας πραγματικὰ στὴν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νὰ κραυγάζωμε καὶ νὰ χειρονομοῦμε γιὰ τὴν ἐλευθερία, χωρὶς ὅμως νὰ ζοῦμε τὸ νόημά της. Τότε πιά εἶναι πού ἀπὸ ζωντανὸ βίωμα ξεπέφτει σὲ κραυγὴ, σὲ μορφασμὸ καὶ γίνεται χωρὶς νόημα γλωσσικὴ ἄρθρωση καὶ ἀδειανὸ φῶνημα.

Δὲν εἶναι καθόλου περιέργο σὲ μιὰ τέτοια παρακμὴ οἱ πιὸ ἀνελεύθεροι νὰ ξεπροβάλλουν διαλαλητὲς καὶ ἀπολογητὲς της. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ μᾶς ξαφνιάσῃ καθόλου, ἂν σκεφτοῦμε πὼς πίσω ἀπὸ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά . . .

Ἡ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἐζήσαμε τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, μᾶς ἔδειξε πὼς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού τρέφουν μέσα στὴν

ψυχὴ τους ἀκατασίγαστη νοσταλγία ὄχι γιὰ Ἐλευθερία, ἀλλὰ γιὰ σκλαβιά. Ἡ πιὸ ἔντονη μέριμνά τους εἶναι νὰ εὔρουν κάποιον εἶδωλο, γιὰ νὰ τὸ προσκυνήσουν, ἕναν ἀφέντη, γιὰ νὰ τὸν στήσουν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ ἀνελεύθερο μεταξύ τους, ἕναν ἄνθρωπο, πού ἢ ψυχὴ του εἶναι γεμάτη ἀπὸ φόβους, ἀπὸ σφασμασμούς καὶ ἀπὸ ὀδύνες, καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του περνᾷ ἀπὸ τὸν τραχηλὸ τους τὰ δεσμὰ τῆς πιὸ φριχτῆς καὶ σκοτεινῆς σκλαβιάς. Ἄλλοι πάλι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν καμιὰ δυσκολία νὰ θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάξιο μὲ τὴν Ἐλευθερία τους τὴν ὕλική τους εὐδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ἱστορικὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πὼς γιὰ ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἀξίζει νὰ λογαριαστῆ μόνο ἡ Ἐλευθερία. Προϋπόθεση γιὰ τὴν Ἐλευθερία δὲν εἶναι ὁ ὕλικὸς εὐδαιμονισμὸς, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ εὐδαιμονία μονάχα ἡ Ἐλευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὕλικου χορτασμοῦ καὶ ἡ οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἔλευθερία καθαρὴ, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμὸ, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἐξυπηρέτηση καμιᾶς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στὴ γνώση οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικὸ της ἀξίωμα.

Τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνώση καὶ ἐπιστήμη ὡσὰν ὄργανα πού ἐρχόντανε νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρες καὶ ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ἡ δουλεία στὸν παλαιὸ κόσμον ἦταν σὲ θέσιν νὰ σκοτῶνῃ μόνο τὸ σῶμα· ἡ μὲ ἐπιστημονικὸ ἐξοπλισμὸ ἀρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολὺ, ὥστε ἐστάθηκε ἱκανὴ νὰ διαφθείρῃ τὶς ψυχὲς καὶ νὰ σκοτῶνῃ τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἦταν, πού ἔκαμε νὰ ξεπέσει ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματα μηχανὴ χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἀτομικὴ σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἐξουσιαστές του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμὸ τῆς ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, πού ὁ λόγος τῆς ὕπαρξής της εἶναι ἡ διασφάλισις τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανὴ καταδούλωσης.

Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἐκεῖνο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, πού εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχές, ὀρθώθηκε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἔδωκε τὴ μάχη του. Ὅταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφασιν νὰ μπῆ στὸν ἀγῶνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὠκεανούς ἐνὸς ὀλόκλη-

ρου γήινου ήμισφαιρίου, όπως οι Άγγλοσάξονες, ούτε την ανθρωποπλημμύρα και την άπεραντοςύνη τής ρωσικής γής, ούτε την τεχνοκρατική όργάνωση τών αντιπάλων του.

Σύμφωνα με την παρακέλευση τών προγόνων του είδε την εύδαιμονία του στην έλευθερία του, και αυτήν πάλι την έστήριξε στην εύψυχία του. Άνέλαβε τόν πολεμικό κίνδυνο από δική του πρωτοβουλία, αντίσπάθηκε επάνω στη στενή λωρίδα τής πατρικής γής, άγωνίστηκε ; έπέραντη καρτερία και άναδείχτηκε, πρώτος αυτός, νικητής, δείχνοντας και στους άλλους σύμμαχους λαούς ότι τά πόδια του σιδερόφραχτου γιγάντιου αντιπάλου ήταν φτιασμένα από άργιλο. Γι' αυτό άξίζει στο λαό τών Έλλήνων ό πρώτος νικητήριος στέφανος.

Περ. «Νέα Έστία» 1945

Κωνσταντίνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποιον είναι τó περιεχόμενον τής έννοίας «πνευματική ζωή;» Κατά την γνώμην μου, πνευματική ζωή είναι τó ίδιον άκριβώς πρᾶγμα, ό,τι όνομάζομεν πολιτισμόν, έφ' όσον ούτος θεωρείται όχι καθ' έαυτόν και αντικειμενικώς, άλλ' από την άποψιν του ύποκειμένου, τó όποιον είναι φορέυς και έργάτης του πολιτισμού. Κατά ταύτα, αν πολιτισμός είναι τó σύνολον τών δημιουργημάτων του ανθρωπίνου πνεύματος, εις τά όποια πραγματοποιούνται και λαμβάνουν μορφήν διάφοροι άξιαί, άξιαί ήθικαί π.χ. θρησκευτικάί, αισθητικάί, γνωστικάί, οικονομικάί, δυναστικάί κλπ., πνευματική ζωή είναι αυτή αύτη ή δημιουργία και πραγματοποίησις τών άξιών έντός του ύποκειμένου και διά μέσου του ύποκειμένου.

Πολιτισμός είναι τó προϊόν, ό σκοπός τής πνευματικής τής ζωής, πνευματική ζωή είναι τó σύνολον τών ψυχικών φαινομένων, από τά όποια γεννᾶται και άποκρυσταλλοῦται ό πολιτισμός.

Ό πολιτισμός δύναται νά νρηθῆ ως ένα συγκρότημα αντικειμενικόν, ανεξάρτητον του άτομου, άποτελεσμένον εις ώρισμένην στιγμήν όχι τόσον ως περιεχόμενον (άφού τó περιεχόμενον του μεταβάλλεται διαρκώς), άλλ' ως μορφή και ως ιδέα· είναι άλλως τε προϊόν λογικής άφαιρέσεως από την άμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποῦ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποῦ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἂν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιοτήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποῦ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιοθῆεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξύ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἶπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμὸν, ὁ ὁποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιῶν, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικῆς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ καλαισθησίαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, ἀξιῶν θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὀχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἠέπαφῆ αὐτῆ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

‘Η έπαφή αυτή είναι δυνατόν να είναι διαφορωτάτης φύσεως· να είναι παθητική άφομοίωσις τών κοινωνικών αξιών ή συνδυαστική διαφόρων τάσεων ενέργεια ή έκλεκτική μεταξύ τών ποικιλιών αυτών, δυνατόν όμως και να είναι έχθρική, να καταλήξη εις πάλην, κατά την οποίαν τó άτομον άποδεχόμενον πολλές ή όλίγας άπό τās αξίας τής κοινωνίας, τās τροποποιεί ή δημιουργεί τελείως νέας, τās όποιās κατορθώνει βαθμηδόν να επιβάλη και εις την κοινωνίαν, όπως συμβαίνει εις τās έξαιρετικές προσωπικότητας τής Ιστορίας και του πνεύματος. Οιάδήποτε όμως και άν είναι ή έπαφή αυτή δια τó άτομον, θά οδηγήση πάντοτε εις νέαν δημιουργίαν αξιών, νέαν άκόμη και εις περίπτωσιν παθητικής άποδοχής τών παραδεδομένων. Διότι και τότε γίνεται ανάπλασις τών αξιών τής κοινωνίας και προσαρμογή τούτων προς τās πνευματικές ανάγκας και ικανότητας του άτόμου· μόνον κατόπιν τής έπεξεργασίας αυτής γίνονται αυτά κτήμα του άτόμου και μέρος τής ζωής του.

‘Ας άναφέρω και έδώ συγκεκριμένον παράδειγμα. ‘Η θρησκευτική ζωή του άτόμου άρχίζει άπό την στιγμήν, πού τó έμφυτον θρησκευτικόν αίσθημα άποκτᾷ συνείδησιν έαυτου έρχόμενον εις έπαφήν προς ώρισμένας θρησκευτικές αξίας του περιβάλλοντός του, π.χ. προς τās θρησκευτικές πεποιθήσεις και συνθηείας τών γονέων του. ‘Αναλόγως τών άτομικών του ροπών, άναγκών και ικανοτήτων θά άφομοίωση έξ αυτών περισσότερα ή όλιγώτερα, ταύτα ή εκείνα τά στοιχεία, θά προσθήη ή θά αφαιρέση άλλα, θά έπιφέρη μεταβολάς, θά επιβάλη εις άλλα τόν χαρακτήρα, πού έχουν αί άτομικά θρησκευτικά άνάγκαι (πανθειστικόν π.χ. ή μυστικοπαθή ή αισθητικόν ή ήθικόν ή τελετόφιλον και φιλακόλουθον κλπ.), ώστε ν’ άποτελέση την προσωπικήν του θρησκευτικήν ζωήν, ή όποία θά είναι προσωπικού αύστηρώς χαρακτήρος, και άν άκόμη δέν περιέχη κανένα πρωτότυπον, κυρίως είπειν, στοιχείον. Μεταξύ τών έκατομμυρίων χριστιανών όλίγοι είναι εκείνοι, πού έχουν να παρουσιάσουν πρωτότυπους άντιλήψεις περι του Χριστιανισμού ή αισθήματα, άλλα, άπό τής άπόψεως τής άτομικής πνευματικής ζωής, εις κάθε χριστιανόν άντιστοιχεί και μία ιδιαίτερα μορφή του Χριστιανισμού.

Οιάδήποτε και άν είναι τά προϊόντα τής συνθέσεως αυτής εις κάθε άτομον, δι’ ήμᾶς είναι άρκετή ή διαπίστωσις, ότι ή πνευματική ζωή σήμεραν προϋποθέτει άπαραιτήτως αξίας έξω του άτόμου κει-

μένας, ἀξίας, πού εἰσδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγαν μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπαῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα π.χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποιθησίν μου· ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφήν πρὸς ὠρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἓνα ἕκαστον ἄτομον ἠντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, ὅμοιοι δὲ καὶ αἱ συνθήκαι τῆς ὑπάρξεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπάς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὅλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν· εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοινὰ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμὸς, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἄλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἄν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικόν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφήν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ὁμάδων

προϋπαρξάντων ἢ συγχρόνων μὲν—ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἄλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὠρισμένου ἱστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμένοι δηλαδή μὲ ὠρισμένας τοπικὰς καὶ χρονικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε τὰς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἀφαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητὴ, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος—τοῦ μακρινοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος—καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφήν μὲ τοὺς νεκρούς ».

Ἡ ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἶναι δυνατὴ, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν δι' ἑαυτοὺς τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ἐξωτερικεύονται εἰς ὠρισμένα ὑλικά ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὠρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφήν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διενεργεῖται καὶ δρᾷ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἡ γνῶσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἄτομον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρωχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτὰ), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. Ἐνας καλλιεργημένος ἀγρὸς π.χ. ἡ ἓνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά, ἀλλ' ἡ αἰσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχὴν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὠδήγησαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὠφελιμότητος ἢ ὠραιότητος, ποὺ ἐξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἀγρὸς καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

« Φιλολογία καὶ Ζωή », 1931

Ἰωάννης Συκουτρῆς

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγούμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, γραμμένη τὸ 1913, μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

ζεσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

*Ἐπειτα, καλλιεργώντας τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γύρω σου φύση, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατί εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἔθνικὴ κοινωνία, μολοντί ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτείες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατί δὲ μολεύτηκε ὀλότελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμοὺς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρά στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικὲς, αἰσθαντικὲς, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοση ἀπὸ τοὺς ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογικὴ.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίαι, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικὲς, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατί μόνο μὲ δαύτη μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλῶσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἢ μάνα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξη τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκεύη

τοῦ νοικοκυριοῦ καί ὅ,τι περιτριγυρίζει τόν ἄνθρωπο στήν καθημερινή του ζωὴ ἔχει ὄνομα. Ζερίζωσε τὴ λαϊκὴ σου γλώσσα καί θὰ χάσης τὴν ψυχὴ σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θὰ ἀπομένουν μέσα σου, πού θὰ ξεπροβάλλουν ἄξαφνα, γιὰ νὰ δείχνουν στοὺς ξένους πῶς δὲν εἶσαι ὀλότελα δικός τους, καί θὰ εἶσαι χωρὶς πατρίδα, ὥσπου μὲ τὴν ἐπιγαμία τὰ παιδιὰ σου καί τὰ ἐγγόνια σου νὰ ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καί νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν ψυχὴ τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μὲ τὸ νὰ μὴ γίνεται νὰ ξεφορτωθοῦμε ὀλότελα τὴ γλώσσα μας τὴ λαϊκὴ, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζομε τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὴ δημοτικὴ τέχνη καί στὴ χωριάτικη καί τὴ λαϊκὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ἔβρης τὴ γλώσσα σου καί τὴν ψυχὴ σου, καί μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἂν ἔχης ὀρμὴ μέσα σου καί φύσημα, θὰ πλάσης ὅ,τι θέλεις, παράδοση καί πολιτισμὸ καί ἀλήθεια καί φιλοσοφία.

Ἄπο τοὺς σκοποὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καί ἀπο τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μπορεῖς νὰ προβλέψης πῶς θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ἄπο τὶς ἐκκλησίες, τὰ ἀρχοντόσπιτα καί τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψης τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἄπο τὶς εἰκόνες καί τὶς τοιχογραφίες καί τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφικὴ. Ἄπο τὰ κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλτικὴ. Ἄπο τοὺς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπο τὰ παραμῦθια καί τὶς παροιμίες καί τὶς ὁμιλίες θὰ μαντέψης τὴ γλώσσα καί τὸ πνεῦμα καί τὴ λογοτεχνία. Ἔτσι καί τὰ ἄλλα. Καί ἅμα γνωριστῆς μ' αὐτὰ, πού πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νὰ σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καί τὴ φύση θὰ ὠριμάσης, γιὰ νὰ πλάσης κι ἐσύ κάτι πρωτότυπο καί, ἂν ἔχης πνοὴ — ὅπως ἔχεις —, θὰ δημιουργήσης τὸν πολιτισμὸ σου. Θὰ προσέξης καί τὴ γύρω σου πλάση, γιατί ἔτσι ὄχι μόνο θὰ νιώσης καλύτερα τὶς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καί θὰ ἐνωθῆς μαζί της, γιὰ νὰ γεννήσης τελειότερα πράγματα.

Ἔχεις χρέος νὰ τὰ μελετήσης αὐτὰ, γιατί εἶναι ὅλα δικά σου καί ἀρκετὰ πιά τὰ περιφρόνησες ὡς τώρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κοντέψει νὰ σὲ πείσουν πῶς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καί γιὰ πέταμα. Ἄπο τὸν ἑαυτό σου θὰ ἀρχίζης πάντα, δὲν ἔχεις καί τίποτε ἄλλο δικό σου καί

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καὶ ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νὰ πᾶς. Καὶ σὰν τὰ μάθης αὐτά, θὰ εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὔτε σὰν τὸν ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καὶ σὰν τὸν εὐρωπαϊκὸ, τὸ συγκαρινὸ, θὰ εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Κάτι ἄλλο θὰ εἶναι, ποῦ θὰ κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύση, τὸ λείει πῶς ὁ πολιτισμὸς, ποῦ θὰ γεννηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, θὰ γίνῃ ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικὸ, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, ποῦ θὰ ᾄχη πάρει, θὰ εἶναι ἑλληνικότετος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατὴ του πίστη θὰ εἶναι ἡ ἐθνικὴ. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένον τὸ ἔθνος θὰ ἀνθίσῃ.

Εἶναι ὁ καιρὸς τῆς τώρα, καὶ τὸ ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνας. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὠραῖο, θὰ εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικὸ. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος, ἀπὸ τότε ποῦ παρουσιάστηκε στὸν κόσμον, πολιτικὲς καταχτήσεις· οἱ πολεμικὲς του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιζε ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχὴ του τὴν ψυχικὴ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκιζε κιόλα, ἀλλ' ἀπλὰ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμον. Σὰν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴ φύση, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζί ἢ τὸ καθένα ξεχωρὰ ὑψώνουν τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σὰν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, ποῦ καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῆ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἀνθρώποι μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ πολιτισμὸς. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμὲνο ἀποσπῶρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκεία τῆ δικῆ του, τὴν πρωτινὴ, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

άνθρώπους, έπηγε αρκετά μακριά, μά όχι παντοῦ, αλλά, όταν προσέχοντας κάθε ψυχική έκδήλωση παρατήρησε στην Ίουδαία μιὰ θρησκεία ανθρώπινη, τήν πήρε, τή μεταμόρφωσε και τήν έκανε δεχτή στον κόσμο, γιατί τῆς έδωσε τήν έκφραση. Αὐτή ήταν τοῦ έλληνικοῦ έθνους ἡ ιδιοφυΐα ἀπό τὰ παλιά τὰ χρόνια, νὰ μπορῆ νὰ έκφράζῃ ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζῃ, νὰ δίνη μορφή στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾷ ἀπό τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπό τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου και νὰ φέρῃ στο φῶς ὅσα μπορούσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητά ἢ δίνοντάς τους νοητή μορφή. Ἡ ἀξιοσύνη του ἦταν και εἶναι νὰ βοηθῆ τήν ἀνθρωπότητα, γιά νὰ έκφρασθῆ. "Αν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ έθνος, τήν έκφραση της, τῆ μορφή της πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τῆ βροῦνε και θὰ φανερώσουν ἔτσι στον κόσμο τήν ἀληθινή έθνολατρεία, τήν ἀγάπη και τήν ὀλοκληρωτική καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς και τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμός δέν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἴσθησης και θέλησης, παρὰ και βάση, γιά νὰ ὑψωθῆ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἐχει τήν ἀξιοσύνη ὁ πολιτισμός νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, πού περιέχουν και ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τῖς ιδιότητες και ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ και τοῦ έθνους πού τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικός πολιτισμός»

Ἰων Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις και οἱ κατ' αὐτοῦ ἔως τήν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνες σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δέν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχὰς μας τὰ προγονικά γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνείδιζαν και δέν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὠνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσι ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κάκολογοῦν τώρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαίαι καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπεὶδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὅποιον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃν, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, δια νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεροι νίκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προσενήσειν κατασχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιόπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὅμως σπᾶνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐnthουσιασμός της εὐκόλα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἔπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρεῖαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίισσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρὰ, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὖχομαι εἶναι».

Ἄλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας τῶν, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμόν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

« Ἡμεῖς τε πατέρων μὲγ' ἀμείνορες εὐχόμεθ' εἶναι ».

Ναί ! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευστῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μὲγ' ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἢ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσση ἀνεμποδίστως ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἀγνοίαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἀγνοίαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας κὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπύσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἀγνοίαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλῆς, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἠθέλαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπύζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσῃν πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβραίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀνάσχοντον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθροὺς, ποίους ; ὄχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἠθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἠγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς τῶν. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

ἔπιναν τὸ γλυκύτετον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἕκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὄλων τῶν πολιτῶν τὰ ἦθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἄνομον ἐλευθερίας, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινού συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθέννας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυστάτα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ὡς νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἔαριν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνήθρον ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα της.

«^Ω παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῴων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τῶρα ἐδράματε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχουσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἀνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἠρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὀμηλικῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθῶνιων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἐξωθεν ἐρχομένους δεσπότης νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα τῆς. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνες σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπίζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἢ πατρίς σας καὶ μητρίς εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουσιν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὦ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τῶρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. « Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν ».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουσιν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσιν διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστέετε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὁλοὺς τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας. . .

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρα μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου ! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς !

«Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τ. ΙΓ', 1821.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαίτερα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῆ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεώς της :

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὄλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἢ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἐνιαῖος ἦτο ὁ πόθος, ἐνιαία ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαία καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς ἔθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραὲς κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἄρματολοι, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ὄλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔθνα ὀμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπορίων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρέτου ἐπερίμεναν τὴν στιγμήν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξῶν περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερικὴ. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιαῖται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἠπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρῦτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλάς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηριάν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμα τῶν μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχτιῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δηώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑλλήνου.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζί με τοὺς πολυαριθμοὺς μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

συνεισφορῶν τοῦ ἐνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑστεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι τῶν πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττοῦσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ὀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προϊόν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους τῶν εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ἰδιότητα ταύτην, εἶναι πλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σηματοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολή τῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνουν, ὀργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἔμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουσιν καὶ ἐμψυχώνουσιν τὰς διαχύτους καὶ λαθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἔπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρῶθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὀρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε

μετά την κατάλυση του Βυζαντινού κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ.ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ.ἔ. ἰδέα. Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ τὴ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι ἐνῶ αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τὸυναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τὸυναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπανήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνας, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχῆ εἰς ἰδεώδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπανήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθειῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἐταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

Περιοδ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1948.

Νικόλαος Βλάχος

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτωξώμεθα. Ὡ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξαν· Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκκλάητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ἑρμονίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολὴν, ὡς ἂν ἀνταναικλᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμπις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθου τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεστέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὐοσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδιῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρα τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσση ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσση πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστούς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. Ὡ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τοῦ Νυμφίου! Ὡ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοί ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη ἵνα ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανηγυρίς τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Δι' Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφῶν καὶ ὠραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνωκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμὸν.

Ἄλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύνει ἐν θορυβῶδει διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματολικάϊ συνήθειαι, ἀγρία ποιήσεις πληροῦσιν ἐκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβολούσης ἐστίας.

Ἄλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὀρέων μοσχοβολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἡρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθῆμων, αἱ εὐωδία τῶν ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθὰ, λευκὰ, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἀνοιξίς, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφή, κηρύσσει διὰ μυριῶν στομάτων ὅτι «ἔώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαρὰν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἡοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἅς χάριση ζωὴν ζωῆς! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὀπτῆσιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρίτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

λάμπιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμόν καὶ ἐξαίρωσιν εἰς κόσμους ὀνειρών, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρις συναυτῶνται ἐν αὐτῷ ἰσοπαθεῖς καὶ ἰσόθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἥτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ῥῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαὸς κατ' ἐξοχὴν ἠσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «*Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογιζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἐγνήν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἐορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δέον νὰ εὐρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχη τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθῆς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασφύζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἔθνικοῦ βίου τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ ἐλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικώτερα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικώτερα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποieh̄τως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἐορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποῦ ἄρχισε, μάχην ἣ ὁποῖα μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἣ γυναικᾶ, ἣ Ἑλληνίς. Ἐνῶ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνά - ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὄπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν. Ἐδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἣ 8ῃ μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὠρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζί μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὦρα μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουιν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειασθῆ νὰ μεταφέρουιν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐτὰ μόναι ἠμποροῦν νὰ μᾶς δώσουιν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἣ κοινωμία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτὴν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουιν μαζί μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἰδικὰ των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποῦ ἐγαλούχησαν τὴν αἰωνίαν τῆς δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποῦ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἣ ἐπὶ τᾶς» - αὐτὴν ἣ ἐπ' αὐτῆς - τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιὰ των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποῦ ἐφόρεσεν εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποῦ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρωίδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἣ ὁποῖα, ἄμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέ-

ρα της, έπηρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὀδηγουμένη μεῖ ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιά καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον. Τῆς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγουῶντες εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἄσμα των καὶ ἔπεσαν μαζί με τὰ παιδιὰ των εἰς τοὺς κρημνοὺς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἄλῃ πασαῖς τὴν ἠπειλίησε πῶς, ἂν δὲν ἄλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: «Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἓνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιὰ».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἄργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τῶρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τῆς Ἑλληνίδες. Ἄς ἐνοήσουν ὅλοι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερίαν των, τὰ χέρια των, τὸ μεϊδιάμα των. Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἓνα σπίτι! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ μετὰ τὸ καλόν. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλεία. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμή οὔτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἑ λ λ ἄ ς θ ἂ ν ι κ ῆ σ η .

*Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940-41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῆ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσοῦν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῆ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κῶδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνῃ στὰ χιόνια ἡ τελετὴ. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνοὺς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρὺ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ μὲ τῶν ἀγίων τὰ ὤσαννά καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῆ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἔξαπτέρυγα, ὀπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδηλαί, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσα εἰκονίσματα. Ψάλλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἢ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτῖται. Ἐκεῖ θὰ γίνῃ ἡ τελετὴ.

Μία ἴλη ἵππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἀσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπᾶσθῃ τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἵππεις μὲ τὰς ἀσπίδας καὶ μὲ τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὰ λάβαρα των, μὲ τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, μὲ αἵματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοὶ μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων θερμῆ, εὐλαβῆς, τρομακτικῆ, μυριόστομος θὰ ὑψωθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ εὐχή:

«Θεέ, Σὺ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρον τὰς τροχιάς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσοῦν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ πρόσταγμα αἱ ὑψηλοὶ ὑπακούουν, τοῦ ὁποῖου τὸ μείδιμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμός ἡ ὀργή

»Θεέ, Σὺ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῶ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποῖου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρῶτους ναοὺς· Σὺ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμους, εἰς πεδιάδας τὰ βᾶθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοὴν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἐξυπνᾷς

τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίξεις τὰ βρέφη· Σὺ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὀδήγησον τοὺς στρατοὺς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

» Γωνία γῆς, δρᾶξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἓνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ τὴν νῦν διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ τὴν φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδῶσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅτι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμπιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθῆς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὕβρισται τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χεῖριά, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ὕβρισται τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰδεῶν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολήν εἰς τὴν αὔριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξύ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον...»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμένοι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θὰ ἀνατείλῃ ὠχρὰ ἢ αὐγὴ, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὄπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἀνθρωποὶ ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ τὴν ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἠχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δόξαν, Ἐμπρός !».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἐπίστυμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά πρὸς τὴν γυναῖκα του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν ὁ Πύρζας—ὠμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλὰ, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἐδείκνυον ὅτι τὰ ἔλεγεν εὐλικρινῶς. Ὅλοι οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὠμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὠμίλησαν πολὺ ὠραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγωῖστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζης ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς πού ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμόν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὄπλα, πού θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλήτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὄπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὄχι μόνον ὄπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»Ἡμεῖς ὄπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, πού δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλὰ, ἕνας ἰδικός μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἕνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτόμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ, καὶ λοιποὶ. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

»Ἡ πολιτική μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἐξῆς : Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.».

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτὴν.

Ὅλοι οἱ προύχοντες (ὁμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώστας μὲ τὴν φανταστικὴν στολήν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἐξῆς εὐφρεστάτην παραβολὴν :

«Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἕνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος ποὺ βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, ποὺ θὰ μᾶς γδάρουν ὥσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὠραῖος καὶ καθαρός».

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ «Ἀπαντά» τοῦ οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκοράς, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλάς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα «Προλεγόμενα», τὴν καλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ κεφάλαια 14 καὶ 15, στὰ ὁποῖα ἀναλύεται τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ποιητικὴ μορφή τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων».

14.

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης τοῦ ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμηταὶ μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὅποιοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σχίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενο κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ἰδέα τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικώτατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξόριζε ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ τοὺς ποιητάδες, ἐνόσω ἡ τέχνη τοῦ ἔτινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμὸς ἔβλεπε καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μολονότι ὄχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θεῖαν θέληση, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔβγῃ νικητὴς μέσ' ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴν τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὐρίσκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασίαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε εἰς τὸν ἀκαταμάχητο

πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἕνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων. Ἄλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακῶση τούτη ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴ μας φύση, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθησι τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ κοινὴ ψυχὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόπο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῆ εἰς τὴ συναίσθησι τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἠξεύρει νὰ γεννήσῃ ἕνα ὑψηλό».

Τέτοια ἦταν ἡ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοῦς *Ἐλεύθεροις πολιορκημένοις*, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἄκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῶ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τὴ σφοδρότητα. Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ιδιώματα τοῦ θείου πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάσῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ θέσι ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσι πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς δόξας, τὴν φιλοζωίαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὅπου θανάτου σκιά τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια.

Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὁμοία, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ εἰς τὸν γυναικίον χαραχτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μίαν τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἕνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νὰ ἐννοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεσι τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς ὅπως τὴν κάμη νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τὴ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βασιτέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τὲς ὑστερινῆς ὥρες, οἱ γυναῖκες κάθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιά ἄλλη τῆς λέει: «Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα ; ἐσύ, ὅπου δὲν σε εἶδαμε νὰ καλοκαρδίζεσαι οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελαῖς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα ;» Καὶ ἡ Μάρθα :

«Εἰς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμα μου ὁ Πειρασμός καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάσῃ τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσης, ἂν ἐγὼ ἔσπεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός, κὶ ἐγὼ ἐκδίκησθαι τοῦ πῆρα».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τοὺς τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', Ἀποσπ. 2, 1-3), φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμίαν τῶν Πολιορκημένων (Σχεδ. Β', Ἀπόσπ. 3) καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότερον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμῃ δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', Ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσο τὴν ἀντίστασίν τους, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασίαν του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνδρεία τους, καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

15.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικὸς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὁμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἀπλὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθησαν οἱ πολλὰς ποιητικὰς δυνάμεις του, ὅπως καθεμίαν φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικός ἐνθουσιασμός τῶν δύο *Ἵμνων*, ἡ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφρασις τοῦ πάθους εἰς τὸν *Λάμπρο*, ἡ πρὸς τὸ μυστηριώδες κλίσις εἰς τὴν *Μοναχίαν*, ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν *Κρητικὸν* τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότης πικρῆ εἰρωνίας εἰς τὰς *Σάτιρας* καὶ εἰς τὰ *Ἐπιγράμματα*, ἦσαν ὄργανα ποιητικὰ, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴν μόρφωσιν του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἄρκετὰ εἰς τὰ εὐρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς

τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴ φύση τῆς γλώσσας ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύση μὲ ὀμηρικό, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικὸ ὕφος, ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικώτατην οὐσία. Εἰς αὐτὸ εὗρηκεν ἀρμόδιον καὶ τὸν στίχο ἢ ρυθμικὴν του δύναμη, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὴ, ἀντηχητικὴ εἰς τοὺς δύο Ὑμνος, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν *Λάμπρο*, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδῆς εἰς τὸν *Κρητικὸ*, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἀρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβο· μέτρα τὰ ὁποῖα, ἀν δὲν τὰ εἶχε εὗρει εἰς τὴν ἰταλικὴν στιχουργίαν, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἢ φύση τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο φαίνεται πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμὸς, μάλιστα εἰς τὸν *Λάμπρο*, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἓνα βᾶρος, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαραχτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἐλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἢ χαρμόσυνη ἀρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ *Λάμπρου* (Ἀπόσπ. 21). Εἰς τὸν *Κρητικὸ* καὶ εἰς τὸ Β' Σχεδιάσμα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθηκε τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελεῖ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τὴ γλώσσα ὡς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἀρκετὰ προχωρημένους εἰς τοὺς *Ἐλευθέρους Πολιορκημένους*, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλη τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖο εἶχε ἔως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῆ, φοβούμενος μὴ καταντήση μονότονον εἰς διεξοδικὸ ποίημα. Καὶ τῶντι ἢ ὁμοιοκαταληξία, ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητὴ, μὲ τὴν πολυμορφίαν τῆς μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸ στίχο τὴν ἀρμονίαν, ὥστε αὐτὴ νὰ βασιτέται μοναχὴ τῆς, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὀνόμασε «κουδούνισμα», ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωσιν τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθηκε συχνὰ τὴ συναίρεσιν τῶν διφθόγγων τῆς ὀμιλουμένης (ια, ει, αει, κλπ.) καὶ τὴ συνεκφώνησιν τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρῆσιν κανονικώτατην, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ στιχουργὸς

δύναται νά ἐκτείνει τὸν περιορισμένον ἦχο, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὄχι ἰταλισμός, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δὲν πρέπει νά θεωρῆται βιασμένη, εἰμὴ ἐὰν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τὴν ἀρχαία, δηλαδὴ τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνηση ἢ συνίζηση εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστῆ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχοουργοὺς τῶν ἐθνικῶν ἀσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεση καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὅποια παραλύουν τὸν ρυθμὸ τοῦ στίχου, καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχοῦργημα, τὴ μετάφραση τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μολονότι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικώτατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νά τευτώσῃ ἐντελέστατα τὴ ρυθμικὴ χορδὴ, ὥστε καθαρότατος νά ἔβγη ὁ ἦχος, καὶ σύμφωνος μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὕφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηρότατον κανόνα, νά ἀποφύγη δηλαδὴ, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεση καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνηση δίχως νά προσφύγη εἰς τὴ διαίρεση καὶ εἰς χασμωδία. Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιχοῦργικῆς δὲν θὰ δυνηθῆ νά τὸν ἀκολουθήσῃ, εἰμὴ ὅποιος λάβῃ ἀπὸ τὴ φύση τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἀρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δύναμη του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὐρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημα του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφῶνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνές καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἕως τὴν τρυφερώτερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλούσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὅποια εἶναι δεχτικὴ τέτοιας ἀρμονίας, ἂν ὀρθὰ ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικοὺς καὶ προφορικοὺς τύπους.

Ἄλλὰ ἐὰν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμίλου-
μένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὅμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶχε ὄλην
πρόχειρην, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχη· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικα
τραγουδία καὶ παροιμίες δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ
λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα
καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξε-
σκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ
ἄληθινό του φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θεὸς νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῆ εἰς τὸ
ἔθνος ἓνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ
γλώσσα, ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυροὺς της.

Ἰάκωβος Πολυᾶς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλη-
σθεῖν ἢ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἢ γλῶσσά μου
τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ...

Νοσταλγία τῆς ἡρεμῆς χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρό-
νων, πού ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἓνα ὥραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτί-
ζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρησκός,
ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνώσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδείουσιν πολλήν,
ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἐμφυτον νὰ διη-
γῆται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παρα-
στατικῆς. Ἦτο συγγραφεύς. Ἄλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βα-
σανισμένος νοσταλγός.

Ὁδυσεύς, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ἠρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους. Ὁ
καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ
τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ
ὑψώσουν τοὺς φιλικούς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια.
Ἐπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἓνα νησί. Ἡ Σκίαθος. Ἄλλὰ τὸ νησί του,
τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἄλμυροῦ
πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστικὴ, περιβάλλει τὴν
θερμὴν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὁμιλοῦν, οἱ σπηλιᾶς
μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ

Θεοῦ γνήσια τέκνα. Ὁ τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἓνα παιδί ἀνοίξε φαιδρὰ τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἐχάρη, ὅπου ἀνέπνευσε ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν Ἐκείνον, ποῦ τοῦ ἐχάρισε τὴν ὕπαρξιν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμῆθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποίησῃ τὰ ἔμψυχα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πληθύν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εὐρίσκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἐγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν», μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετιανὰ καὶ ὀλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ στιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν ἓνα ξέσπασμα — μιὰ κραυγὴ. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὑπῆρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἄσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασδήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος, κοινῆς ἢ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῆ εἰς ἓνα τόπον, ὡς μέλος ὠρισμένου ἔθνους, ὠρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ἱστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις, καὶ ὅτι, φυσικὰ, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ δράματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὦμον κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴν σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχρᾶς. Ὑπάρχουν στιγμὲς ποῦ ἡ φαντασία, ὀρηκτικὴ, θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του. Ἄσκει ὠμὴν αὐτοκριτικὴν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασφύζεται, ὅπως ἐγράφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος, χωρὶς συνολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὕφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἰδεῶδες, ποὺ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὁποίων οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν Ἄιμόν, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἢ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ὀριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὀλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τώρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποὺ τὸ τέλος του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

Ἄπλως πέφτει στὴν ψυχὴν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὅχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἰδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἡρεμὴ ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ στὴν στοργικὴ ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιάς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο ποὺ ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ τὸ βρῆς.

Ματαίᾳ ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνη τὸ σύμβολον πραγματικότης. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους ἀύχμηράς. Ἡμποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρποὺς ἐκεῖ ποὺ σπαρθῆκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τῆς γαληνῆς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αισθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπόπαιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνέφελους κόσμους. Ἄς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσιν πάναγνον, καὶ ἰδοὺ ὁ λυτρωμὸς του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἠθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ἦθογραφίες ; Πλάνη ! Εἶναι διηγήσεις μελωδικαί, πού ἱστοροῦν γιά μιὰ ζωή, πού ὑπάρχει καί ὁμως μένει ἀσύλληπτη, γιά μιὰ ζωή, πού τέρμα καί ὄρια δέν ἔχει, ὅπως ὁ ἄπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἦ ἐνατένισης τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλύτερα εὐτυχία. Πῶς νά τὸ συλλάβῃ, πῶς νά τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νά τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸ νά γίνεται καλύτερος. Ἄλλὰ τρυγᾷ καί τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καί τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρμηον ὄνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του, ἡ ἰδία του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλὰς φορές νά κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὅποια φλέγει καί σπαράσσει τὸ εἶναι του ὀλόκληρον. Καί τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὄδοιπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλὰς («Ἡ Φόνισσα»). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκὴν του συνείδησιν.

Ἄλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καί ἀναπνέω καί σωφρονῶ, δέν θά παύσω πάντοτε νά ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νά περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καί νά ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθῃ. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείῃ ἡ δεξιὰ μου, κολληθείῃ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάτρῳ γί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ». (« Λαμπριάτικος Ψάλτης »).

Καί προσπαθεῖ νά ζήσει, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήνητησεν ἀνθρώπους καί εἶδε πάθη καί πόνους καί κακίας καί μίση. Ἄλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἀγνήν ψυχὴν καί ἤρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καί προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν τὰ μίση διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανὴν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα. Οἱ γειτόνισες, καί ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθὰς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβασίμοι γέροντες καί τρυφεροὶ οικογενειάρχαι, ἀνθρωποὶ θρησκοὶ ἐρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καί ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ («Ἐξοχικὴ Λαμπρή»), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πρέ-

ξέων των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι οἱ γυναικες τίμιες καὶ καλῆς καὶ οἱ ἔρωτες ἄγνοί, μεγάλοι.

Ἄν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὠρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἐπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῆ εἰς πόθον, πόθον ὀράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δείγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἄλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητικὴ του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἰρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικός παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἄδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγιδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἰδεῖ ἐκεῖ ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἐθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἤσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἄλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἴσθημα. Εἶναι πράγματι θρησκός. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ ἀνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐκ βάρους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὀλονυκτιῶν σὲ ταπεινά ἐξωκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγένετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης ὅπως ὁ Τολστόι. Ἄλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατάρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμε καὶ τὰ βουνὰ ἀκόμα ἂν μᾶς ἔφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταρασσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις. Ζῆ

μέ τους μύθους μόνον τους θρησκευτικούς, ζή με τὰς ἀπλᾶς τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησιάκια ἐρημικὰ καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὄλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναῖσκου τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἢ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μετὰ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας ποὺ λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρῶμοι διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

Ἔτσι, ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μετὰ αἴσθημα ἑλληνικὸν καὶ μετὰ ἔθνικὴν πεποίθησιν. Ἕλληνας γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρὸς, ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἀγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀπόκοσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὀμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιεὶς μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιὰ σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἀνθρώποι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

«Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ἔργο του»

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφή ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενικοῦ Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκαίνουν τῶρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουν. Δύο κατάμαυροι πυρῶδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόσησιν καὶ τὴν ἐμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικα-

τοπτριμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἐναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἀπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» :

Στὸ δάσος ἔσθησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβεργα
 κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνώριμα πουλιά καὶ τὰ πιὸ ξένα,
 κι ἐκεῖνα, πού ὅλο κεληδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
 καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
 κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἀπαλά,
 καὶ τὰ πουλιά, πού σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
 καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχια πλατιά φτερά.
 Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μὲς στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρη τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικὰς, διὰ νὰ προσθήσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἶπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολυλάκις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στυλπνὰ ἐπεξεργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἀρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, πού γενεᾶ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστὴν, τοῦ ὁποίου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελωδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικοπαθείας, πού ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἐξάρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὄραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίωσιν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἦρως τῆς σκέψεως. Ἀθλητῆς τῆς νοήσεως. Ἐχων κάτι φυσιο-
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἐξοχήν Ἕλλην ποιητῆς καὶ ὁμῶς κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὐρῶν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὅποιοι πλουτίζουν τὴν ἠθικὴν κληρονομίαν ἐνὸς ἔθνους. Ἴσως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος Ἕλλην, ἀφότου ἢ Ἑλλάς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν ὄρισμὸν τοῦ Ἑμερσον: «Ἐκεῖνος εἶναι μεγάλος, ὁ ὅποιος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους», καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἰδίου: «Υπάρχουν προσωπικότητες πού με τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα με τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, πού δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνη κανεὶς».

Ὁ ποιητῆς ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἀνε νέωσεν τοὺς χρυσοὺς δεσμούς, οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὑψωσε τὴν αἰώνιαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ὑπῆρξεν ὑπέρτερος ὄχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὅποιον θὰ ἀκροασθῇ με ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ ἢ βαθύηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. Ἠρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὄχι ὡς νησιδὰ τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κύμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὠκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστής εἰλικρινῆς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμὸν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αὐγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει με συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

«Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ».

Δημήτριος Καλαμαῖνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Πανσανίου,

καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἡλείων, τὰ ὁποῖα εἰκονίζουσι ἢ τὸ ὄλον ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ μόνου. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχη καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὅμως τούτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ὁ θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὁποῖον ἄφηε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζῶδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέλδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσαῖ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσοῦν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους καὶ ἔκοσμεῖτο μὲ πολυαριθμοὺς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὐρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὁποῖοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἄτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθου, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἶαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν κ.ἄ.

Γλυπτὰ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὠρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιοβῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εὐρίσκετο εἰς τὸ βᾶθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἑλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἦσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμένοι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βᾶθρου τῆς Παρθένου—ὁ Ἥλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βᾶσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βᾶθος τῆς ὁποίας ἦτο ἰδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἔαν ἀνηγειρέτο ὁ καθηήμενος θεός, ἡ κεφαλὴ του θὰ ἀπεστεγάζε τὸν

ναόν, καί εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέ-
τυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἐπὶ τὰ μέτρα ταῦτα
παρεδέχθη πιθανώτατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι
ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ' ὅλα τὴν Παρθένον τῆς
Ἀκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν
τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ
εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἓνα τετράγωνον χώρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ
ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἑλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν
ὅποιον ἦτο καὶ τὸ βᾶθρον, ὁμοίως δ' ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια
τοῦ βᾶθρου μετακίονια· οἱ ἐπισκέπται ὅμως ἠδύναντο νὰ παρατη-
ρήσουν τὸ ἀγαλμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ τμήμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως,
τὸ ὅποιον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου
τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πᾶτωμα τῶν πλαγίων στοῶν,
αἱ ὅποια εἶπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ' εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον
κλίμακες εὐρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς
ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ
πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

*ἦ, καὶ κνανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.*

Ἄλλος συγγραφεύς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἤρεμον
καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατὸν
νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματι-
κῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ
βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὅποιον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουσι οἱ
ὁμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μελιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν
θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἡ ὅποια
δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο
ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς
πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ' ὅσον ἐνεδείκνυον αὐτὴν
οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώμετο δ' οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα
τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγένετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος

λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ἰδέαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητῆς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

*Ἡ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἣ σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.*

Ὅμοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπληξεως, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὅποια διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτατον καὶ τελειότατον δημιουργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδιαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἢ ὅποια ν' ἀνυψῶνῃ τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίξῃ τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὀψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὅποια ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θεϊότητος.

«Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης»

Χρῆστος Τσοῦντας

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

Ὁ Γκρέκο εἶναι παροξυστῆς. Ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν καλλιτεχνῶν ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνο στὸν πυρετὸ καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνο ἂν χαλάσουν. Ἑλληνας στὴν Ἀναγέννηση μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴν παράδοσιν ποὺ συνταυτίζει τὴν ἡρεμία μὲ τὸ ὠραῖο. Χωρὶς τὴν κίνηση, χωρὶς τὴ δύναμιν ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὠραῖο γι'

αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὡραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο εἶναι δρᾶμα σχημάτων καὶ χρωμάτων. Οἱ οὐρανοὶ του εἶναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις καὶ συστροφικές κινήσεις. Τὰ φτερά καὶ τὰ φορέματά τους δέρνουν τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀγέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὐτυχία τους στὸ διάστημα, τὴ συγγενείά τους μὲ τὸν ἀχνὸ καὶ τὸν καπνὸ. Ὁ Γκρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι σὰν ὕφασμα καὶ σὰν μέταλλο, ὄγκους ποὺ κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφήσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὄραση τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὄρθια στενόμακρη ὀθόνη εἶναι ἐκείνη ποὺ προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξη τὴ σύνθεσή του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητὴ του γραμμὴ, καὶ μὲ τὸ θρησκευτικὸ τῆς νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Τολέδο, καὶ τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του, συνθεμένα στὸ ὄρθιο σχῆμα, ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον ποὺ ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτὴς μὲ τὸ γυμνὸ του ὑψωμένο σὲ ἀφογή κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμὴ γκρεμίζει στὴν ἄβυσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἴδιες θρησκευτικὲς ἰδέες δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐκφραστοῦν ἀπὸ τὸν Τιτσιάνο παρὰ στὴ διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς: ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμο σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γκρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμο. Ἄν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτιανε. Θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουμε σὲ ὄσους ὀραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατ' εὐθείαν μὲ τὴ γραμμὴ, στοὺς μεγάλους διανοητικοὺς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τὸ πνεῦμα του τὸν ἐβίαζε νὰ διαλύσῃ τὶς μορφὲς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τὶς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νὰ παρουσιάσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τιτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντί της τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ καὶ θερμὴ τέχνη.

Ὁ Γκρέκο ἀνήκει κατ' ἐξοχήν στήν κατηγορία τῶν ζωγράφων πού σχεδιάζουν μέ τὸ χρῶμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασή τους προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδεῖ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντώντας στήν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρῶμα ἢ τὸ σχέδιο ! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρῶμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχὴ του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ «Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου» στὸ Ἑσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρῶμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα δραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές τῆς σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», πού εἶναι καθαυτὸ ἓνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρῶμα εἶν' ἐκεῖνο πού μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μέ τοὺς ἐξαίσιους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημέριου δεξιὰ, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικούς στύλους, πού στηρίζουν τὴ σύνθεσιν ὀλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὀλόαργυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης πού κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκίνητῃ ὦρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ πού κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ζεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἐκστατικῶν ἰδαλγῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὀργκάζ» καὶ νὰ δείξω πὼς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1938.

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

IV. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσική γεννᾶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἢ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταπονητισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρικὴ σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὀρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριαμβεύσει τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξύ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τῶν ἀθῶν νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ιδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαϊδάλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι τῶν ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικοὺς βωμοὺς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μῆς νέας τέχνης. Τὸ ἄ γ ι ο ν πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾶ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοὶ τῶν τῶν βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἢ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, πού κρύπτεται ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, πού ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλὴν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἐθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους οτιγμάς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, πού παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, πού καταδιώκουν ἢ μίᾳ τὴν ἄλλην. Διότι σκοπεῖ, πού δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικός ναὸς εἶναι τὸ κατὰστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, πού ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφόσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ἠῦραν τὴν κλασσικὴν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανούς τῶν κατακοιβῶν.

«Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις».

Νικόλαος Λούβαρης

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οί σεισμοί ἐξαγγέλλονται συνήθως δι' ὑπογείων βρόμων ἀκουόμενων μικρόν τινα χρόνον πρὸ αὐτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ' αὐτούς. Διάφορος δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀκούονται· καὶ ὅτε μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμώδους ἀνέμου, ὅτε πρὸς ἤχον ταρασσομένων ὀλύσεων ἢ πρὸς ταραχὴν ὀμαξῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρώτου, ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἤχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ὑπόγειοι βρόμοι ἀκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τῆν γῆν συντρίβηται πλῆθος ὑαλίνων ἀγγείων ἢ ὡς ἂν ἐκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πτηνὸν ἢ νὰ ἀκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηροδρομικῆς ἀτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ἐξαγγείλῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι' ὅλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἤχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὔτοι βρόμοι ἀρκοῦντως ἐξηγοῦσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὅτι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς μὴ ἐν ἀσφαλείᾳ εὕρισκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερεὸν καὶ ἀκίνητον, βλέπει αὐτὸ μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μᾶζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὕδωρ, εἰς ἕκαστον δ' αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καὶ καταπίῃ αὐτόν. Ἄν δὲ τυγχάνῃ ἀμαθῆς, ἀποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θεῆς Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὔτοι ἀκούονται ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Γινώσκουσι δ' ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἰσχυρότερον οἱ βρόμοι ἀκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καὶ ἀπώτατα οὔτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἐδάφους καὶ διότι τάχιον τὰ στερεὰ σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἤχους ἢ ὁ ἀήρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγνυνται ἢ προστρίβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείων βρόμων, παρακολουθούτων πάντοτε τοὺς σεισμούς, γίνονται ἐνίοτε συγχρόνως καὶ ὁμίχλαι τινὲς καὶ σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἄλλαχοῦ παρατηρήθη πάλιν νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς, ἂν ἔχωσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασίαι περὶ τῆς συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδείξει. Τὸυναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταιγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ ἐν καιρῷ εὐδῖα καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαιρᾷ.

Κατὰ σεισμὸν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμὸς μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν Ἰστανδίᾳ ἠφαιστειὸν δεινὴν ἔπαθεν ἔκρηξιν κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους τούτου, ὀμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὀμίχλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ, καὶ ἰδίως μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἔνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμὸν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σειμοῦ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὠραῖος, αὔρα θαλασσία ἡσυχῶς ἔπνεε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὕλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἐκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὐρίσκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινας σεισμούς, ὡς π.χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρατηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ συγκλονισμοῦ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ παρα-

χῆ ἐκλαμβάνουσί τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὁμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ ἀναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἠφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βόθος, ἐν ᾧ ἀέρια συμπεπυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατὰ τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὁμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους, λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἰς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσιν οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζώων, ὅπως προφυλάσσονται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὠρύόμενοι καὶ ὄγκώμενοι. Ἴπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑפוῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἕκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγούνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζώων τινῶν αἰσθήσεως, ἣτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτῆρος, π.χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὧν αἱ χώραι εἰς διηνεκὴ εὐρίσκονται χορὸν. Ἴσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορὸν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλίμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὐθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτῆρα, οἵτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησμόνουσιν καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

« Γεωλογία »

Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττική κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκοὶ ὄσον καὶ χαρίεσσαί τῆς Μεσογείου ἄκται· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλσαμώδης τῆς θάλασσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθροσπάρτων βουνῶν ἡ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰωνίως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδῆς κοὶ γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἀνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἣν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἡ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττική εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτὸς ἀπαστρέπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μειδίαμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραίζεται ἐξαισίως, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἐορτασίμου στολής, ὡσεὶ ἔτοιμος διὰ πανήγυριν !...

Ἡ διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτὸς, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἀρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζῶν καὶ χάριν σπανίας ὠραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρὺ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὥρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος !

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὀρισμένες γραμμάς, οὕτως ὡστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἐνεκα τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ Ὑμηττὸς φαίνεται τόσο ἐγγύς, ὡστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωϊνοῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἕνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ λαμπρῶν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλονται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπιῶν· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὠραιότατα, συνεπεῖα τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρομένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελῶδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπεῖ βλάστησιν (Νάουμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππον γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει : «Ἐπὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπειᾶς, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωϊνὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας, ἐνῶ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπιῶν φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχη κοπῆ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπέρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλληπτοῦ φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὀρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μεταξὺ τῶν ὠραιότερων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια δύναται τις νὰ ἴδῃ.

Ἐολόκληρα τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὄρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δύῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι' ὠραιότατου ἐρυθροροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμῶν μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὀβιδίου: περὶ τῶν πορφυροχρῶων κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθηροῦ Ὑμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὐπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττικὴ. Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὀρίζοντας· ἐκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰ εἰκόνας· ἕκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφῇ μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρῶνικοῦ, πλαισιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῶ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλαὶ ἄλλαι ποικίλαι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιάν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑφοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὀρίζοντα τὰ κυανοβαφῆ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὑπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἀρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ἰοχρόους κλιτύας τῶν ὠραίων τούτων ὁρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσιαίας περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιάς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὀπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὄροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρῶν· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἡώς, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίων.

Ἄλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπιῶν γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαιρας φωτισμοί, ἡ λαμπηδῶν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἡ φωταύγεια τῶν πολυχρῶν τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτῶνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγὴ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύσων τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἤρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς ὅλας τὰ βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μεδίαιμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλγητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρῶν πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὀλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμήν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγούσ ὤκεανου.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψωσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῇ, ἡ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψία, ὅστις κατὰσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρῶους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θεᾶς τοιοῦτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἀβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαιρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἕκτακτον γοητεῖαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλγητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερπῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἐλαφρὰ πνέων φέρῃ

βολσαμώδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτός καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραυλος καὶ Πάνδροσος Ἀθηναῖα, ἥς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μεῖδιμα τόσον ἐκτάτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ἐγένετο τὸ εἶδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλίμα καὶ παριστώσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων ἐξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολία ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηναῖα.

Ἦρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυναμοῦ ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ιδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης ἥρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμπει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὀρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὅλης φύσεως τῆς χώρας των.

«Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος», τ. Β'

Δημήτριος Αἰγινήτης

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α' — Τὰ δημόσια ἔργα

α') Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὀμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεώς τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δὲ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ διὰ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά :

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνη· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ *cloaca maxima* ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τούναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερηκόντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β') Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ὧν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαι, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6—8 χιλιάδων ταλάντων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμὸν, πάλιν εὕρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἣτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικά ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ') Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἐξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιιωῦνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὅντως δ' ἀπέτελεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιασιότητος, ἧς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἧς αἱ λεπτομέρειαι εὐρηναὶ ἐν πάσῃ, ὅπωςδῆποτε πλήρει, ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικους ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὡσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητῆς τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχη ἐργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἤξιωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφέλιτο ἐν μέρει τούλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικοὺς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὀριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρη μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἀφ' ἑτέρου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

μάχοι μετεβλήθησαν εις ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τὸνναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον, λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινισθεῖσα πολιτικὴ ἐξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὠφείλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφύησεν πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθές ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μεταπρατῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῶ μᾶλλον πιεστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδίᾳ ἡ αὔξησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἔλευθερίτητα διὰ τῆς συνέσεως, ἣτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἣτις τῶ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῇ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἀλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῇ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἅτινα δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι « δόξα αἰδῖος » θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

τερα ὠφελήματα. Πολύ ταχέως ἢ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἄστει ἐπορίζοντο πλείστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιώται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνη τις περὶ ὠρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὡς ἂν ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἢ τοπικιστικὴ χροιά, ἢ λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινοῦσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτηῖρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὐταί.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντῖνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἰ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἰ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β' — Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α') Ἐξέλιξις τῶν λαυρευτικῶν προσόδων. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, μόναι δύο ἄλλαι Ἕλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαῖα ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὐτῆ πλούτου ὑπῆρξε παροδική. Τούναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερον πῶς παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τους Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμονται αἱ πρόσοδοι μεταξύ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτητως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

Ὑπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἔκαρπούτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξύ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἣτις παρ' ἀπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῶ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλὰ· διὰ τοῦτο δέ, εὐθύς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἐχθρὸς ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἢ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῆ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρῃ νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἂν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησης τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

β') Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου. Ὁ Μπέκκ, καί μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουίδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὠρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρναγίον ὁμῶς δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α') πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β') ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ') τὸ ποσοστὸν $1/24$, καθ' ἑαυτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπηρτεῖτο παραγωγὴ 2.400 τάλαντων, ἧτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Ὅτι ὁ μισθωτῆς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλμπερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὀρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς εἰκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλοῦτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγὴ, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουίδα· αὐταὶ δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα».

Ὁ Μπόστφορντ διατυποῖ γνώμην, ἣτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρήζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουίδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδε-

χόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὁπότε καὶ δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστὸν, περὶ οὗ ὀμιλεῖ ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἥτοι εἰς τι πλεόν τῶν 4 %.

γ') Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἢ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρως ἀποδίδεται ὑπὸ τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρεωτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498—458 π.Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσιῶν χρυσορυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλία εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ ποριοθῆ ἕξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἰδού πῶς συνομίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος: «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσδοδον πλείον ἢ τάλαντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρῶν».

Οὕτω, ἐνῶ τὰ λαυρεωτικά μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικὰ καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς καταρρεύσεως. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξύ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὕρλιχ Κάρσεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἦντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἦν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὄρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἑτεροσκελής. Ὅθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγγανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόναι μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὐταὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τοῦτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερον τι: Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνῆ ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπὴν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

« Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας »

Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως δίστανται αἱ γνώμαι. Κατὰ τινες ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προῖόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus)

και προτεροδοξία (a prioriism) και του έμφυτου θεωρία (nativism) και της διαισθήσεως ή της άμεσου έποπτείας (intuitionism) ή δέ άλλη καλείται έμπειρική θεωρία (empiricism), έτι δέ της ανέλιξεως (evolutionism), έπειδή πρεσβεύει ότι αί ήθικαί ιδέαι άναπτύσσονται κατά μικρόν.

Κατά την όρθολογικήν θεωρίαν ή ήθική συνείδησις είναι στοιχείον άρχέγονον έν τῷ άνθρωπῳ. "Εκαστος έχει άρχήθεν έσωτερικήν τινα αίσθησιν άνάλογον πρὸς τὰς άλλας αίσθήσεις, δι' ης άμέσως άντιλαμβάνεται του άγαθοῦ και του κακοῦ. "Η έμπειρία οὐδέν η ελάχιστα συντελεί: ό λόγος γίνεται πηγή της ήθικῆς άληθείας και τῶν ήθικῶν κρίσεων και οὕτως άποκαλύπτει εις τόν άνθρωπον τὸ καθήκον. "Εκφέρει δέ ό λόγος τὰς ήθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' άπολύτου κύρους, διό ή θεωρία αύτη έκλήθη και άπολυτοδοξία (absolutism).

"Ολωσ τὰ έναντία διδάσκει ή έμπειρική θεωρία, ήτις άμφισβητεί την ύπαρξιν έμφύτων ήθικῶν άρχῶν. "Ηθική συνείδησις δέν ύφίσταται έξ ύπαρχῆς, άλλά γίνεται προίον της έμπειρίας. "Η έν τῷ βίῳ έξέτασις ήθικῶν πράξεων καθιστᾷ ημάς ίκανοὺς νά εκφέρωμεν ήθικὰς κρίσεις και δι' άφαιρέσεως έπειτα νά ύποτυπῶμεν ήθικὰς άρχὰς και κανόνας.

Οὕτως έχουσι τὰ κατά τὰ διδάγματα της όρθολογικῆς και έμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δέ ότι ή μεσεύουσα γνώμη είναι ή όρθότερα. "Οτι δέν ύπάρχουσιν έμφυτοι ήθικαί έννοιαι εύθύς έξ άρχῆς άποτελεσμέναί έν τῷ άνθρωπῳ, ὡς διδάσκουσιν οί άκροι όρθολογικοί, έλέγχει ή άκριβῆς έξέτασις τῶν πραγμάτων. "Εάν ύπῆρχε σύμφυτος ήθική συνείδησις, πάντες επί ήθικῶν ζητημάτων κατά τόν αύτόν θά εκρινον τρόπον. Και έν τῇ άναπτύξει τῶν λαῶν εκάστων δέν θά εύρίσκομεν διαφοράν άντιλήψεως προκειμένου περι ήθικῶν έννοιῶν και άρχῶν. "Αλλ' ή πείρα μαρτυρεί τὸ έναντίον. "Η έξέλιξις τῶν ήθικῶν έννοιῶν είναι περιφανῆς. "Αλλας περι ήθικῆς γνώμας έχουσιν οί κατά φύσιν ζῶντες λαοί, άλλας δέ οί προαγόμενοι εις τόν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ή "Ανατολή και ή "Ελλάς και ή Ρώμη, άλλά και οί μέσοι αίῶνες και οί νεώτεροι χρόνοι. Τὸ του Θουκυδίδου περι της ληστείας λεγόμενον: «δηλοῦσι δέ τῶν τε ήπειρωτῶν τινες έτι και νῦν, οίς κόσμος καλῶς τουτο δρᾶν, και' οί παλαιοί τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλέοντων πανταχοῦ ὁμοίως

ἔρωτωντες εἰ λησταὶ εἰσιν, ὡς οὔτε ὦν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἶη εἰδέναι οὐκ ὄνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθήκον καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ἐπειτα οἱ καννίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῶ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

Ἄλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχόμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἔννοιαι ἀποτετελεσμένοι, ὑπάρχει ὁμως προδιάθεσις τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆεν ὁ ἀνθρωπος φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχη ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχὴν, εἶναι ζήτημα, πάντως ὁμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἶ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαί, εἶναι ἐξηρημένοι ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρῶτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόρητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχὴν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὀρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δὴλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

Ἄλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἧτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπή τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἕκαστος ζῆ δι' ὄλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πόλιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῶ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτελεσεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὀρμὴν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῶα βαθηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλασσομένοι, ἐν ἣ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἰκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὅποσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἤτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἣτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθὰς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαινοῦ, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν φόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμός εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαινῶν καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῇ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινὰ ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διευτώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνειδήσις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἤκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἠρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Ἐισαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν».

Θεόφιλος Βορέας

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρῶς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στήν περιοχή τοῦ πνεύματος τίποτε δέν πεθαίνει. Ἐκεῖνο πού πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνέργειά του. Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα πού ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δέν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξεις συζήτηση μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ στήν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχῆς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῆ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἐχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δέν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, δέν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰῶνα πού δέν εἶχε καθόλου τὴν ἱκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, πού ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομὴ. Ἡ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματικὴ. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῆ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὅμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μὲ τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δέν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῆ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, πού εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενο πού ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν περὶ

ιδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἰδεῶν γενικά», ποῦ κατέχει κεντρικὴ θέση μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεώτερα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνάργεια, τὴν *evidentia*, ποῦ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο ποῦ καθορίζει ὄντολογικὰ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξη.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια ποῦ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, ποῦ ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἔν» σὲ ὕψιστη ὄντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξή του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, ποῦ ἦρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι ποῦ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγώνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποῦ θριαμβεῦει κατανικώντας ἕνα δεύτερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἔν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῇ μορφή καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποιὸν τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρῶς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στὴν περιοχή τοῦ πνεύματος τίποτε δὲν πεθαίνει. Ἐκεῖνο ποῦ πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνέργειά του. Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα ποῦ ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξεις συζήτηση μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸ δρόμο ποῦ ὀδηγεῖ στὴν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχῆς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῆ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἐχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἓναν αἰῶνα ποῦ δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἱκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, ποῦ ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομὴ. Ἡ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματικὴ. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῆ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὁμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μὲ τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῆ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, ποῦ εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενο ποῦ ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετώπισῃ τὴν περὶ

ιδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἰδεῶν γενικά», ποῦ κατέχει κεντρικὴ θέσιν μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεώτερα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνάργεια, τὴν *evidentia*, ποῦ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο ποῦ καθορίζει ὄντολογικὰ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξιν.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια ποῦ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωσίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, ποῦ ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχὰς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἐν» σὲ ὑψίστη ὄντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξίς του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, ποῦ ἤρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι ποῦ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγῶνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποῦ θριαμβεῦει κατανικώντας ἕνα δεύτερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἐν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῇ μορφῇ καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποιὸν τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

έσήμαινε να λυθῆ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, πού ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή του οἱ μεγάλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὐδόξος ἐβρῆκαν τὴ λύση του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, πού ἀναφέρεται στὴν ἐξομοίωση ἀριθμῶν, πού κατὰ τὴ φύση τους εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, πού ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἐξομοίωση πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισή τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμοὺς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδὴ ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐκτελεστοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὄλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, πού εἶχε προ-ιδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις πού ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμοὺς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἐρευνῶν τῆς τὸν Πλάτωνα.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις πού ἐξέφραζεν ὁ Κάντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιά ξεπεραστῆ. Ἐνῶ ὁ μέγας φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πτῆση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἐπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο, ἀνοιξε δρόμο καὶ ἀντίκρισε καινούριους ὀρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχές τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιότεχνη διαλεκτικὸ, τὸν πολιτικὸ ὁδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστῆ. Δὲν εἶχεν ὑποφιαστῆ ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ

τῆ θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ ση-
μαντικῆ. Ἐχρειάστηκε ἡ ἐργασία ὀλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ
διαπιστωθῆ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῆ σὲ
ἀπαρασάλευτη βάση ἢ μαθηματικῆ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύση,
αὐτὸ ἔγινε, γιὰτὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματι-
κοὺς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει στὰθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς
ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλεῖ, ὁ μα-
θηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ
μαθηματικῆ προοπτικῆ ἐξέταση ὄχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων,
ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὀλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψη, ποὺ ἐξέ-
φρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὀριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ
βεβαιωθοῦμε ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν «Τίμαιο».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη
τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν
πλατωνισμό, ἄρχισε πιά καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψη νὰ ἐξετάζῃ τὰ
φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικῆ προοπτικῆ. Ἡ πολυθρύ-
λητη ἀπόφαση τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέ-
βαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικοὺς
τύπους, ἔχει τὴν προέλευσή της σὲ πλατωνικὴς πηγές. Ὁ «Τίμαιος»,
ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ σύμπαν μὲ τὴ
βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα
τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. «Ὅλοι τους εἶχαν
τὴν συναίσθηση ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐστέκονταν πίσω τους.» Ἐβλεπαν
σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὁδηγό, ποὺ ἀνοίγε καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χώρες
τοῦ κόσμου ἀνθησὴ τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα
τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδή-
σεις ἐξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ
κάθε ἄποψη πλοῦσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται,
κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορ-
θῶνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας
νέα προοπτικῆ. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τε-
λευταία λέξη. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ
μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράψῃ τίποτε στὰ συγγράμματά του :
«Οὐκ οὐκ ἐμὸν γὰρ περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μὴ ποτε γένη-

ται· ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἔστιν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341 c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξει, πού νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατί αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνακοινωθῆ με λέκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὑψιστὸ πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται με τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφή με τὸ ἴδιο πράγμα ἔμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιά. «'Ἄλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδῆσαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤξει τρέφει». (Ἐπειτα ἀπὸ μακροχρόνια ἀναστροφή πού γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ξαφνικά, ὡσάν φῶς, πού ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπίθα φωτιᾶς πού ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λείπει ὅτι ὁ δρόμος πού ὀδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρισμα, τὸ βίωμα, ἕνα «συζῆν» με τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωση, ἀλλὰ πάντοτε πάλη με τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψή του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κάντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδασχτῆ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδασκτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἔμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε με ἀκροαματικὴ διάθεση, ἀλλὰ μόνο με ἐρευνητικὴ. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόηση. Ἄν προχωρήσωμε ὁμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριον πού ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξη τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ στὴν Ἀκαδημία τὴν περίφημη διάλεξή του «Περὶ ἀγαθοῦ». Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὴν ἀνακοινώσεως του. Οἱ ἀκροατὲς του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθὸ πού φέρνει στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐδαιμονία. Διαψεύδοντας τὴν προσδοκίαν τους ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρά μαθηματικῶν ἐξισώσεων, πού ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ με τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος (Ἄρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία: «Ὅτε δὲ φανείσαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρασ ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἓν,

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς». (Ὅταν πιά τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικά ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἐν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριον σὲ ὀλοκληρωτικό βαθμὸ παράδοξα).

Ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὀλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἐθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπίδιωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίσῃ στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέῃ. Ἀπ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ἧ δίκαια καὶ τᾶλλα προσχρησάμενα-χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίνονται (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὠφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, πού θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Ἡ πρόθεσή του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώσῃ σὲ εὐκρινῆ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξῃ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ αἰδίου κάλλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ «ἀγαθόν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἠθικολογικὴ ἐννοια τῆς ἐποχῆς μας. Ἀποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζῃ καὶ νὰ κατανικᾷ, ὅπως εἶπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητας. Τὴν ἐνατένισα πρὸς μιὰ τέτοια θεῖαν ἀρχὴ ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι πού τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος μαζί μὲ τὸν Γλαῦκωνα καὶ τὸν Ἀδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφικὴ τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινον ἀποτελεῖ ὁ στίχος πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτεία» του : «Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1950

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὄργανικὸν μέλος ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωϊσμὸν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθές ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὐρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Ἄλλ' αἱ τάσεις αὗται ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ πολίτης - ἄνθρωπος. Ἀνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διότι φυσικοὶ - ὑλικοὶ καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἴδιαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλλήνου εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρῶσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλότατη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῆς ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἔννοιαι στενωῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἕδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔζων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἰδανικά. Ὅλα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἐνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωϊστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἄνθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἢ κοιτὶς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἢ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοίτης τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὕλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνης τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμὸς» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτὴ σχέση, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὐστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἑλληνικὸς νοῦς· ὅχι τὸ ἐγωϊστικὸν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὅχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἡ ἰδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄνθρωπον: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». (Προϋπόθεσις τῆς

υπάρξεως ανθρώπου, τῶ ὄντι ανθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιών τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι διακρίνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ «πόλις»).

Κατὰ ταῦτα ἡ «πόλις» εἶναι πρότερον, προηγείται ἐκᾶστου πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ «Πολιτεία» καὶ οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρου κεντρικοῦ νοήματος ἕνας ὀρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς «Νόμους», εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετὰ τινὰς προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας της: «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παιδῶν παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἔραστην τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφήν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοιτ' ἂν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινὰ πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνασόν τ' εἶναι καὶ ἀνελευθέρον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἀποψιν παιδεία ἀληθινή φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἀρχῆ καὶ νὰ ἀρχεταί σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφή τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγή ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάνασος καὶ ἀνελευθέρα καὶ ἐντελῶς ἀνάξια τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμπορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἄνθρωπος, ὁ ἐπιτυγχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντοτης καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῶ πλασιῶ ἐλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

λόγος, εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ μέτρον.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὑλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταύτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ιδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνος τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλιος».

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

VII· ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικὰς τινὰς περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνώσεις. Ἄλλ' ἔστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ πλειάδος τῶν ἀρειοτόλων τῆς Ὑδρας πλοιάρχων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὐκόλος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινὰ τινὰ ἐλαττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδειξῶ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτήρος του πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἴνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῶ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέτης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνσυμφέυθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆν νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἄλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρ-

χος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἣτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μισαούλης ἦτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθοριῶν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ιδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοξοδρόμει ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδεΐρων. Γέρων συμπλωτῆρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μισαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεποιθῶς ὅτι θέλει κάμψαι τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἧς ἄνευ ἤθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιοάρχων τῆς Ὑδρας.

Ἄλλ' ὁ ἀκαμπτος αὐτὸς χαρακτῆρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικά πλήθη, ὧν ἐμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοιοάρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναπόδιση ποτέ, ὅσον δῆποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταγιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρεία.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μισαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀναργυρὸς Ἀνδρέου Χ' Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἐν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἠδιαφόρει δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπρατομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσημνύετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἠχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

“Όταν ποτέ περιηγούμενος τὸ Ἅγιον Ὄρος διέβαινον ταπεινὸς προσκνητὴς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους, μοῦ ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἕνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ’ ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ’ ἀρχὰς ἠσθανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεῆς ἀπέστροφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ζηροποταμινοῦ δάσους. Ἄλλ’ ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοῦ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητὴς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἰλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρούμενη. Κι ἔκυπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ’ ἐμοῦ. Ἄλλ’ ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκνητὴν μου.

“Όπου καὶ ἂν ἦμουν, ὁ φαλακρὸς γέρον πάντοτε ἐμπρὸς μου. Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλίνας ἀπλωταριάς τῶν μονῶν καθήμενον μ’ ἐσυντρόφευεν. Ἐν θαλάσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευόδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ’ ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιφθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ἄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. Ἐπρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς Πέντε Μάρτυρας, νὰ ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφένιον του κουκούλιον. Ἀνηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἐθώπευε τὸ βλέμμα ἡ στακτερὰ ὄψιν του. Ἐξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἡ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοῦ πάλιν μ’ ἐχειραγώγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὅμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφίαν. Ὁ οὐρανὸς μ’ ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

ἄμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εὐρισκόμενη εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἄλλ' αἰφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερά τοῦ Ἁθωνος κορυφή, ὡσὰν μία βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκῶν, ἐζωσμένη γύρω - γύρω τοῦ ἁγίου στήθους του ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ Ἁθωνας εἶναι αὐτός !

Ὁ Ἁθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδίασέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνο βασιζοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χεῖρας του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περίβόλι τῆς Παναγίας» καλλιδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἑκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῆ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὀξυφώνων τῶν μονῶν σημάτων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθητα μαρτυρικά καὶ ὀσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἁθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν στοῦ Ἁγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἀφ' ἐσπέρας νὰ ἔχη βρέξει καὶ τότε λίαν πρωὶ ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι διαυγῆς καὶ καθαρὰ, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκυνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὁμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναῖσκος.

Τότε ἀφ' ἑσπέρας, ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἕν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῇ τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασίαν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοερὰν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἔλιγμων διὰ μέσου ὠραισιότατου δάσους ἐλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατάξηροι ὑψοῦνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναῖσκον, ὅπου σταθμεύουν συνήθως οἱ προσκνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν εὐδίαν τοῦ ὄρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναῖσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρτημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμων. Καὶ ἑδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὅλως ἄενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὐτὴ ἡ φαλακρά κορυφή πλέον, ἡ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρούμενη μὲ τὸ μολύβδινόν της κουκούλιον. Εἰς ἕν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἕν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας-ἕνας διέρχονται οἱ προσκνηταὶ, ἔντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσαναβάτους κρημνοὺς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὥραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητῆς, οὐδεὶς ζωγράφος, κανὲν χρῶμα καὶ καμία φαν-

τασία, καμμία πτερωτὴ λογογράφου γραφίς δὲν ἔμπορεῖ νὰ παραστή-
σῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὅποιον πληροὶ θάμβους βαθυ-
τάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔστω ἡ χερσὸν τῆς μετὰ τὰ βουνά τῆς καὶ μετὰ τοὺς λόφους τῆς, τὰ
ἀκρωτήρια τῆς καὶ τοὺς ὄρους τῆς, ὅλη εὐρίσκεται, θαρρεῖς, γύρω
γύρω εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ Ἄθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πο-
λυώροφοι μοναὶ, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς
πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊ-
κὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὀλυμπος καὶ τὰ βουνά
τῆς Θεσσαλίας. Ἐκείθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μετὰ τὰς νήσους τοῦ ὡς
κύκνους κολυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μετὰ
κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα
καὶ συμμαζευμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκίαν τοῦ μεγαλοπρε-
ποῦς βουνοῦ. Ὅπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας με-
τὰ τοὺς ποταμούς τῆς ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μετὰ γυαλι-
στεροῦς ἐλιγμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτί-
νων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἶναι καλῶς ἐτοιμασμένοι μετὰ ἰσχυρὰς
διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὀμίχλην ἀπλουμένην καὶ
τὸ ὀγκῶδες Ἐπιταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν,
ὡς μίαν μαυρίλαν μετὰ ἐπτά στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἐπτά πύρ-
γους τῆς.

Ἐχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀνα-
βοῦν εἰς τὸν Ἄθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετα-
νοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύ-
την μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεύτεροι, διότι
ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν των δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀλη-
σμόνητον ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν
ἄνθρωπον ἡ θεῖα Δημιουργία.

Ὁ ναῖσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἕως
ὀκτῶ μοναχοῦς, ὡς λευκὴ κολονίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχῶδους
αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπό-
στεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἔμποροῦν νὰ σταθοῦν
ἕως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχά-
δην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ
ψυχὸς ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουσιν νὰ τρίβουσιν καὶ κτυ-
ποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουσιν, τὰ γόνατα ξυλιάζουσιν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθούν, τότε — δεινόν ! — οί κεραυνοί έκρήγνυνται. Καί τελείται ἐπάνω εἰς τήν πετρίνην κορυφήν φοβερὰ πάλη τῶν στοιχείων ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καί βροντῶν. Χαλασμός κόσμου, εἰκὼν ὑπερνεφοῦς τιτανομαχίας, ἐν ἣ συντίβονται αἱ ἀπορροῶνες πέτραι τῆς φαλακρᾶς ἐκείνης κορυφῆς μετὰ σπαρακτικῶν τριγμῶν καί ἐνίοτε φεῦ ! καί ἄνθρωποι παραπεσόντες ἀπροσδοκῆτως ἐν μέσῳ τῆς κραταιᾶς τῶν στοιχείων πάλης.

Ὁ τρόμος αὐτὸς ἀπὸ τῶν φημιζομένων σπαρακτικῶν ἐπεισοδίων παρακολουθεῖ τὸν προσκυνητὴν καθ' ὅλην τὴν ἀγρυπνίαν, ὅστις τότε μόνον καταπαύει, ὅταν αἰσίως καταβαίνοντες οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι μοναχοὶ ἀναπνεύσωσι κάτω εἰς τὴν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον τοῦ κινδύνου αἰσθάνονται τὴν χαρὰν ἀπὸ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς πανοράματος, τὸ ὁποῖον μένει ἀλησμόνητον πλέον εἰς ὅλην τὴν ζωὴν.

«Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα»

Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Ἡ « Παναγιά ἡ Γοργόνα » εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρτίωτερα νεοελληνικά μυθιστορήματα. Ὑπόθεσί της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μικρασιατῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σὲ μιὰ παραλία τῆς Λέσβου, ὅπου σιγά-σιγά χάρη στὴν ἐργατικότητά τους δημιούργησαν ἓναν ἀξιόλογο συνοικισμό ψαράδων.

Ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ὀφείλεται στὸ μικρὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας », ποῦ εἶχε χτιστῆ σ' αὐτὴ τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἓναν βράχο, μετὰ τὴν παράξενη εἰκόνα ἐνὸς ἄγνωστου ζωγράφου, ποῦ παρίστανε τὴν Παναγιά μετὰ σῶμα Γοργόνας (μισὴ γυναίκα, μισὸ ψάρι).

Οἱ χαρὲς κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἐλπίδες κι οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μετὰ κύριο πρόσωπο τῆ Σμαραγδῆ, μιὰ κόρη ὁμορφῆς καὶ γεμάτης καλοσύνης, ποῦ τῆς ἀρέσει ἐξαιρετικὰ ἡ θάλασσα, προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Ἡ Σμαραγδῆ ἔπειτα ἀπὸ διάφορα ἀτυχήματα γίνεται καλογοριὰ στὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας ».

Παραθέτομε τὴν περιγραφή τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες.

Ἡ ὁμορφιά, ποῦ ἔχει ἀπὸ φυσικό του ὁ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νὰ τὴ βλέπης καὶ νὰ σαστίζης μετὰ τὴν πλοῦσια καρδιά τοῦ Θεοῦ.

Τούτη ἡ αἰολικὴ ἀκρογιαλιὰ δὲ λείπει νὰ χάσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρη τῆς, θέλεις ὁ Αὐγουστος καίγῃ τὸν κόσμον, θέλεις ὁ χειμῶνας τὸν βαρᾶ. Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπ' τὰ βουνὰ κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιαλὸ, ἢ στεριὰ κυματίζεται σερπετῆ σὰν τὸ πέλαγο κι ἀπὸ παντοῦ κατηφορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι, καὶ τὰ νερὰ φουρφουρίζουνε βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιάλι.

Ὁ ἐλιώνας σκεπάζει τὰ βουνὰ, φυλλουρίζει χειμῶνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιᾶς ἀντιφεγγιές. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιὰ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἓνα χρῶμα μαργαριταρὶ, σὰ νὰ μουσκεύτηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγουστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγκαδιὲς εἶναι στολισμένες μὲ ὀλόισες λεῦκες, πού ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς, ἀράδα ἢ μιὰ πίσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ σὰν πάρη νὰ τίς κιτρινοφυλλιάσῃ τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ πῆραν φωτιὰ οἱ ἀσημένιοι κορμοὶ τους καὶ τινάζουν χρυσὲς φλόγες.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ἢ Ἑλλάδα κι ἢ Ἀνατολὴ σμίγουν τίς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρη καὶ τὸ νόημα τῆς γῆς τους. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τότε πιῆς στὸ ποτήρι, κι ἢ θάλασσα, πού μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω τῆς καὶ μυρίζει ἡ ἀγνὴ ἀνάσα τῆς. Εἶναι παστρικὰ τὰ νερὰ σὰν ἀγίασμα καὶ στὸν πλουμιστὸ πάτο δείχνει ἓνα - ἓνα ὅλα τὰ χρωματιστὰ τῆς πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀνθάκια τοῦ βουθοῦ.

Ἀνεβαίνεις στὰ ράχτα, γυρίζεις μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἓνα γύρω στεριᾶς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. Ἐνα ἀναγάλιασμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρύζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα χῶματα, ἀπὸ τίς πέτρες καὶ τὰ νερά. Ὁ ἐλιώνας ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιὰ σὰν βάγια. Ἀπὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ἡ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τίς ὥρες τρέμει ἡ καρδιὰ τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς, κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ἢ κακία, τόση κακία, σὰν τὸ σκουληκὶ τ' ἀκοίμητο, μέσα στὸ ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς εἶναι ψηλά, στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπιτία στριμώχνονται ἄταχτα, μιὰ κουβάρα, ἀνάμεσα στὶς ἐλιές καὶ στὶς μυγδαλιές, σὰν ἓνα κοπάδι ἀρνιά, πού σκόρπισαν ἀλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾷ κανείς σὲ μιὰν ὥρα. "Ὁμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τῆ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τῆ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπτο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἢ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιὰ κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. « Καθίστρες » τὶς λένε κι ἐκεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάντες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πράμα μὲ τὰ ζά τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῇ τὸ φορτωμένο ζωντανό, νὰ ξαποστάση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τῆ νύχτα μόνο οἱ ψαράδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι πού κοιμοῦνται στὰ καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατοροὶ πού ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμιὰ κοινοτικὴ σύναξη τοῦ συνεταιρισμοῦ « Ἡ Ἀθηνᾶ ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στῆ Σκάλα. Ἕνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερις πρέσες. Στὰ ἐλιομαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβεῖο.

"Ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ζυπητηῖρι τῆ μπουρού τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, πού ὀργιάζει μέσα ἀπὸ τῆ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνὴ τῆς γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μεμιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιὰ σιδερένια καρφιά κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ πονηρὰ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιὰ στῆ ράχη, « τέμπλες » τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζά, τὸ ἴδιο τραγουδιστὰ :

—Ντέ μπρέε, ντέ !

Είναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνενήντα ὀχτῶ χωριά τοῦ νη-
σιοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος, ἕνα ψυχομετρί ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες
φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμονται. Ἀπὸ τὸ
λιανὸ κλωνὶ τῆς ἐλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζήση τους.

Οἱ ψαράδες κάτω τὰ περνᾶνε πρὸ φτωχικά, ὅμως πρὸ σίγουρα.
Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερευεῖ. Δὲν ξέρει κι ἄλλο
ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμῶνας, τὸ
πέλαγο μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ
στεριά. Τὶς κουρνιαῖζον ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρά μαδέρια, ὡς νὰ
μερέψουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριάς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι
καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ ψαραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πράμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς νὰ
κεφαλῶνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρη ἡ φρέσκια τραμουντά-
να ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμτιοῦ καὶ ταραξὴ τὸ ντουινιά. Εἶναι κι
ὁ καρβο-Μπαμπὰς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα τῆς
Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες ἀπὸ τ'
Ἁγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα
ποῦ σιμώνει ὀλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ
σκοτεινὴ γραμμὴ τῆς κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιοῦνια καμουτσιὰ σκί-
ζουν τὸν ἀγέρα ποῦ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμένα κύματα νὰ ση-
κῶνουνται ὀλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τότες νὰ θωρῆς καὶ νὰ σα-
στιζῆς, σὰν ἀντρεῖψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν'
ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε
ὁ κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιῆς, εἶναι σημαδεμένα
ἀπὸ τὶς χτυπιῆς. Ἡ πέτρα σφουγγάρισε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ παραδαρ-
μὸς τοῦ νεροῦ γούφισε τὰ βασιανισμένα στέρνα τῆς.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχιναῖς μουλωχτά,
πυργῶνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξη τὰ πολε-
μικά τους φουσατά. Ὅσο σιμώνουν τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα
στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα
ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχονται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανι-
κὴν ὄργη. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν γουχιάζοντας

πέφτουν κατάστηθα πάνω στο βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερό χτυπιοῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλικεύουν τὸν ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφρούς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνονται τότες ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπεις καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἓνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, πού σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

“Ὀλη τὴν ὥρα πού βαστᾷ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχοῦν μέσα τους. “Ὀμως δὲν πσιωπλατίζουν πατημασιά. ‘Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαῦρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμὸ. ‘Ὁ ἀγώνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμη, ὅπως ἓνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντὴ, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλες τοὺς ἀφρούς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στὴ θάλασσα. “Ὀσο πιὸ βαριά τὸν δέρνει ἡ ἀνεμικὴ, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργώνει τὰ στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πὼς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδιὲς πλάτες του διαφεντένει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκάικα, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφριά τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιπάζονται πάνω στὰ διπλά τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζὰ τ’ ἀγαθὰ καὶ δυνατὰ, πού τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γεναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάξουν οἱ μπουράσκες, πού ῥχονται καταδῶ ἀπὸ τ’ ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι πού σκεπάζει τὰ σύμπαντα κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. ‘Ὁ ἀνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπές, τὰ τινάζει στοὺς τοίγκους, πετροβολᾷ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. ‘Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματόσκοινα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξεπολυέται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει με τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρια πού κρατᾷ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι κι ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾷ ξεφρενιασμένα.

Ἄκοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸ κι οἱ Μουριανοί. Ἀνοίγουν οἱ ναυτικοὶ κὰτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζονται, σηκώνονται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγονται, θυμιάζουν τὰ κονίσματα καὶ σταυροκοποῦνται.

—Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζει τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια πού ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια πού λείπουν σὲ ταξίδια. Λέν ἓνα «πατερημὸ» γιὰ τοὺς ἀγνωστους θαλασσινοὺς, πού βολοδέρνονται τούτη τὴν πίσσημη καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πὰν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ πού τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίση ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα πού ἔρχεται, νὰ σαρώνη πάνω ἀπὸ τὶς κορφές τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίξει μεσοῦράνα. Ἡ ἀλισάχη σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾷ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνη τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἀσπρίζουν τότες τὰ κεραμίδια ἀπὸ τ' ἄλατι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούραση βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἢ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πια τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστός μέσα στὸ χρυσοῦ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἤσυχος. Φορᾷ στὴν κορφή του, μετερίζι μάχης, τὸ κλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾷ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, πού δὲν ἔχει σημαία. Φορᾷ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, πού ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἔχει μιὰ παλικαρίσιαν ὁμορφιά τέτοιες ὥρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ξανοίξει ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζη ἡ ἀνοιξη, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἡμερὸ ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νιώθεις τὴ ζωὴ τῆς ν' ἀντιχτυπᾷ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιὲς θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινασμένες

ρίζες ως μέσα στην καρδιά του βράχου, να βυζάζουν από κεί το πικρό και άρμυρο γάλα που τις θρέφει. Χαράζεις με το σουγιά το κοκκινωπό βλαστάρι και ό άσπρος χυμός πήζει πάνω στο λεπίδι.

Κάτου στα ριζοθέμελα του βράχου κουνιούνται με το μυστικό ρυθμό του βυθού στεφάνια από χλωρά φύκια. Κρεμάζουν μικρούς καρπούς, σαν μαργαριτάρια περασμένα σε κόκκινη μεταξωτή κλωνιά, άπλώνουν προς τ' άπάνω τσαμπιά από κοκκινωπούς κόμπους, χοντρούς σαν άγριοκέρασα. Πάνω στις στρογγυλές πέτρες που άσπρουλιάζουν από μαλακό χνούδι, σαλεύονται τουφες από φύκια τρυφερά σαν προφαντά μαρούλια. Στις κουφάλες με κλαψιάρικες φωνές οί γλάροι, άδιάκοπα πεινασμένοι και καυγατζήδες, κι ανάμεσα στα παχιά ούβρια κυνηγιούνται οί γύλοι, οί πέρκες, οί λαπένες, όλα τα πετρόψαρα με τα χαρωπά και ζωηρά χρώματα. Στόν άφρό γυρίζουν μεγάλα κοπάδια από μικρά κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στο φως που τα μαγεύει και κάθε που γυρίζει το σμάρι ν' άλλάξει δρόμο, οί κοιλιές τους άσημίζουν στόν ήλιο.

Οί ψαράδες γυρνώντας από τα καλάρισμα άνεβαίνουν και κρεμάζουν στους τοίχους τής Παναγιῆς τα βρεγμένα δίχτυα. Άπό τα όρθια σταυρωτά κουπιά τα κρεμοϋν, άπό το άλμπουρο τής σημαίας κι άπό το σίδηρο του κάμπαναριου. Ό άγέρας τ' άνεμίζει σαν πέπλα. Είναι βαμμένα σε βραστό πευκόφλουδο κι έχουν το χρώμα του σκουριασμένου σιδηρου. Πολλές φορές είναι τόσα, που ζώνεται μέσα όλα κερο το ξωκλήσι. Καμιά άλλη Παναγιά μέσα στόν κόσμο τής Χριστιανοσύνης δε φορεί ποτέ τέτοια πέπλα έξόν ή Παναγιά ή Γοργόνα.

Έχει κι ένα ίσωμα πάνω στα ράχτα. Έκει, ανάμεσα ουρανού και πελάγου, έρχονται και καθίζουν άντρες και γυναίκες. Μπαλώνουν τα χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τα σκοινιά, μεμετιίζουν τα σκισμένα πανιά. Κάθονται σταυροπόδι ένα γύρο και δουλεύουν. Φοροϋν στο 'να χέρι γάντι από κάλτσα. Πολεμοϋν με κάτι χοντρές σακοράφες, περνοϋν τις καινούριες θελιές με μικρές ξυλένιες σαίτες. Λίγα είναι τα λόγια τους τήν ώρα τής δουλειῆς. Ποϋ και ποϋ κανένας ν' άνοιξη το στόμα να πη ένα λόγο, να χωρατέψη ένα χωρατό.

«Η Παναγιά ή Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

4. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τή στιγμή πού ξεκινᾶ κανείς γιά τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμα του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλά καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπρονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματικὴ, τὴν ἐμπορικὴ, τὴ βιομηχανικὴ τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἡρωισμούς, θαυμαστά φαινόμενα μιᾶς ψυχῆς, πού εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἀγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιωνίας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, πού γεννιέται μέσα στὴν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῆ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάχτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ αἰσθανθῆ ζωντανὴ καὶ ὀλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, πού κατηφορίζει μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴ ψυχὴ, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιωτυπία στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικὸ, πού δυσκολεύεται κανεὶς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκταση καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἄλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότερο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς δὲν κατόρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολοντί ἰδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγότερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλούς, μολοντί ἔφτασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καί τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναίκα του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιορισμένη ἴσαμε τῆ Ρωμαϊκῆ κατάρκτηση.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβάσμια, ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὀλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσὴ μετρίότητα τὴν προοδευτικὴ της ἀνάπτυξη. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει στὴν ὀργάνωση τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριότατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ κάμη τὸ σύντομο γύρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῆ κοντὰ στὴ σημερινὴ «Καμάρα», τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα, καὶ θὰ συλλογιστῆ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὐτὴ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τράμ μὲ τὰ ἐκνευριστικὰ του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰῶνα μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρύβροντο βῆμα, ποὺ ξεκινούσαν μέσα στὴ σκόνη καὶ τὸ σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεριᾶς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἐγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδὸ, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινοὺς ἀκραίους σταθμοὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνηση ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὀλόκληρη ἱστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Ἄμα τὴν προσπερνᾷ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμή πηγαίνοντας στὴν καθημερινὴ του ἀπασχόληση, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕφος της καὶ τὸ νόημά της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπη ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψη, πὼς πέρα μακριά, στὰ βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖες καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογουαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

ἀσπίδες καὶ λόγχεις. Εἶναι ἡ ψευδαίσθησις τῆς ἱστορίας, ποῦ ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολῦτιμο καὶ πολυκύμαντο πῖνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσοῦ καρφί τεχνουργημένον μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ἢ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἢ πολιτεία ποῦ γνώρισε ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἢ πολιτεία ποῦ ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, ποῦ εἶδε μὲ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζῃ τὸν ἵππόδρομό της στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ποῦ αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾷ σὰ θανάσιμο ρίγος ἢ βουλιμία καὶ ἢ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων της.

Ἄμα σκαρφαλώνῃ κανεῖς, περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα, στὰ ὕψη τοῦ Ἐπταφυργίου, ποῦ μοιάζει μὲ καστροθεμελιωμένη καὶ καστρωγυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζῃ κάτω, στὰ πόδια του, τὴ καστρωγυρισμένη πολιτεία, καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριά καὶ μιναραέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι' αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πῶς ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μὲ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὀρητικὸ ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ὀλόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπέραντο βυζαντινὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν αἰσθητικὴν, τὴν ἱστοριοδιφικὴν καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν του πείνα, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὰς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὄνειρευτῇ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομπὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιουσοτοιχίες, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῇ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικὰς ἢ θολωτὰς ἐκκλησίας, νὰ εὐφρανθῇ μὲ τὴ γραφικὴ ἀρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων ποῦ δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῇ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνει πλαγιασμένος σὲ μάλακόν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μέγας ναὸς τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὲς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, ποῦ πολυάριθμα τῶρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλαιᾶς ὁμορφιάς της καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμή ποῦ θὰ γιορτάση ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνιά της, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἵωνα μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», ποῦ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τὴν πολλαπλὴ ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν Ἅγια-Σοφία ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερὴ φεγγοβολιά, στὴν Ἅγια-Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσερις κολόνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκῆων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνη ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφιά της, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν Ἅγια-Κυριακή.

Ὑστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβασμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποῦ ἄγιασε καὶ ὠραίσειν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένο γιὰ τὴ σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμῆσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου, τοῦ ἀπαραμίλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνικὴ, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὀλωσδιόλου διαφορετικὴ, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτὴ, ποῦ ἐνώνει τὸ Ἐπταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονικὴ τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτονιὲς της

δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριά ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικά μεγαθήρια τὴ θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ «πλήθος», πού περνάει τὴ δύσκολη καὶ τὴν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλαί στὴν παλιὰ Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο· μιᾶς ἀένας παλῖρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῆ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὀλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμιστρία κάθε εἶδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτείες ἀκριτικές καὶ σὲ χωριὰ χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωερὴ κίνηση τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Για τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήσῃ, πού δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὅποιαδήποτε, τὴν ἀνεργη καὶ τὴ δυσκίνητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο πού ξεκινάει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὀριζόντων, τὸ πολὺχρωμο πλήθος, πού κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχεριά.

Ὁ χωριάτης, πού βασανίζεται ὅλο τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβῃ καὶ θὰ σταματήσει στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νά πάρη ἐκεῖ τὴν ἀνάσα του καὶ νὰ σχεδιάσῃ τὴν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῆ ἀπὸ καλύτερο γιατρὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί τοῦ εὐποροῦ σπιτιοῦ θὰ σπουδάσῃ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θὰ ράψῃ τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράσῃ τὰ προικιά της, θὰ κάμῃ τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἓν x τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοὶ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνηση καὶ συναλλαγὴ, φλογίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρου σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμον ποῦ περνᾷ, τὸν κόσμον ποῦ στέκεται στὶς προθήκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμον ποῦ προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νὰ κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιὲς τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποῦ ἀνάβει τὰ φῶτα της. Ἕνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίδεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἓνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχοὺς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. Ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματό τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἄνθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστικὴ τους ἐμβριθεία στὴ φλογισμένη ἄσφαλτο. Ὑπάλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδή.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος τὸ παρδαλὸ, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποικίλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ ὀρισμένες της τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάμποιο ἄλλο ὕφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἓνας κόσμος ποῦ τῶρα δημιουργεῖται, ποῦ τῶρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἔκφραση, νὰ πλάσῃ μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποῦ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατὸτητα νὰ ξαναπλάσῃ τὸν ἑαυτό της, δέκα

έφτα χρόνια από την μικρασιατική καταστροφή, πού τῆς πρόσφερε ἕνα πλῆθος ἐργατικῶν καί εὐκίνητων κατοίκων. Καί στό διάστημα αὐτό ἡ Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, ὀργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλη μέ ἀνοιχτούς καλοστρωμένους δρόμους, μέ δροσερούς κατάφυτους κήπους, μέ οἰκοδομικά μεγαθήρια. Ὅλη ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπό μιὰ τεράστια οἰκοδομική χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σέ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τῆ μέριμνα, πού ἐσχεδίασε τοὺς μεγάλους καί εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, πού ἀνοίξεν εὐχάριστες πλατεῖες, πού δημιούργησε κήπους, καί ἀνάδειξε μερικά ἀπό τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικά μνημεῖα καί κτίσματα. Ἡ παραλιακή λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἕνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, πού μαζεύονται κάθε βραδάκι, τίς Κυριακές περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καί νὰ φλυαρήσουν ὀλόγυρα στό Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσική, νὰ ἴδουῦν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε μέ τῆ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καί νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καί πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στῆ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἰλαροτραγικὸ δρᾶμα τοῦ πλῆθους, πού ξεχύνεται ἀπὸ τίς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιὰ σπίτια τοῦ Ἑπτὰ-πυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καί τοὺς συνοικισμούς, γιὰ νὰ διασκεδάση τὴν πλήξη του· εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππέιου, πού τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πείρα ἢ παρατήρηση, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλῆθος θὰ κινδύνευε νὰ πέση σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικός. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογιῆς - λογιῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασιῶν, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, πού τῆ χρησιμοποιοῦν σὰν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, πού ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, πού θέραπεύουν μέ πολὺχρονη πείρα τὸ θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, πού ἀφομοιώθηκαν πιά μέ τὸ ντόπιο πλῆθος καί σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοή καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

«Ἑλληνικοὶ Ὅριζόντες»

Γ. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νά πιοῦν στήν κελαηδού-
σα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθήκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ
κέρατα σὰν κλάδους, καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἕνα κοτσύφι
σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

"Α! ζωή, τρελή πού εἶσαι! "Α! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλοσύνη πού κρύβεται, εἶν' ἕνα
ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος πού τὸ ἐζωγρά-
φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἕνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

"Α! ζωή, ὠραία πού εἶσαι! "Α! ζωή!

Ἄπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως
ὄνομα, στιγμὲς πουλάκια ἤρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντίλι τῆς χωρια-
τοπούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἕνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ
εὐχαρίστηση . . .

"Α! ζωή, εὐτυχισμένη πού εἶσαι! "Α! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλ-
λου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κό-
σμου . . .

Κι ὅμως τώρα πού βράδιασε, δὲν ξέρω γιατί ὅλα στὸν κόσμο
συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατί τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σὰν ἕνα
μεγάλο νόημα . . .

Κι ὅμως τώρα πού σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

τὸ νόημα τοῦτο ποὺ τὸ εἶχανε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὔριο μὲ τὸν ἥλιο, αὔριο μὲ τὶς χαρές. . .

“Α! ζωή, ἀσυλλόγιστη ποὺ εἶσαι! “Α! ζωή!

« Πεζοὶ Ρυθμοὶ »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στους σοφούς, ποὺ χάνονται ζητώντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἓνα γνωστό τους μυστικό.

Ἐκ τῆς μάνας τὴν ἀγάπη πρωτοβγήκε στὸν κόσμο τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλασματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνο τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μὲ τὸ παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί ; Ὁ συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τὸ ἔκανε νὰ λησμονήσῃ κάθε φόβο, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

“Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ’ ἄφηνε ἀπὸ κοντά του τὸ παιδάκι. Τὴ νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὕπνο του γλυκό. Καὶ τὴν αὐγὴ παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὄρεξή του ἄλλαζε σκοπὸ κι ἐκεῖνο. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ—ἄλλο ἀγάπης γέννημα—γινόταν χαμόγελο καὶ χὰδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρῆνος τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζὶ μὲ τὸ παιδί. Τὰ ἔτρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάνας ἡ ἀγάπη μὲ τὸ φιλί καὶ μὲ τὸ γάλα τῆς.

Ἐκ τῆς παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἄτολμι στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μὲ τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χαρές τοῦ παιδιοῦ· κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς

ἔκανε δικές του. Καί βότανα τις ἔκανε καί φίλτρα στό γλυκό του σύντροφο. Τόσες αὐτό τοῦ βρισκε παρηγοριές, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ ἔλεγε ἀκόμα τόν κρυφὸ καημό του, ποῦ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε. Καί μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ ἔχυνε τὸ βάλασμα μὲς στὴν καρδιά. Μαντευε τοῦ νοῦ του τις λαχτάρεις, πρὶν ὁ ἴδιος τις νοιασθῆ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφὰ ποῦ τοῦ φανέρωνε. Καί γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρό.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

«Λόγοι κι Ἀντίλογοι»

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζει τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἶρει τὴν κεφαλὴν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσον βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν δύται, οὐδὲ μαργαρίται ἠθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνη τις ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατείχοντο ἐν μέσῳ τῆς ἀύχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπείχεν ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχεν ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἢ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

«Ἐργα», τ. Ζ'

Ἐμμανουὴλ Ροῖδης

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τό νά κλειούμε τά μάτια μας σ' εκείνους, όπου μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνά γενναιότητα. Τό νά τά ἀνοίγωμε καλᾶ σ' εκείνους, όπου μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δέν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καί νά ἔχουμε ιδέες. Χρειάζεται διὰ τή στερéωσή τους εἰς τό πνεῦμα μας καί νά τές διατυπώνωμε μέ φράσεις ρητές καί γραπτές. Ἐπειδή μόνον εἰς τήν διατύπωσή τους ξεκαθαρίζονται καλύτερα, γένονται φανερώτερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς γενόμαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ὁ φιλάργυρος, μὴν ἡξέροντας νά ἐκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τήν ἀληθινή τους ἀξίαν, ζῆ πάμπτωχος μεταξύ σωρευμένου πλούτου.

Ἄπ' ὅσους σέ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποῦ σέ γνωρίζει, εἶσαι σύ.

«Στοχασμοί»

Ἀνδρέας Λασκοῦτσος

5. ΘΡΥΨΑΛΑ

Ὁ ἐγωιστής ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῆ, κοιτάζει ἦ ψηλά ἦ χαμηλά. Ἴσως δέν εἶναι ἀνάγκη νά κοιτάξῃ. Ἄς προσέξουν οἱ ἄλλοι νά μὴν πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νά αἰσθανθῆ κανεὶς τήν ἰδική του εὐτυχία, πρέπει νά παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τήν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει τὸ ἐρημοκλήσι στὸ Χρόνο· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιές ποῦ μέ ἀγκαλιάζουν, θέριεπέ μου τῆ βελανιδιά ποῦ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποῦ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποῦ μέ δροσιζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποῦ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχειὸ μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καί τὸ σήμαντρό μου ...

Ἔτσι θὰ ἔρθη κανένας διαβάτης νὰ ξεκουραστῆ καὶ ἴσως νὰ μπῆ καὶ μέσα νὰ προσκυνήσῃ. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νὰ χρυσώσης τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώσης καὶ τίς εἰκόνες μου· ἔτσι θὰ ῥθῆ καὶ καμιά καλλιτεχνικὴ ψυχὴ, ἀπ' αὐτὲς ποὺ γνωρίζουν νὰ προσεύχωνται.

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλου

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἄδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώσῃ δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάσῃ.

Ἀκούμπα, ἂν θέλῃς νὰ βασιτέσῃ.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ' ἄλωνι φαίνεται.

Ν. Γ. Πολίτου «Παροιμίαι»

ΙΧ. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

"Ημεθα τότε μιὰ εὐθυμη συντροφιά νέων εἰς τὰ Χανιά, πού εἶχαμε κοινήν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἵππασίαν. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἓνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἓνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴ νεανική μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, πού συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἤτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιά φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρά τῶν Κενταύρων, ὅπως ἔλεγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἐπειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἡμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸ Καλὲ - Κατσισι ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

"Ὅσες φορές στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγωμε. Ἡμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζεν ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανός μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε πού μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πὼς ἔβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ ἔκανε μεγάλῃ λύπη. Ἄλλ' ἦτο καλὸς καὶ εὐθυμὸς ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἐξήντα χρόνια, κι εἶχε ἐξαιρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε ;

Ἄλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποῖαν ἐφοβούμεθα. Ἄμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμό τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στήθη, πού τὰ ἔχε ἀνοικτά, ὅπως τὰ ἔχαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε : «στῆθος μάρμαρο». Ἄλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοὴ μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἰμοπτυσία.

Μιά μέρα έρχεται ή είδησις ότι ό Καμαριανός απέθανε ξαφνικά. Μαζευόμαστε όλοι οί φίλοι του Κένταυροι και άποφασίζομε νά πάμε στην κηδεία του. Τό χωριό δέν ήτο μακριά κι έξεκινήσαμεν πεζοί. Μαζί μας ήρθε κι ό φαρμακοποιός Ζαμαλής. 'Ο Ζαμαλής θά ήταν έξηντάρης, άλλ' είχαμε μαζί του θάρρος σαν νά 'τονε τής ήλικίας μας, γιατί από τά μαλλιά και τά μουστάκια του, πού διετηρούντο κατάξανθα, τόν έπαίρναμε γιά νεώτερο άπ' ό,τι ήτο.

Στό δρόμο δέν ξέρω σέ ποιόν ήρθεν ή ιδέα, ότι ήτο άπαραίτητον νά βγάλωμε λόγο του μακαρίτη του φίλου μας. Και όλοι έσυμφωνήσαν ότι ό καταλληλότερος διά νά αύτοσχεδιάσω και έκφωνήσω τόν έπικήδειον ήμουν έγώ. Του κάκου έπροσπάθησα ν' άποφύγω αύτήν τήν προτίμησιν.

—Μά πώς είμαι ό καταλληλότερος, έλεγα, άφοϋ δέν έξεφώνησα ποτέ μου λόγο ;

—Μήπως έμεις έξεφωνήσαμε ;

—Μά τί νά του πώ ; Ήταν ένας γεωργός άγράμματος, πού δέν μπορείς νά του πής παρά μόνο πώς ήτο καλός άνθρωπος.

—Αύτά νά του πής, είπεν ό Ζαμαλής.

—Μά αύτά δέ φτάνουνε γιά νά γεμίσουν ένα έπικήδειο. 'Αν ήξερα τουλάχιστον πώς έπολέμησε . . .

—Θά 'χη πολεμήσει· άμφιβάλλεις; είπεν ένας άπ' τούς φίλους μου. Λές πώς έπολέμησε στα 66 ή ότι άνδραγάθησε στην έπανάσταση του Μαυρογένη.

—Δηλαδή τότε πού δέν έγινε τίποτε, είπε κι έγέλα ό Ζαμαλής. Δέν τό ξέρετε πώς ή έπανάσταση του Μαυρογένη έπέρασε χωρίς ν' άνοίξη μύτη ;

—Τέλος πάντων, ας πη πώς έπολέμησε στα 66 και φτάνει. Και θά 'χη πολεμήσει· δέν μπορεί. 'Εμεις στον Πειραιά έβγάλαμε άγωνιστή του 21 ένα γέρο, πού δέν ήξερε πώς πιάνουν τό τουφέκι.

'Ο νέος εκείνος είχε κάμει τό γυμνάσιον στον Πειραιά. Και μάς διηγήθη ότι, όταν απέθανε ό γέρος επιστάτης του γυμνασίου, τό βρήκαν πρόφαση, γιά νά μήν κάμουν μάθημα. Εΐπαν λοιπόν στους καθηγητάς ότι ήθελαν ν' ακολουθήσουν τήν κηδεία του καμένου του μπαρμπα - Τάσου. 'Ο γυμνασιάρχης έδωκε τήν άδειαν, ένας δέ από τούς μαθητάς ανέλαβε νά έκφωνήση ποίημα· και, γιά νά έχη τί νά πη, έχειροτόνησε τόν επιστάτην λείψανον του ίεροϋ 'Αγώνος.

Και ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ἴδου καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ Ἀγώνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὄπλον, πού εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ κατη-
μένος ὁ μπαρμπα - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε
τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλῆς μᾶς εἶπε :

— Μὰ σέ κηδεῖα πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σέ γάμο ;

— Τί θέλεις, νὰ κλαίμε ἀπὸ τώρα ; τοῦ εἶπεν ἓνας ἀπὸ τοὺς φίλους
μου. Ἔχομε καιρὸ νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ
ἐξυμνῇ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετὰν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλῆς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπε-
τάνιου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν.
Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοὶ του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολου-
θήσαμε κι ἐμεῖς. Ἀλλ' εἶχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, πού ἔπρεπε
νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερὸ
ῦφος πού ταίριαζε στὴν περίσταση. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτωμαι
τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. Ἔστιβα τὸ μυαλό
μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἑτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικη-
δεῖους πού εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα,
πού δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἄλλ' ἐκείνο πού φοβόμουν περισσότερο, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανό-
μουν ὅτι ἡ εὐθυμὴ διάθεσις, πού εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνι-
γῆ ὀλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνομαι λυπημένος, τόσο μού φαι-
νόταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνολογήματα τῆς χήρας καὶ
τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν-νοῦ μου ὁ
ἐπιστάτης, πού ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα,
καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, πού ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς
νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη
τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγη κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, πού πήγαιναν
μαζί μου. Δὲν μπορῶ. Ἄς μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἄς μὴ μιλήσῃ κανεὶς.

— Τώρα πού τό ἔπαμε στὴν οἰκογένεια ;

— Εἶπατε στὴν οἰκογένεια πῶς θὰ βγάλω λόγο ἐγώ ; εἶπα μὲ ἀπελπισίαν. Ἄς εἶναι, μ' ἐπήρατε στὸ λαιμό σας.

— Μὰ γιατί ; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλῃς λόγο στὰ Χανιά ; Σ' ἓνα χωριό θὰ μιλήσῃς καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λὲς ὅ,τι θές ; Ποιός θὰ καταλάβῃ ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσῃς, καὶ σὰ βαρεθῆς λὲς ἓνα «αἰωνία του ἡ μνήμη» καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἄλλ' ἀφήστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ἰδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλῃ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θὰ ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσο μικρὴ, ὥστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στὸ ρήτορα νὰ πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καὶ θαυμασμό. Πρῶτη φορὰ θὰ ἀκουότανε λόγος στὸ χωριό τους. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικός καὶ αὐτὸς μὲ βράκες, ἔφαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνο. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ποῦ ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποῦ ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, ποῦ ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ ῥθε ξαφνικός ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἄλλ' ἐνῶ τὸν ἔβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανὰς νὰ μὲ γαργαλᾷ. Καὶ μοῦ ἐψιθύρισε :

— Γιὰ φαντάσου, ἔτσι ποῦ ῥχει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίσῃ νὰ κτυπᾷ γροθιές στὸ στήθος του καὶ νὰ φωνάζῃ «στῆθος μάρμαρο!» . Γιὰ φαντάσου!

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἔστρεψα ἀλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δύο φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατί καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα εἰς τὸ γέλιο, ποῦ μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καὶ ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἐδάγκωσα τὰ χεῖλη μου. Ἦθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, ποῦ γελοῦσε στὴ φαντασία μου.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν : Ὅριστε. Ἦτο καιρὸς ν'

άρχισω. Είχα κάτι φράσεις συναθροίσει στο μυαλό μου, άλλ' όταν μου 'παν ν' αρχίσω, σκορπίστηκαν δια μιᾶς κι ἔμεινε ἄδειανό τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. Ἔμεινα ἄφωτος κάμποσα λεπτά, πού μου φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μου 'παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμή ἄπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος πού πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῆ.

Ἐπιτέλους κάτι βρῆκα. Ἄρπαξα μιὰ φράση ἑτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο : «Θλιβερόν καθήκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ . . .».

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μου 'κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, πού ἤθελε καὶ καλὰ νὰ μὲ καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χεῖλή μου. Ἐπειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα πού 'χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα :

— Ὁ προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του. Τὰ ὄρη, τὰ ὁποῖα ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωικὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἣτις ἠνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξύ τῶν ὁμοεθνῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερόν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι σ' ἔτρεμαν . . .

Ἐδῶ ἄλλη διακοπὴ.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μου ἐπιθύρισε ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ὁ ὁποῖος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω : «σκασμός» ἢ κάτι τέτοιο. Ἐπήγαινα τόσο ὠραῖα. Εἶχα πάρει τὸν ἄερα τοῦ . . ., ἄς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἄκροαταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χεῖλή μου. Καὶ ἤμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο πού 'χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μου τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

τῶν ἥρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; "Ἐπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. "Αλλά μέ τήν ταραχή, πού μοῦ 'φερεν ἡ διακοπή, ἡ στροφή δέν ἦτο εὐκολή. Ξεροβήχοντας ἔλεγα καί ξανάλεγα. «'Ο προκείμενος νεκρός. . .» "Ἐπειτα μοῦ 'ρθε μιὰ ἰδέα, πού νὰ μή μοῦ 'ρχότανε νὰ μιλήσω γιά τὸ γιό του τόν 'Αλέξανδρο. Καί ἤρχισα νὰ πλέκω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. "Ἐπειτα εἶπα :

« Ποία ὀδύνη θα διαπεράση ὡς φάσανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου 'Αλεξάνδρου, ὅταν μακρὰν σου εὐρισκόμενος θὰ μάθη τὸν θάνατόν σου ! Διατί νὰ μή εὐρίσκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνη τὰς τελευταίας σου στιγμάς ; "Ἴσως δὲ καί ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μέ τὴν θερμότητα τῆς νίκης του ἀγάπης θὰ κατάρθωναι νὰ σὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου . . .».

Τότε ἕνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στοῦ σβέρκου μου μιὰ φράση :

— Πέ πράμα καί γιά τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τῆ στιγμή ! 'Αλλά κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, πού μ' ἀνέβηκε σὰ λόσυγγας στοῦ λαιμοῦ. 'Απὸ τὴν ἀγωνία καί τὴ ζέστη ἔτρεχεν ὁ ἰδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. 'Ἐσώπασα πάλι καί ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καί γιά τ' ἄλλα παιδιά ; 'Αλλά τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ ! Μήπως τὰ 'ξερα καλὰ-καλὰ ; Στρέφομαι λιγάκι καί λέγω χαμηλόφωνα στοῦ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— 'Ο 'Ανδρουλιός. . .

— 'Ο 'Ανδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὁποῖος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἥρωικούς ἄθλους τοῦ γενναίου πατρός του . . .

— 'Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβουλευς.

— 'Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καί ἐνάρετος Μαρία. . .

Εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : «Μπαμπά μου, καί πῶς θὰ μπαίνω στοῦ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μή σὲ θωρῶ μπλιό ! »

Αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἦτο στοῦ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ἀκράτητη ὄρμη νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπὸ του :

— Ὁ Νικόλας... ἡ Γαρουφαλιά... .

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμή στὸν πεθαμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἶπω διὰ τὸν Νικόλαον... .

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἶπω διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὔτε καὶ μ' ἀφήκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἓνα φύσημα μύτης, ἓνα γέλιο πού ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιὰτὶ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντίλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντίλι πού εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἓνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελεῖωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καὶ σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιά νὰ κρατηθῶ. Ἦθελα νὰ πῶ : «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαине ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἔτελείωσε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μιὰ πρόφαση γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνη μου. Ἄλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορία καὶ ἄλλοι μὲ θυμὸ· καὶ μόνο οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιὰτ' εἶχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιό, καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφαση πού ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλῆς βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἢ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα σχηματίζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι ; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη γελοῦσα!

— Δὲ μοῦ λὲς πῶς εἶσαι γιὰ δέσιμο ; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλῆς καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντίλι.

Γιὰ νὰ σκεπάσῃ τὸ σκάνδαλο ὁ παπάς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἴδια στιγμή δυὸ χέρια μ' ἔσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἦταν ὁ χωρικός, πού μοῦ ἔλεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει :

— Τὸ καλὸ πού σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!

«Ὅταν ἤμουν δάσκαλος»

Γεώργιος Κονδυλάκης

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Η επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Και η επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Στην επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Η επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Για την επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

— Η επιστήμη...

... η οποία είναι η βάση της επιστήμης...

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α' — ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά την παράδωσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἐνοπλίῳ ὄπῳ ἤθελον, ὁ Ἄλῃ πασὰ παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξουλώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τούτων ὁ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίωξιν ἤλθεν εἰς Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέριων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς τὰ Ἄγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποικηρίμου βράχου. Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ἄλῃ, ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν, διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταετίς θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμηε εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γιαννάκη· φουσιθέντος δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θεῖου τῆς Νιζῆς, πολιορκητῆς παρὰ τὸν Ἀγελῶν, καὶ ἐφόνησε πολλοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ περικυκλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

Ν. Γ. Πολίτης

- “Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσοῦλι,
ὄλες τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκλαβώθηκαν οἱ ὄρφανές, σκλαβώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβουνία,
σέρνει τουφέκι σισανέ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στὴ μεσοῦλα τῆς σπαθὶ μαλαματένιο.
Πέντε Τούρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
— Τούρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου,
σέρνω φουσεκία στὴν ποδιὰ καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
— Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωὴ σου.
— Τί λέτε, μῶρ' παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια ;
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνομαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατὰ τὴν διώξιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἐγίνε λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸν χωρίον Ρινιάσιν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἄλλὰ στίφος Ἄλβανῶν καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23 Δεκεμβρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπρόοπτου τοὺς κατοίκους, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαζεν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποίου ἀπόντος ἡ ἡρωϊκὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλαν τοῦ Δημουλά, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νομφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων τῆς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἄλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα τῆς ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τῆν σκλαβιὰν τὸν θάνατον. Πάντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον, τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὕσιν πυρίτιδα εἶχεν, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκίχθη.

N. Γ. Πολίτης

Ἄχος βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.

Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι ;

Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, οὐδὲ σὲ χαροκόπι,

ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.

Ἄρβανιτιά τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν πύργο.

— Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.

Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασαῦ, σκλάβα τῶν Ἄρβανίτων.

— Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε, κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,

ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.—

Δαυλὶ στοῦ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.

«Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιὰ μ', μαζί μου ἐλάτε».

Καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιά γενῆκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νὰ ἴμουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,

ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι

πῶς πολεμαίει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασάδες.

- Πέφτουν κανόνια στή στεριά και μπόμεπες του πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σάν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Και ὁ Μακρῆς τὸς φώναξε και ὁ Μακρῆς φωνάζει :
- Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα και τὰ βαριά τουφέκια,
και τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεριά και τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεριάς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει,
και οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια,
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν και τοὺς διαμοιράζουν.
Πῆσαν κεφάλια ἀμέτρητα και ζωντανούς ἀμέτρους
και λίγοι ξεγλιτώσανε πλέοντας μὲς στὸ αἶμα.

Β' — Π Α Ρ Α Λ Ο Γ Ε Σ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ἔσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερῆς ὑποσχέσεως και φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν μητέρα τὸ μόνον ἐπιζήσαν τέκνον της, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένην ἀδελφὴν του, κοινώτατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης διαδεδομένον εἰς πάντας τοὺς λαούς της Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, αὐτίνες τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ν. Γ. Πολίτης

- Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιούς και μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζει,
στ' ἄστρι και στὸν ἀγερινὸ ἔπλεκε τὰ μαλλιά της.
Προξενητάδες ἦρθαν ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Οἱ ὀχτῶ ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντίνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ἄς τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα»
στὰ ξένα κεῖ πού περπατῶ, στὰ ξένα πού πηγαίνω,
νὰ ἔχω κι ἐγὼ παρηγοριά, νὰ ἔχω κι ἐγὼ κονάκι.
- Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντή, μ' ἄσκημα ἀπιλογήθης.
Κι ἄ μόρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἄ μόρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,

- κι ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιός πάει νὰ μοῦ τῆ φέρη ;
 — Τὸ Θεὸ σοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη κι ἔρθη θάνατος, ἂν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστια,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ἐγὼ νὰ σοῦ τῆ φέρω».

- Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα
 κι ἐμπῆκε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνες ὀργισμένοι
 κι ἔπεσε τὸ θανατικό, κι οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ πεθάναν,
 βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
 Σ' ὅλα τὰ μνήματά ἐκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα τὰ μαλλιὰ της.
 — Ἄναθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,
 ὅπου μοῦ τὴν ἐξόρισες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα!
 Τὸ τάξιμο ποῦ μοῦ ἔταξες, πότε θὰ μοῦ τὸ κάμης ;
 Τὸ Θεὸ μοῦ ἔβαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τῆ φέρης».

Ἄπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριά κατάρρα
 ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
 Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
 καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει νὰ τῆς τῆ φέρη.
 Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουναὶ μπροστά του.
 Βρίσκει τὴν κι ἐχτενίζονταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.

Ἄπὸ μακριὰ τῆ χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.

- «Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάνα μὸς νὰ πᾶμε.
 — Ἀλίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτῃ ἡ ὥρα ;
 — Ἄν ἴσως κι εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ ῥθῶ
 κι ἂν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νὰ ῥθῶ.
 — Ἐλα, Ἄρετῆ, στὸ σπῆτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἂν εἶσαι.
 Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα ποῦ διαβαίνανε, πουλάκια κιλαηδοῦσαν,
 δὲν κιλαηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,
 μόν' κιλαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.
 «Ποιός εἶδε κόρην ὁμορφὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος !

- Ἄκουσες, Κωσταντῆ μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
 — Πουλάκια εἶναι κι ἄς κιλαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε ».

Καί παρεκεί πού πάγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :

« Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο, μεγάλο,
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ! ».

— 'Ακουσες, Κωσταντίνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια
πὼς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους !

— 'Απρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.

— Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.

— 'Εχτές βραδύς ἐπήγαμε πέρα στὸν 'Αι - Γιάννη
κι ἐθύμισέ μας ὁ παπάς μὲ περισσὸ λιβάνι.

Καὶ παρεμπρὸς πού πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :

« Γιὰ δὲς θάμα κι ἀντίθαμα πού γίνεται στὸν κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος ! ».

Τ' ἄκουσε πάλι ἡ 'Αρετὴ κι ἐράγισε ἡ καρδιά της.

« "Ακουσες Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;

— 'Αφησ', 'Αρέτω, τὰ Πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἄς λέγουν.

— Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιὰ καὶ τ' ὄμορφο μουστάκι ;

— 'Εχω καιρὸ, π' ἀρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιὰ μου».

Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.

Βαριὰ χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστὰ της χάθη.

Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.

Κινάει καὶ πάει ἡ 'Αρετὴ στὸ σπίτι μοναχὴ της.

Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμένα,

βλέπει τὸν μπάλασμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,

βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.

Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστὴ καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα,

καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.

Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν.

« "Αν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχτρός μου, φύγε,

κι ἂν εἶσαι ὁ Πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,

κι ἡ δόλια ἡ 'Αρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.

— Σήκω, μανούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκιὰ μου μάνα !

— Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πού μοῦ χτυπᾷει καὶ μὲ φωνάζει μάνα ;

— "Ανοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, κι ἐγὼ εἶμαι ἡ 'Αρετὴ σου».

Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Γ' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστά ἐλεγειαγραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφωτα τῆς ἐλληνικῆς εὐαισθησίας προϊόντα, κινοῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελεύουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηρυγενισμένων καὶ τετορνευμένων ἡμῶν στιχογραγημάτων.

Σ π. Ζ α μ π έ λ ι ο ς

1

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιὸς ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ράιστη,
νὰ εἰπῶ τραγοῦδι χλιβερό καὶ παραπονεμένο·
μὴδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μὴδ' ἀπὸ παντρεμένες,
τοῦ Χάρου ἢ μάνα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιὰ, ἄς τὰ κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ἄς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἀντρες,
γιατί ἔχω γιὸ κυνηγητή, γιατί ἔχω γιὸ κουρσάρο·
οὔλο τίς νύχτες περπατεῖ καὶ τίς αὐγές κουρσεύει,
κι ὀπόβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὀπόβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὀπόβρη κι ἕνα μοναχό, κείνον τὸν ξεκληρίζει ».

Μὰ νὰ τον κατέβαινε στοὺς κάμπους καβελάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέτα τὰ 'χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

2

- 'Ηλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστή μου,
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴν τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες ;
- 'Εψὲς προχτές τὴν εἶδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράι.
'Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε,
κι ἐτρέχαν τὰ ματάκια τῆς σὰ μαρμαρένια βρῦση
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα τῆς σὰ μῆλο μαραμένο.

Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
μάιτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάιτε σὲ καλυτιρίμι,
μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιά ἔπεσε κι ἐραίστη.
Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει :

«Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
καὶ τρέχουν καὶ τὰ μάτια σου σὰ μαρμαρένια βρύση ;
Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάνα σου, νὰ στείλω νὰν τὴ φέρω ;
— Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάνα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.
— Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;
— Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,
μόν' μὲ πονεῖ ὄχ τὸ σπίτι μου κι ὄχ τὸν Ἀπάνω κόσμο.
— Ἄ σὲ πονῆ ὄχ τὸ σπίτι σου, πλιά δὲν τὸ ματαβλέπεις ».

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. — ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΟΥΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
πού μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2
Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθερία !

3
Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή ,
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἐλα πάλι » νὰ σοῦ πῆ.

4
Ἄργειε νὰ ἴλθῃ ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ὄσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5
Δυστυχὴς ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμεινε νὰ λὲς
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6
Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπαι τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7
κι ἔλεες «πότε, ἄ ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἔρμιές ; »
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές.

8
Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλάιματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἶμα
πληθὸς αἶμα ἑλληνικό.

9
Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχὴ·
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεία τὲς κουρταλῆ.

11
Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια
ἄλλ' ἀνάσασιν καμιά -
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12
Ἄλλοι, οἰμέ ! στὴ συμφορὰ σου,
ὅπου ἐχάιροντο πολὺ,
«σύρε νὰ ἴβρης τὰ παιδιὰ σου,
σύρε», ἐλέγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει ὀπίσω τὸ ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι
πού τῆ δόξα σοῦ ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότητα σοῦ γέρνει
ἢ τρισάθλια κεφαλή,
σάν πτωχοῦ πού θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωῆ.

15

Ναί· ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μέ ὄρμη,
πού ἀκατάπανστα γυρεύει
ἢ τῆ νίκη ἢ τῆ θανά!

16

'Απ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν 'Ελλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σάν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὦ χαῖρε, 'Ελευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τὴν ὄρμη σου
ὁ οὐρανός, πού γιὰ τς ἐχθρούς
εἰς τῆ γῆ τῆ μητρική σου
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε· καὶ ἐχύθη
καταχθόνια μιὰ βοή
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἢ φωνή·

19

ὄλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καὶ τὰ στόματα ἐφώναξαν.
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

'Εφώναξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ 'Ιονίου καὶ τὰ νησιά,
καὶ ἐσηκώσανε τὰ χέρια,
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21

μ' ὄλον πού 'ναι ἀλυσωμένο
τὸ καθένα τεχνικὰ
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψ ε ὑ τ ρ α 'Ε λ ε υ θ ε ρ ι ᾶ

22

Γκαρδικὰ χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ
καὶ τὰ σίδερα ἐνθυμήθη
πού τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23

'Απ' τὸν πύργο του φωνάζει,
σὰ νὰ λήη «σέ χαιρετῶ»,
καὶ τῆ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ 'Ισπανό.

24

'Ελαφιάσθη τῆς 'Αγγλίας
τὸ θηρίο, καὶ σέρνει εὐθὺς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τς ὀργῆς.

25

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πὼς τὰ μέλη εἶν' δυνατά.
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κύμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ 'Αετοῦ,
πού φτερὰ καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ 'Ιταλοῦ·

27

καί σ' ἐσὲ καταγυρμένος,
γιατί πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
νὰ σὲ βλάβη, ἂν ἤμπορῃ.

28

Ἄλλο ἐσύ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπαῖς·
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισίεις ὅπου ἀγρικᾶς·

29

σὰν τὸ βράχον ὅπου ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
εὐκολόσθηστον ἄφρο,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ
νὰ τοῦ δένουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὦ δυστυχιά του,
ὅποιοιοῦ θέλει βρεθῆ
στοῦ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

34

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὅπως νικεῖ,
καὶ ἄς εἶναι ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλαλοῖ.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν
γιὰ νὰ ἰδῆς πὼς εἶν' πολλὰ·
δὲν ἀκοῦς ποῦ φοβερίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιὰ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποῦ θε νὰ ἔβρη ἡ συμφορὰ.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί ;
Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
καὶ στοῦ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41

Μέτρα...εἶν' ἄπειροιοὶ φευγάτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβώματα στὴν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43

Ἀποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ
ἀπὸ ράχη ἐκεῖ σὲ ράχη
ἀντιβούιζε φοβερά.

44

Ἄκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

Ἄ ! τί νύκτα ἦταν ἐκεῖνη
πού τὴν τρέμει ὁ λογισμός;
Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θανάτου πικρός.

58

Τότε αὐξάνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτω·
κάθε κτύπημα πού ἐβγή
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρέει·
λὲς καὶ ἐκείθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μίσος πού τὴν καίει
πολεμáει νὰ πεταχθῆ.

61

Τῆς καρδίας κτυπιές βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζᾶλη,
πού στοχάζεσαι, μὴ πῶς
ἀπὸ μία μεριὰ καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἕνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές !
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὄλοσχιστα κρανία
σωθικά λαχαριστά.

66

Προσοχὴ καμιά δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγῆ·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. ὦ ! φθάνει,
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπῳ,
 πάρεξ ὅταν ξαπλωθῆ ;
 Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπῳ
 καὶ λῆς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

74

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
 τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
 καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοῦ καὶ οἱ κάμπῳι
 δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχᾶ
 εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
 εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά :

76

εἰς τὸν ἦσυχον αἰθέρα
 τῶρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
 τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
 τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί :

77

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες
 σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιालό·
 ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικαράδες
 δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

Ὡ τρακόσιοι ! σηκωθῆτε
 καὶ ξανάλθετε σ' ἐμας·
 τὰ παιδιὰ σας θέλ' ἰδῆτε
 πόσο μοιάζουμε μὲ σας.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
 καὶ μὲ πάτημα τυφλό
 εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
 κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
 Πείνα καὶ Θανατικό,
 ποὺ σὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου
 περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
 ἀπεθαίνανε παντοῦ
 τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
 τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
 ποὺ ὅ,τι θέλεις ἤμπορεῖς,
 εἰς τὸν κάμπῳ, Ἐλευθερία,
 ματωμένη περπατεῖς.

83

Στῆ σκιά χεροπιασμένες,
 στῆ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
 κρινοδάκτυλες παρθένες,
 ὅπου κάνουνε χορό :

84

στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν
 ὠραῖα μάτια ἐρωτικά,
 καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
 μαῦρα, ὀλόχρυσα μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιᾶζει
 πῶς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
 γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
 γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθερίας.

86

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
 τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·
 φιλελεύθερα τραγοῦδια
 σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

'Απ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαίρε. ὦ χαίρε, Ἐλευθεριά !

88

Πηγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέσα πού ἀνθισαν οἱ λόγγοι
γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ ἴθε ἐμπρὸς λαμπροκοπώντας
ἡ Θρησκεία μ' ἕνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
ὅπου ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90

«σ' αὐτό», ἐφώνησε, «τὸ χῶμα
στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθεριά»·
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα
μπαινει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνό
γύρω - γύρω τῆς πυκνώνει
πού σκορπάει τὸ θυμιατό.

92

'Αγρικαίει τὴν ψαλμωδία
ὅπου ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἀγίους ἐμπρὸς χυτή.

92

Ποιοί εἶν' αὐτοὶ πού πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή,
κι ἄρματ', ἄρματα ταραίζουν ;
'Επετάχτηκες Ἐσού.

94

"Α! τὸ φῶς, πού σὲ στολιζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολή
καὶ μακρόθεν σπινηθρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τῆ γῆ·

95

λάμπιν ἔχει ὄλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατάς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀποκρασθῆτε
«Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὠμέγα ἐγὼ
πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
πού μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ
κείνη ἢ κάτω ὅπου σᾶς ἔχω
σὰν δροσιά θέλει βρεθῆ.

100

Κατατρώγει, ὡσὰν τὴ σχίζα,
τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
χῶρες, ὄρη ἀπὸ τῆ ρίζα,
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,
καὶ δὲν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἀνεμου πού πνέει
μὲς στὴ στάχτη τῆ λεπτῆ ».

102

Κάποιος ήθελε έρωτήσσει :
 του̃ θυμου̃ του̃ είσαι άδελφή ;
 Ποίος είν' άξιός να νικήση
 ή με σε να μετρηθή ;

105

Κακορίζικοι, που̃ πάτε
 του̃ Άχελώου μες στη ροή
 και̃ πιδέξια πολεμάτε
 από̃ την καταδρομή

106

ν' αποφύγετε ! το̃ κύμα
 έγινε̃ όλο̃ φουσκωτό̃
 εκεί̃ εύρήκατε το̃ μνημα̃
 πριν̃ να εύρητε άφανισμό̃.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
 κάθε̃ λάρυγγας έχθροϋ,
 και̃ το̃ ρεύμα γαργαρίζει
 τες̃ βλασφήμιες του̃ θυμου̃.

108

Σφαλερά̃ τετραποδίζουν
 πλήθος̃ άλογα, και̃ όρθά̃
 τρομασμένα̃ χλιμιτρίζουν
 και̃ πατοϋν̃ εις̃ τα̃ κορμιά̃.

109

Ποίος̃ στόν̃ σύντροφο̃ν άπλώνει
 χέρι, ώσαν̃ να̃ βοηθηθή̃
 ποίος̃ τη̃ σάρκα̃ του̃ δαγκώνει,
 όσο̃ όπου̃ να̃ νεκρωθή̃

110

κεφαλές̃ άπελπισμένες
 με̃ τα̃ μάτια̃ πεταχτά,
 κατά̃ τ' άστρα̃ σηκωμένες
 για̃ την̃ ύστερη̃ φορά̃.

111

Σβήεται — αύξάινοντας̃ ή̃ πρώτη̃
 του̃ Άχελώου νεροσυρμή —
 το̃ χλιμίτρισμα̃ και̃ οί̃ κρότοι
 και̃ του̃ ανθρώπου̃ οί̃ γογγυσμοί̃.

122

Σε̃ γνωρίζω̃ από̃ την̃ κόψη̃
 του̃ σπαθιοϋ̃ την̃ τρομερή̃,
 σε̃ γνωρίζω̃ από̃ την̃ όψη̃,
 που̃ με̃ βία̃ μετράει̃ τη̃ γή̃.

123

Εις̃ αύτήν, είν'̃ ξακουσμένο̃,
 δέν̃ νικιέσαι̃ έσύ̃ ποτέ̃
 όμως,̃ όχι̃. δέν̃ είν'̃ ξένο̃
 και̃ το̃ πέλαγο̃ για̃ σε̃.

124

Το̃ στοιχείου̃ αύτο̃ ξαπλώνει
 κύματ'̃ άπειρα̃ εις̃ τη̃ γή̃,
 με̃ τα̃ όποια̃ την̃ περιζώνει
 κι̃ είνaĩ εικόνα̃ σου̃ λαμπρή̃.

125

Με̃ βρυχίσματα̃ σαλεύει,
 που̃ τρομάζει̃ ή̃ άκοή̃
 κάθε̃ ξύλο̃ κινδυνεύει
 και̃ λιμιώνα̃ άναζητεί̃

126

φαίνεται' ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμπιμο τοῦ ἡλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότετου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικίεσαι, εἶν' ἑξακουσμένο,
στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυὸ μεγάλα σὲ θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξάινει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχη,
ποῦ σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσιμιγαν οἱ φίλοι
μὲ τς ἐχθρούς τους τῆ Λαμπρή,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κεῖες τὲς δάφνες ποὺ ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὀποῦ ἐφιλήστε
πλέον, ἄ ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

ἽΟλοι κλαῦστε· ἀποθαμένος
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ὡσὰν νὰ ἔτανε φονιας.

136

ἼΕχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὦρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἶμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θεὸ νὰ ξαναβγῆ

137

Ἢ κατάρρα ποὺ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ
εἰς ὀποῖον δὲν πολεμήση
καὶ ἡμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τῆ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

ἼΗ καρδιά συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρω εἰς τὴν Εὐρώπῃ
τρεῖς φορές μ' ἀνησυχιά·
προσηλώνεται κατόπι
στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾷ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

Ἄπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
κάθε δύσση ἐχθρική·
ἀλλὰ ἀνίκητη μιά μένει
πού τὲς δάφνες σᾶς μαδεῖ·

143

μιά, πού ὅταν ὡσὰν λύκοι
ξαναρχόστενε ζεστοί,
κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,
ἄχ ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

Ἡ Διχόνοια, πού βαστάει
ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερὴ·
καθενὸς χαμογελαί,
«πάρ' το», λέγοντας, «καὶ σύ».

145

Κεῖο τὸ σκῆπτρο πού σᾶς δείχνει,
ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά·
μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

Ἄπὸ στόμα ὅπου φθονάει,
παλικάρια, ἄς μὴν ἴπωθῃ,
πὼς τὸ χέρι σας κτυπάει
τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
«Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,
δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
ὄλο τὸ αἷμα ὅπου χυθῆ
γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμὴ.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, πού δὲν πονεῖτε,
γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ θρησκεία,
σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
πάντα ἢ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

Ἦ ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία! ...
Καταστήστε ἓνα σταυρὸ
καὶ φωνάξτε μὲ μιά :
«Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο πού προσκύνετε
εἶναι τοῦτο, καὶ γι' αὐτὸ
ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρό.

154

Ἐξ αἰτίας του ἐσπάρθη, ἐχάθη
αἷμα ἀθῶο, χριστιανικό,
πού φωνάζει ἀπὸ τὰ βάθη
τῆς νυκτός : Νὰ ἴκῃ θῶ.

155

Δὲν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δὲν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σὰν τοῦ Ἀβὲλ καταβοᾶ·
δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος
πού σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε ; θ' ἀφῆστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
λευθερίαν, ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς ;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοὺ ἐμπρὸς σας τὸν Σταυρό.
Βασιλεῖς ! ἐλάτε, ἐλάτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ὡς εἰσαγωγή παραθέτομε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴν μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποίησις στῆ ζωὴ μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο πού τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζη μαζί μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογιοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στῆ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι»μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν τὸ καθαυτό ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείση ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίση στῆ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιά φορά γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσης τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῆ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

Ἄν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώση τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζη, θὰ ἔδινε στὸν κόσμον τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίση ἀνθρώπους μὲ πλοῦσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ

αντικρίσουν και να τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιὰ σύλληψή του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράματα νιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψη καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἥρωικὴ ἔξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγίου κάνουν τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὄλου τοῦ ἀγώνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν "Ἕμνο. Ὅμως πόση διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο. . .

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζί μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μπορούν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ "Ἕμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἕνα ἐξωτερικὸ περιστατικὸ, στὸ βάθος δείχνονται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσει τοὺς ἥρωικοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγίου καὶ νὰ γίνῃ ἕνα μαζί τους. . .

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἕνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἕναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίζει ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητές. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ἕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ ἔ λ η σ η.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ τῆς: θ ἔ λ η σ η σημαίνει χ ρ ἔ ς ς· θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῆ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀγίασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιὰτὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιὰτὶ μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο ποὺ θὰ τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴ του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πὼς οἱ ψυχές ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἅγιες.

“Όσο κομματιασμένο κι ἄν εἶναι τὸ τραγοῦδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει. κι ἀπὸ τὰ συντρίμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποῦ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποῦ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ: ἄν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποῦ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρη —κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἔ λ η σ ἦ του.

“Ὅμως ἐκεῖνος θ ἔ λ ε ι , ποῦ εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγοῦ. Θ ἔ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἄ λ η θ ι ν ἄ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ρ ὀ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποῦ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές: «ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίνει». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμός μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κείνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνεί·
στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
«Ἐρμὸ τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἄγῳ στὸ χέρι;
ὅπου σύ μοῦ ἄγινες βαρὺ κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρει».

2

Ἡ ζωὴ ποῦ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς, ἀναβρῦζοντας ὀλοῦθε, νέα, λαχταριστὴ, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλη τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὁποῖα πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, ποῦ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησία νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

‘Ο Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὄσ’ ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τὸς ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι,
κι ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ’ οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ’ ἔφθασε μ’ ἀσπούδα,
ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
ποῦ εὐώδιασε τὸν ὕπνο τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ’ ὦρα γλυκιὰ κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρη,
ἢ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ’ ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγουδι τῆς ἀνοιξῆς, ὅπου κινδυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἢ ἀντρέιᾳ τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρᾶζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβησμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μέσ’ ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆθος του, φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἕνα Ἀράπη νὰ κάμῃ ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4–12.

«Σάλπιγγα κόψ’ τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγῃα μὲ βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρέιᾳ».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνὴ τὴ σάλπιγγα γρικαίει·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ καθ’ ἡχὴ ξυπνάει;
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γενναβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,
τ’ ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχῆς γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὄμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἄερα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμέν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο

17

Κι ἄνθιζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὄλα τὰ πλοῦτια πτόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύση πίσσα.

Ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία
πού μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὄμορπον ἄερα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης·
«Ὁμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστή, κι ἁγία!»

Ἄ Ο Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
κι ἡ φύσις ἤβρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιὰ τῆς ὥρα,
καὶ μὲς στὴ σκιά πού φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιῆς καὶ μόσχους
ἀνάκουστος κιλαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένους.
Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο τῆς, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,
κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλοῦτια τῆς πηγῆς τους,

τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
 Ἔξ' ἀναβρύζει κι ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.
 Ἀλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο.
 ἀκίνητ' ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κατάσπρ' ὡς τὸν πάτο.
 μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
 ποὺ 'χε εὐωδίσει τς ὕπνους τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
 Ἀλαφροίσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί 'δες·
 Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια !
 Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανόσ καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
 οὐδ' ὅσο κἀν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
 μονάχο ἀνακατῶθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
 κι ὁμορφὴ βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Διονύσιος Σολωμός

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

Ἄς μὴ βρέξει ποτὲ
 τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
 σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίση
 τὸ χῶμα τὸ μακάριον
 ποὺ σᾶς σκεπάζει.

Ἄς τὸ δροσίση πάντοτε
 μὲ τ' ἀργυρᾶ τῆς δάκρυα
 ἢ ροδόπεπλος κόρη·
 καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρῶνουν
 αἰώνια τ' ἄνθη.

Ἦ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
 τέκνα· ψυχὰι ποὺ ἐπέσατε
 εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
 τάγμα ἐκλεκτῶν ἠρώων,
 καύχημα νέον·

σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
 τὴν νικητήριον δάφνην,
 καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιὰν σᾶς ἔπλεξε
 καὶ πένθιμον κυπάρισσον
 στέφανον ἄλλον.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνη
 διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος
 εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
 καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ
 τῆς κυπαρίσσου.

Ἄφ' οὐ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
 τοὺς ὀφθαλμούς, ἢ πρόνοος
 φύσις τὸν φόβον ἔχουσε,
 καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
 καὶ τὴν ἡμέραν·

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

Ἕλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιον·
Ἕλληνες, σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος ;

Ὁ Γέρων φθονερός
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὄλην.

«Ἡ Λύρα»

Ἐκ τῆς στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασίλεια κι ἔθνη.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν ὅπου σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξῃ τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱερὰν φιλήσειν
κόνιν καὶ εἰπεῖν : Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἡρώων.

Ἄνδρες Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθημα ἐμβόλια.

Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυτημένα.

Ἐχάθησαν οἱ πόλεις,
ἐχάθησαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζῶντων.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασιλεία
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἢ φύσις ὅλη· ἐκείθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἦῤα
κάγκελλα οἱ ὼραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἡλίου ἐκβαίνου.

Χρυσᾶ, φλογώδη, καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουν
λάμπουσαι οἱ χαῖται.

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἢ αὐγῆ· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὑπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἀέρα γεμίζουν
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποιμνία καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοὺ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπον
ἢ κλαγγὴ σχίζει.

Ἐθλίψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἠρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνειρών,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμέναι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μὲ δῖχως βίαν·

οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλιόουσα
τὴν ἄμαξαν βραδείαν,
οὐρανοδρόμον·

ἡ τρίμορφος Ἐκάτη
 ἔθεώρει τὰ πλοῖα,
 εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἐλευθερία.

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
 εἰς τὰ παραθαλάσσια
 κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
 ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
 λέγει τοιαύδε :

«Ὠκεανέ, πατέρα
 τῶν χορῶν ἀθανάτων,
 ἄκουσον τὴν φωνήν μου
 καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
 τὸν μέγαν πόθον.

Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
 εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
 πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
 σήμερον σὺ βοήθησον,
 δός μου τὸν θρόνον.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
 φεύγω θνητοὺς, μὲ δέχονται
 οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
 ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
 στηρίζεται ὅλη ».

Εἶπε· καὶ εὐθύς ἐπάνω
 εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
 τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
 τὰ νῶτα ὑγρά καὶ θεῖα,
 πρόφαντος λάμπις.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
 ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
 ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
 καὶ τὰ πολλὰ νησῖα
 δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
 σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
 ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
 ἄκουε τῶν πλεόντων
 τὰ «ἔια μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
 πρῶρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
 τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
 ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
 εἰς τὸν ἄερα.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
 αὐγερινὰ πετάουσι
 τὰ πλήθη τῶν μελίσσω
 ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
 φυσᾷ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
 περιπατοῦν οἱ λέοντες
 ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
 τὴν θέρμην τῶν οὐνύχων
 ἕαν αἰσθανθῶσιν·

οὕτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πετερυγῶν
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πατρὸς
κινδυνευόντων.

Πεφιλημένα θρέμματα
Ὠκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας·

Ὡ ἐπουράνιος χεῖρα !
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἥρώων οἱ πρῶραι
ἰδοὺ πετάουν.

χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασιῶν (Σπετζίας,
Ἵδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·

Κατευοδοῖτε ! — Ὁρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε,
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὑψωσ', ὦ λύρα· ἂν ἤρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Ὁθωμανὲ ὑπερήφανε,
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

« Ἡ Λύρα »

Ἀνδρέας Κάλβος

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατὰ τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρήτην νῆσον Δίαν τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης Ἀριάδην. Ἐνῶ δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ ἀχμαλωτίζουν τὸ πλοῖον, τὸ ὅπουτον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουσιν ἄρπάξουν τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαίλαπα, ἣτις καταπονεῖ καὶ ἐξαντλεῖ τοὺς πειρατάς, τοὺς ὁποίους τέλος ὁ θεὸς μεταβάλλει εἰς δελφίνας, ἐνῶ ἡ Ἀριάδην ἐνθρονίζεται εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς νέα θεά.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὠραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἕκτασις τοῦ ἀχανοῦς
Αἰγαίου ἐκοιμᾶτο
κι ἔβλεπες δύο οὐρανοῦς
ὁ εἷς ἦν ἄνω κυανοῦς,
γλαυκὸς ὁ ἄλλος κάτω.

Αἶ διαλείπουσαι πνοαὶ
τοῦ ἕαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντ' ὡς σκιαὶ
αἶ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ὡς ἂν ἐνέμοντο πυρὰ
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἐρρίκνου,
τί ἦτον ; ὄρνις ἢ ὄλκας,
ἦτις ἐτάυσε λευκάς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου ;

Ἦτον ὄλκας, οὐχὶ πτηνόν·
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,
καὶ τὸν ἰστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμηι ἐπισείων.

Ἦν τὸ κατάστρωμα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἢ πρύμνη·
ἦμα τὴν ἔκρουε βαρὺ·
ἀντήχουν ἀγριοὶ χοροὶ
καὶ ἐναλίων ὕμνοι.

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνῆ,
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Χρυσοῦν ἐκράτει ἀφ' ἐνὸς
περίγλυφον κρατῆρα,
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ῥαϊαί τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἡρέμα
νεᾶνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα τῆς πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

.....

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χεῖλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοί,
καὶ μειδιάσασα γλυκὴ
ἡ νεανίς ὠμίλει :

«Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει ;
Εἶναι ἀνώτερόν τι ὄν ;
Ἄν ἄνθρωπον ἢ ἄν Θεὸν
ἀκολουθῶ, εἰπέ μοι ».

.....

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν :
«Θεῶρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεῶρει ».

«Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοὶ φύγη ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῆς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,
ἀλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς,
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσης».

Ἐν ᾧ δὲ οὔτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλουν,
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλουν.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο, ἰδὼν
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

.....

Ἦρπασαν ὄπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,
καὶ ὅ,τι εὗρισκε καθεῖς,
τίς κώπην καὶ τίς κόντον.

.....

Εἶδε τῆν πράξιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ἀλλ' ἔμεινεν ἀκίνητῶν
μεθ' ὑπερηφανείας.

«Τί θέλετε»; τοὺς ἐρωτᾷ·
καὶ εἰς προπέτης ναύτης
τῷ λέγει: «Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν».·
Ὁ δ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν:
«Παράφρονες, ὀπίσω!

Ληστῶν ἀγέλη εἴθε σεῖς».·
Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἐχώρει ἕκαστος θρασύς,
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν,
καὶ δι' ἄρμῶν καὶ κάλων
τρύζει τὸ πλοῖον φρικιῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραιῶν
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ἰδοῦ, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν —
ὦ θαῦμα καὶ ὦ φρίκη —
ὡς εἰς δεινὸν κατακλισμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὄρμουν οὐρανομήκη.

Νύξ ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἡ ἀστραπή τὸ σκόπος,
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾶ
λυσσῶν παλαίει νότος.

Ὡς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἢ λαίλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν ὑπτιοί, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,
καὶ ὁ βραχίων ἀδρανῆς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

Ἄλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ὡς τὸ ἴον.
Κλίν' ἡ χρυσοῦ τῆς κεφαλῆ,
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμὸς τῆς δύων.

Τὰς ἀνθηράς τῆς παρεῖας
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῆ χωρὶς χροιάς.
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ὠχρίᾱς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

Κι ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας,
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

Ἡ λαίλαψ παύει νὰ λυσοῖ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζη.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾷ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσοῖ
τὰ κύματα κοιμίζει.

Ὁ φλοῖσβος μουσικούς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾷ γαλήνη, καὶ δειλὴ
ἢ αὔρα παίζουσα, φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν
χαρὰ ἢ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὠγκώθη, ὡς μεστὸς
ἐαρινῆς ἰκμάδος,
κι ἐρράγη τρύζων ὁ ἴστος,
κι ἐξέφυ εὐρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Στεφάνας πλέκουσα πολλές,
ἠρτήθ' εἰς τὰς κεραίας
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἢ φυλλὰς
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών·
καὶ τὸν ἴστον περικυκλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

Ἐξαίφνης ῥεεῖ ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγής.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσιμίας ῥέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξὺ προσορμίζονται ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδείαν ὄλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρῆς καὶ ἐνθουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῶ Ναϊάδες καὶ Νηρηίδες φωνάζουν «εὐοῖ, εὐάν». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταὶ, τρέπονται εἰς φυγὴν, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδνην «πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῆ» ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὅποια ὑφίσταντο οἱ πειραταὶ, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφίνας καὶ

σῶζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κύμα.

Ἡ Ἀριάδνη ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου της ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὁμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

«Ἡ θεὸς ν' ἀνέλθῃς μετ' ἐμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων,
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὅμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῆ ὁ Χάρων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰὼν,
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρωσ,

ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῆ
μετὰ τῶν λαμπροτέρων
κι ἡ κόμη αὐτῆ ἡ ξανθῆ
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῆ
ὡς πλόκαμος ἀστέρων».

(1864)

Ἡ νέα κόρ' ἰλιγγιᾷ,
τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θεά·
τὴν περιέβαλε σκιά,
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασίλειου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τῆ Μακεδονία, ὅπου κατασυνέτριψε τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῆ ὁ Παρθενών.

Ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικὰς περιγραφὰς τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ τὸ στρατὸ του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαιρητικὰς γιὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ποιήματος :

Σύμφωνα μετὰ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὴν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκοῦσε τὴν φραγκοκρατούμενη Πόλην, ἀξιωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ δικαιοδύσαν σ' ἓνα ἐρειπωμένον μοναστήριον ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλην. Βλέπουν ἐκεῖ ἓνα μνημεῖον ὀλόγιον καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένον ἓνα σκελετὸ ἀνθρώπου μετὰ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφήν τοῦ τάφου κινημένον μαντεύουν, πῶς τὸ σκελετὸν μετὰ τὴν φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορα Βασίλειου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανον καὶ στέλνουν ἀγγελιαφόρον γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγον τὸ μῆνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴν φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανότατα βλαμμένη ἐκεῖ. Ἡ φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεταί φλογέρα συμβολικὴ, μυστηριακὴ, ἐπικὴ. Μιᾶ, τραγουδᾷ, ψάλλει. Κρατᾷ δεμένους μετὰ τὴν ἔκστασιν τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἐξῆς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστον ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῆς φλογέρας μαζί ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικόν, προφητικόν. Ἡ πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμέναι ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὁσέρου ὄραματικῆς, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μαζί θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολόν του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικλυρικόν ἢ καθαρότερον ἓνα ἐπικὸς ὕμνος σὰν τοὺς ὁμηρικὸς ὕμνος.

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμηση τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάστρα καὶ ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῆ καὶ ὅπου περάσῃ. Ἀποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία, ποὺ ἦταν στὴ χάρις τῆς ταμένης καὶ νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγησσα. Δὲ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτείες μῆτε στὴν Ἐφτάλοφῃ. Ἴσα τραβᾷ πρὸς τὴν Ἀθήνα, ποὺ φορεῖ κορόνα τῆς τῷ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ Παρθενώνα.

Ὁ θεῖος Βράχος

Ἐσύ 'σαι, ποὺ κορόνα σου φορεῖς τὸ Βράχο ; Ἐσύ 'σαι,
 Βράχε, ποὺ τὸ ναὸ κρατᾷς, κορόνα τῆς κορόνας·
 Ναέ, καὶ ποιὸς νὰ σ' ἔχτισε μὲς στοὺς ωραίους ωραῖο
 γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρις Ἐσένα ;
 Σ' ἐσε ἀποκάλυψη ὁ ρυθμὸς, κάθε γραμμὴ καὶ Μούσα·
 λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἰδέα τέχνη, καὶ ἦρθες
 στὴ χώρα τῆ θαυματουργή, πὺν τὰ στοχάζεται ὅλα
 μὲ τῆ βοήθεια τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων,
 ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες,
 κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.
 Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,
 ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,
 ποὺ χέρι δὲν ξεύφαινε τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φτεῖρουν
 καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτήκαν,
 κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήσῃ,
 στοιχειά, γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλιδὲς
 καὶ νέραϊδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.
 Ἔτσι κι ἐσύ. Οὔτε δύνοσουν ἄλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,
 παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἄνθος, κι ἡ Ἀθήνα γλάστρα.
 Ἐδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγὴ, τῆς ἐρμῆς τώρα ἡ κλάψα.
 Στὴν ἴδια γῆ, στῶν ἰδίων σου θεῶν τὸ κατατόπι
 καθὼς φυτρῶναν ἀπὸ τῶν ἀθάνατων τὰ δάκρυα
 καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, ποὺ στάζαν ἐδῶ κάτω
 καὶ βόθηθαι τὴ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρῶναν
 οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες
 κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστό καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
 τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο, γιὰ πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.
 Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
 σὰ νὰ τὴ γγίξαν τρίσβαθα τὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,
 μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
 σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμωτόπι
 τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα
 τὴ διαφανάδα τὴ γλαυκὴ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
 Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη
 γιὰ νὰ χαθῆ στὰ ἀπέραντα, πού μάτι δὲν τὴ φτάνει,
 τὸ Πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλὸ καὶ φέρνει.
 Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
 καματερὰ ἀνθρωπόμορφα σπρωμένα ἀπ' τὴ βουκέντρα
 φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπότη.
 Ἐσένα μὲ τὸ λογισμό κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγοῦδι
 σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλευθέρων οἱ λογισμοὶ ἐκεῖ ὅπου
 καὶ ὁ Νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,
 μὲ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε, κι ἦταν κι αὐτὸς τραγοῦδι·
 καὶ ὁ δαμαστής σου, μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστοουργὸς σου,
 δίχως νὰ ἰδρώση νικητῆς, δίχως ἀγώνα πλάστης.
 Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἀνθρωπος, κάθε φορά, πού θέλει
 νὰ ξαναβρῆ τὰ νιάτα του, νὰ ἔρχεται στὸ ποτάμι
 τῆς Ὁμορφιάς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὥραϊα
 νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβη
 προσκυνητῆς, ἐρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
 Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
 πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σ' ἐσένα μ' ἓναν ὕμνο.
 Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινᾷ
 τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
 Ποῦ νὰ τὴ βρῶ, καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
 τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχὴ, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
 τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
 θὰ μοῦ τὸ παίξουνε, καὶ ποιά πνοὴ θὰ μοῦ κυλήση
 τὸ μυστικὸ σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἶμα,
 γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, πού νὰ τ' ἀξίζη ἐσένα ;

Κωστῆς Παλαμιᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπιπολιτικοῦ ποιήματος, διακρινόμενου διὰ τὴν δραματικὴν του πλοκὴν καὶ τὴν θερησκευτικὴν πνοὴν του, εἶναι εὐληγμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, ἣτις ἀποτυγχῶσα εἶχεν ὡς θλιβερόν ἐπίλογον τὴν ἀνακίνησιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρχαδίου ὑπὸ τοῦ ἠγούμενου αὐτῆς Γαβριήλ.

Ὁ ἀγωνιστὴς Μάνθος πείθει τὴν μονηστὴν του Κρητικοπούλαν Εὐδοκίαν νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῆ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν (ὄρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθῶν ἄλλιν καὶ θὰ τελέσων τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεῖται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρχαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψασα εἰς τὴν ἄλλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρον ἐκ θλίψεως τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὅποιον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνακινήσεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ ὄρκος ὄρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

- Ἐκεῖ, πού κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινουσε
 κι ἡ γῆ ὄχ τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογγοῦσε,
 ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
 μαζώνει αὐτοὺς πού γνώριζαν τὸ μέγα τὸ μυστικό του,
 καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, πού συφταίνει
 καὶ κράζει ὀλοῦθε γύρω του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :
- « Σκορπίστε, ἀδέλφια στὰ κελιά ! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
 ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖο σας χέρι·
 πλήν, ὅσο ἐμεῖς τὸ χεῖμαρρο τοῦ ἔχθρου θὲ νὰ βαστοῦμε,
 ξεμακρυσμένον ἀπὸ σᾶς, κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
 μὴ τῆ φωνὴ κανένας σας ἀκούση τῆς ψυχῆς του
 καὶ ρίξη βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑψίστου !
 Ἄλλὰ νὰ φύγῃ κάμετε κρυφὰ ὄχ τ' ὀπίσω μέρος
 κάθε γυναῖκα καὶ παιδί κι ἀσθενισμένους γέρος,
 καὶ βγῆτε σύγκαира κι ἐσεῖς γιὰ μάχη ἑτοιμασμένοι,
 ἂν τῆ ψυχὴ σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὀργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,
 θαρρεῖς πού τὸν ἀπόκρυφο σκοπὸ του ξεχωρίζουν·
 κι οἱ μεγάλωψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν

τὴν ἴδια τύχη νὰ ἴβρουνε, ποὺ κάπως προμαντεύουν.
 Τοῦ κάκου κλαίνει· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνήσκει
 καὶ τόση δύναμη φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
 ποὺ ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι' ἀγάλια,
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
 τῆς Δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
 σὰν εἰς αὐτά, ποὺ γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βᾶρος,
 γιὰτὶ δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος!
 Μόλις ἢ ἡγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδῆσει:
 «Τρεχᾶτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήση,
 κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὀρμὴ μαζί του.

Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομα μου·
 στρωνᾶω, καταπῶς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
 καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,
 ποὺ τόσο δὲν ξεσπίθιζε, σὰν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
 γιὰτὶ τὸν εὔρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν ὅλη.
 Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτου,
 ἀνίσως καὶ δὲν ἔτρεχα σὰν ἀστραπὴ κοντὰ του.
 Τὸν ἐνατήκωσα, κι εὐθύς τὸν ὦμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
 καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη:
 «Προτοῦ», μοῦ λέει, «στὸ σῶμα μου ν' ἀδειάση κάθε φλέβα,
 βόηθα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα».

Μὲς στὸ χαμῶι σὰν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ ἔχε παραγγεῖλει,
 τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθωκα σὲ μαρμαρένια στήλη,
 ἔμεινα ἀκίνητος, βουβός· μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
 ἀργὰ τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη·
 Ἄχ! μ' ἐπλακῶνανε βαριά τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια,
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουνε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,
 ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιά στ' ἀέρι σκορπισμένα,
 τὲς αὔρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα·

Για μιὰ στιγμή, πού διάβηκε σάν άστραπής άχτίδα,
 τὰ χρυσωμένα όνειράτα τῆς εὐτυχιάς μας εἶδα,
 καί νά προφέρω ἤμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τὴν άντάρρα
 γι' αὐτοὺς πού μοῦ τὰ σβήσανε, μιὰ τρομερή κατάρα.
 Πλήν, στὸν ἠγούμενο μεμιᾶς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
 ἐκεῖ πού ὀρθὸς βασιότουνε κι ἦταν γιομάτος αἷμα,
 ἐκεῖ πού ὡς μάρτυρας ψηλά κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
 τὸ λογισμό του ἀσήκωνε, τὰ μάτια καί τὰ χέρια,
 τῆ γῆ ξαστόχησα γοργὰ καί κάθε της άγώνα,
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας, ὁ άμαρτωλός, τὸ γόνα.
 Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νά πνέω τηροῦσα
 κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ άγρικοῦσα,
 χουμοῦν άπάνου οἱ δαίμονες· τὰ πάντα πλημμυρίζουν·
 σφαγή άρχινοῦν άλύπητη καί σά θεριά μουγκρίζουν.
 "Ω ! δέν τοὺς άκουσα πολὺ! —Τὸ εὐλογημένο χέρι
 στὴν κεφαλή μου ὁ σεβαστὸς δέν άργησε νά φέρη,
 καί σάν μ' εὐχήθη, τ' άλλο του, πού τὸ δαυλι φουχτῶνει,
 στὴ μαύρη εὐθύς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.
 Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι άπό βροντὴ γιομάτο
 σὲ άνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς άρπαξε άπό κάτω
 κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπεσε κάθε ζεστὸ λιθάρι,
 ὅπου μ' ἐμᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμοῦ εἶχε πάρει.
 'Αλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά, μὲ τὴν ὀρμὴ τὴν ἴδια,
 μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσάν τ' άποκαΐδια,
 σ' άγριο σκοτάδι άκούσαμε νά βυθιστοῦν, καί άκόμα
 θυμοῦ βλαστήμιες εἶχανε στὸ κολασμένο στόμα.
 Σάν ἡ φωτιά, πού μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου άρπάξει,
 γύρω ἐλαγάρισε άπ' αὐτοὺς, τ' άψήλου ἐπῆνε ν' άράξη,
 κι ἐκεῖ, καταπῶς άνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
 μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε κι ἐχάθη.

Γεράσιμος Μαρκιάρης

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

Όταν στὰ βάρη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὅπου στήν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὄλων καὶ παθῶν ἀγάλι' οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ' εὐφροσύνη,
ὁ αἰθέρας, ὅπου ἀρχῆθεν ἡ ψυχὴ μου κλίνει·
ἤσυχη ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πὼς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,
θαμπὴ στιγμῇ τὴν ἰλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγούδια θεῖα.

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ' ἀγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Και λέω πού ακόμα άπ' τήν κορφή του ώραίου
βουνοῦ στ' άσπρα ντυμένη ροβολάει
ή άρχαία ζωή, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρός ναός τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σέ βλέπω, γιατί μ' έχει
μαγέψει τὸ νερὸ στήν κρύα βρύση,
πού μέσαθε από τ' άγιο χῶμα τρέχει.

Έτσι κάποιος θεὸς θά τό 'χη όρίσει·
κι όποιος ξένος·έκεῖ τὸ χεῖλι βρέχει,
στό γονικά του πλιὰ δέ θά γυρίση.

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς άνοιξης τ' άγέρι
στήν πλάση μυστικῆς άγάπης γλύκα,
σά νύφ' ή γῆ, πόχει άμετρα άνθη προίκα,
λάμπει, ένῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' άστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι με ταίρι,
έδῶ βουίζει μέλισσα, έκεῖ σφήκα·
τή φύση στήν καλή της ὠρα έβρῆκα,
λαχταρίζει ή ζωή σ' όλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιά και κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάδημα ξυπνάει
πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι έλπίδα

νά σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χῶμα,
νά ξαναϊδῶ και τὸ δικό σου Μάη,
όμορφή μου, καλή, γλυκιὰ πατρίδα.

4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μὲ γυμνὸ πόδι στὰ πλοῦσια λουλούδια,
 μὲ ξέπλεγα στὶς αὖρες τὰ μαλλιά της
 πετᾷ ἢ τρελὴ Χαρὰ μὲ τὰ τραγούδια,
 παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνουδία
 τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της,
 καὶ στὰ τετράξανθά της τὰ πλεξούδια
 κάτι ἀντιφέγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρὰ της δὲν κρατάει στὰ στήθια,
 μὰ ἐκεῖ, πού τρελὰ κράζει : «τί μοῦ λείπει ;»,
 νὰ σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἢ γριά ἢ Ἥχώ καὶ τῆς φωνάζει : «ἡ λύπη !
 Εἶμαι γριά καὶ ξέρω· μόνο ἂν πάθης,
 μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης».

«Σκαρβαῖοι καὶ Τερρακότες»

Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὕμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα·
 μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
 Ἀσύμφωνοι τόσο λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,
 ποικίλαι γλώσσαι χίλια ὕμνοῦσι Σε συγχρόνως.
 Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετᾶς, ἀόριστος ὀρίζεις.
 Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,
 τὸ ἄπειρον διάστημα
 τὸ μέγα σου ἀνάστημα
 καὶ ὁ αἰὼν στιγμή σου.

Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ
 καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσῃ.
 Μὲ πνοὴν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
 καὶ μ' ἔν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανοὺς.

«Ὁ Ὀδοιπόρος»

Πανήγιώτης Σαῦτσος

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας !...εις τούς κόλπους σου τὸ πάλαι,
 ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλοι,
 καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας
 οἱ Ἀρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
 Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θεῖαν
 ἔως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδῖαν,
 καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου
 ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὀμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
 καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
 Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,
 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσηλθε νικητὴς εἰς Βαβυλῶνα.
 Διετῆρει αἵματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
 ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατρίδα
 καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
 τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
 πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἐκτείνων,
 ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
 μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν·
 ὁ δὲ δεῦτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον Σουλτάνον
 ἐπιστήθιον του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
 δέσμιος εἰς νῆσον ξένην
 δέσμιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σούτσος

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ὡ σὺ, ποῦ εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
 δι' ἄμυδροῦ ὄρασαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,
 ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
 χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὗτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
 τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῆ τοῦ Πλάστου,
 σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ Ποιητοῦ τῶν πάντων
 μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχὰς του.

Ἡ ἂν δὲν εἶν' ἐσθῆς του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
 αἰέροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
 λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πείσμα τῶν βορέων,
 ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἡ ἂν ὁ θόλος οὗτος τοῦ στερεώματός του
 κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
 δὲν εἶναι οὔτ' ἐσθῆς του χρυσῆ οὔτε βωμὸς του,
 ἀλλὰ σωρεῖα κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου,

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,
 ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
 καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
 ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπὶ εὐρέων νώτων
 καὶ γαίας καὶ θαλάσσας καὶ λόφους καὶ πεδία
 καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
 πλὴν ποῖα των ἢ τύχη καὶ τίς ἡ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν ;
 γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
 καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουν,
 καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Τίς νόμος τῶν υἱῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;
 Ἄγνη ἐλευθερία εἰς τὰς βουλὰς των ἄρχαι
 ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
 καὶ θῦμα τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενής ὑπάρχει ;

Κι ἐνῶ ὁ ὀφθαλμός μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀτενίζει,
 σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
 ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
 καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοή καὶ τύρβη τόση,
 ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὀρίων,
 πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
 κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
 καὶ πῶποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
 ἂν ἔλθῃ νύξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;
 εἰς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἐν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ἦ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύοις
 κι εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἄστρον ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
 πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδὸν σου διανύεις
 καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτὲ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἡ νύξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὡσὰν δειλὴ τις κόρη,
 ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρον μὲ συστολὴν προκύπτεις
 γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
 σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

Ἄνωνυμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
 πλὴν σὺ ἐπανατέλλεις αἰέποτε ὠραῖον·
 κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις, ἄστρον· ὅμως
 θὰ ἔλθῃ νύξ, ὀπότεν δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον!

8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ Ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
 ὑγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
 κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
 ὡς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
 τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
 ζωτὴν εἰς τὴν ζωτὴν προσθέτει
 καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

— Ἡ φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα —
 ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
 καὶ καταβᾶσα, καταβᾶσα
 ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

᾿Ω ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
 λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
 ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις;
 Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος!

Ναί, Ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
 εἰς ὄμμα χαῖρον ἢ δακρῦον
 ὁμοίον λάμπιν διαχέεις,
 φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰώνιος
 γλαυκὸν καὶ διαυγὲς τὸ ὄμμα·
 ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
 εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίστε κοσμητῆται
 μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,
 ἢ γῆ τὰ νέφη τῶν δωρεῖται,
 φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ἡ ἄκτις σου κατοπτρεύει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;
Τὸν Λεωνίδα ἀνιχνεύει;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μέ τὴν σιγὴν τῆς ἐρημίας
ἐνοῦται ἡ ἄκτις σου μόνον.

«Ἀπαντα»

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στὴν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σέ μαντεύω ἐμπρὸς μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένη μὲς στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμιστο παλάτι,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ,

κόσμος ὁμορφιάς κι ἀλήθειας
στὴν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὁμορφιὰ κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοὶ σου μῦθοι.
Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεοὺς σου
τὴ δική σου ἀθανασία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Δίνεις τὴν παντοτεινὴ σου
τὴν νεότητα στὴν "Ἡβη,
στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου
καὶ στὸν Ἄρη τὴν ὀρμὴ σου.
Καὶ τὴν αἰθερία σου αἴγλη —
τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
ὄνειρο — στὴν οὐρανία
ἐνσαρκῶνεις Ἀφροδίτη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Μὲ λαχτάρω σὲ θωπεύω
στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
ποὺ κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις
σὰν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.
Καὶ σὲ ἀκούω μὲς στοῦ Ὀμήρου
τὴν ἀθάνατη ἁρμονία,
μὲς στὸ πύρινο τὸ κλάμα
τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

"Όταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
κι ἴδρωνεν ἀπὸ ἀγωνία
τὸ θρᾶσὺ τὸ μέτωπό της,
σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
μὲς στὰ βάρβαρα της σκότη,
σέ, τὴν βρῦση τῆς σοφίας,
σέ, τὸν νοῦν τὸν φωτοδότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Καὶ φιλόφρων κατέβησεν
ἀπ' τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσῃς
τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψη
κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψη νέα

νά χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἀγία, τόσο ὠραία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργὰ σου δῶρα,
ἐγίνες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὠρα,
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφῆκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔφυγες, ἀλλ' ἔχει μείνει
ὁ ζωοποιὸς σου σπóρος
καὶ στὰ βάρη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν' ἀνθίσῃ νικηφόρος.
Ἔφυγες. Μ' ἄν τ' ἄρωμά σου
τὸ σκορπᾶς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθιὰ σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Κι ὅλη ἡ ὀμορφιά σου ἐχύθη
μέσ στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
ὀλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκεῖν' ἡ περηφάνια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μέσ στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ' ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

«Ποιήματα πλκιά καὶ νέα»

Ἀριστομένης Προβελέγγιος

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔχειρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
 στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·
 ἄστρα γινηῖκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραφα
 κι ἀπὸ τὰ χιόνια πῖὸ λευκὸς τὰ αἰῶνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
 καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβῶρ ὑψώθηκαν ἐμπρὸς μου·
 οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάτρεξαν·
 γονάτισα στὸν ἴσκιο μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
 στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβες οἱ ὼρες,
 δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 μὰ ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἶσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

ὼ πρώτη ἐσύ, Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
 μικρὴ εἶν' ἢ ἄρπα, γιὰ νὰ εἰπῆ τῆ νέα μεγαλοσύνη·
 τοῦ Σολομώντα σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρισε καὶ ράγισε·
 καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Πόλη, ἐφτάλοφο ὄραμα
 κι ἔγινε φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμα τοῦ Ἰορδάνη,
 τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα,
 καὶ τρικυμῖες δὲν ἔσβησαν ἐμέ, μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτὴς ἦρθα σ' ἐσένα, ἀσύγκριτη
 Ἀθήνα, τῶν ὡραίων πηγῆ, τῶν ἐθνικῶν κορόνα,
 τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ καὶ ἀπόκοτος, ἀψήφησα
 τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μὲς στὸν Παρθενῶνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαροὺς θεοὺς, καὶ στεφανώθηκα
 τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τῆ δάφνη ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
 καὶ, ὦ λόγος πρωτογρῆκτης! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγγεφο
 πῆρε τὴν ἄσπρη ὀμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἶδωλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,
 ἄλλ' οὔτε πιὰ μεθάει τῇ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
 ἄς λάμπη ἢ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήσει.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς νέα ὡσανὰ λαχτάρια
 σ' ἐσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα·
 σ' ἐσὲ γυρνῶ, Ἰερουσαλήμ, κι ἓνα τραγούδι φέρνω σου·
 εἶναι πλασμένο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἑλληνίδα!

«Ἀσάλευτη, ζώ!»

Κωστής Παλαμῆς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία τῇ γῆ,
 σταῖζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
 τ' ὀλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἢ ὀλόχλωρη λέει τὰ παλιὰ καὶ τ' ἄξια
 τῆς ἀργυρῆς ἐλιάς;
 Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
 τὰ πάθη τῆς καρδιάς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιὲς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὀλόβαθα
 καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθά,
 τὸ καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα
 καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
 στὴν καρποφόρα γῆ,
 ἀκόμα ἢ μοίρα τῆς ὄργης, ἢ μοίρα ὄλων τῶν ὁμορφῶν
 ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κεληδηῆστε μias
 τὸ εὐγενικὸ νησί.

Μές στή βαθιά της ἀγκαλιά μητέρα ή 'Ασπρη θάλασσα
νά κρύψη έσέ ζητεί.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοί τριγύρω σου, ἡμεροί
καί βάρβαροί λαοί,
σ' εἶδανε, σ' ὀρεχτήκανε, καί κατὰ σέ χυθήκανε
καί 'Ασία καί 'Αφρική.

Ρωμαίους καί Σαρακηνοῦς, Τούρκους καί Φράγκους γνώρισες.
'Ω Ροδαφνούσα έσύ,
ἀπό τή Δύση ὁ βασιλιάς κι ὁ ρήγας σ' έρωτεύτηκαν
ἀπ' τήν 'Ανατολή.

Κι ἀπ' τόν καιρό πού σέ ἤβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ὡς τώρα, πού σοφά
πατάει σ' έένα ὁ Βρεταννός, πολλοῦς ἀφέντες ἄλλαξες,
δέν ἄλλαξες καρδιά.

Κι εἶναι ἡ καρδιά σου έσέ πιστή καί δένεις μέ γητέματα
καί πῆραν ἀπό σέ
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά, καί μοίρανε τ' ἄλλότρια
δική σου χάρη, ὦ, ναί !

Καί τήν 'Αστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία Ποθοκρατόρισσα,
πού γέννησαν οἱ ἄφροί,
κι ἀπό τῆς Τύρου τὸ Μελκάρθ καί μέ τὰ σπλάχνα σου ἔπλασες
τόν 'Ελληνα 'Ηρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοί καί τῆς Παφίας ἀπόμεινε
συντρίμματα ὁ βωμός,
ἡ Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καί γίνηκε τραγούδι σου
καί σ' ἄναψε, καημός.

Καί τοῦ 'Ηρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καί κυνήγησε
τόν ξένο, ἐκδικητής,
κι έσέ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας
τὸ μέγα, ὁ Διγενής.

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεψες, ὠραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
 ἐσὺ τὰ προσκυνᾷς.
 τῆς Ρωμιουσίνης τὰ εἶδωλα· τῆς ὁμορφιάς τὸ εἶδωλο
 καὶ τῆς παλικαριάς.

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρῳ τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία γῆ,
 στὸ ὠραῖο πολύπαθο κορμὶ ἢ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
 Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ!

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστῆς Παλαμάς

12. ὝΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑἰΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολύπαθη, ὦ ἀθάνατη,
 δὲν εἶναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
 τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιά σ' τὰ κάμανε
 φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες πού τις ἔστησε στὸ χῶμα σου
 τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
 κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιά ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
 στὸν τόπο τοῦ πολύστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο πού μουγκρίζει μέσα του
 τῆς Βενετιάς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
 κι ὁ μιναρὲς πού στέκει τῆς ὀλόμαυρης
 καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιάς ἀπομεινάρη,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
 στ' ὄνομα πού μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
 —μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας πού βυζιάσαμε—

σὰν ξένη ἀνθοβολιά στὸ ντόπιο χῶμα,
 ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἔλα ἓνα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
στήν ὁμορφάδα σου ὁμορφιά ἀπιθώσανε
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ' τὸ δικό σου τὸ αἷμα.

Ἔω τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθεται αἰώνια,
κόσμος ἀπὸ παλιὰ κοσμοσυντρίμματα,
ἢ νέα τρανὴ πατρίδα ἢ παναρμόνια!

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστής Παλαμῆς

13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Δὲν τοὺς βραβαίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους.
Σολωμῶς (Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι).

Γράφτηκε στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρώτες, γιὰ ν' ἀποφύ-
γουν τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ τότε ἰδρυόμενον κράτος τῆς Ἀλβαν-
νίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἤρχισαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν
Ἀλβανῶν.

Ἄς ἀνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἄς τὴν κρυφομηναῖτε
τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τώρα
μὲ τὰ γλυκοχαράματα καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

Ἄς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιά σκληρὰ σφιχτοδεμένη
ἀπὸ ἓνα ρήγα πόνου,
πού ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
τὸ μαῦρο του τὸ θρόνο.

Ἄς ἀνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι,
πλάση λευκή, ἀνθοφόρα.

Ἄς κλαίη καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάματά της
ἀθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιάς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τὸ τραγοῦδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγώνας;
 Ἐλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
 γιὰ ὕπνο βαρὺ σὰς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιώνας;
 Ἡ δάφνη ἀμάραντη; — Ὅχι!

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι!
 — Ὡ σπαθωτὴ κιθάρα
 τυρταία, φόρεσε πύρινη, μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη,
 κορόνα, τῆ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχῇ, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
 πάντα ὑποταχτικοὶ σου,
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, νύχτα ἀπὸ τῆ Ροδόπη,
 καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχῇ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
 τὴν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας χαρά σας, Βασιλιά νικητῆ, Κυβερνήτη
 μὲ τὴν τρανὴ τῆ γνώμη!
 Θυσίας βωμὸς! Ἐκεῖ πετῶ. Φτερά μὲ πᾶν πετρίτη,
 ἐμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους ἀλίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρα!
 Ἡ Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν Ἠπειρο. Δόξα στὸ Κακοσοῦλι,
 νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὀνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
 ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει... Ποιὸς βογγάει σὰ νὰ πεθαίνει;
 — Χειμάρρα, ὀλόρθη! Οἱ λύκοι!

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μὲν φταστός
σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τῶρα ξένος —
στὴ μετουσίωση ἢ ψυχῇ, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτός
ὄλ' ἢ καρδιὰ— ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος !

Σκέψη καμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολὺβοο μῆτε ρεμβασιός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἀρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὄλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ἔδεσεν ὅπως ἡ φύση δίνει !

Ἀνηφορίσματα ἱερά σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθιές,
γεμάτος τῶρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γύρω, νά με !
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθιές
καὶ σὰς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, ποῦ κοιμᾶμαι.

«Ἀσφόδελου»

Μιλτιάδης Μαλακάσης

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιά ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ Πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, — κι ὄλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«Ἐσβησε ἡ ἄσβηστη φωτιά !» κι ὄλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἔλπίδα πὼς μπορεῖ νὰ ἔν' ψεύτρα ἢ συμφορά,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάριασαν τὰ μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίση,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μὲς σὲ κακὸ βραχνά,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεῖς καὶ τοὺς ξυπνήση.

Μ' ένα πνιχτό μονόχρωτο αναφιλητό σκυφτοί
 πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν Ναὸ τραβοῦνε,
 καὶ μπρὸς στὴν Πύλη διάπλατα τῆ χάλκινη ἀνοιχτῆ
 ἕνα τὰ μύρια γίνονται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν : μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας τῶν ἀρετῆς
 τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
 στὸν προδομένο τὸ βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
 τὶς Ἑστιάδες, τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιὰ
 κι ἀραθυμιὰ – σὰν τῆς δικῆς μας νιότης!
 μὰ ἡ Ἄγια ἡ Φωτιά, μιὰ πόσβησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιὰ
 ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κι' ὅσο κι ἂν μὲ τὶς φοῦχτες τῶν σκορπιζοῦν στὰ μαλλιά
 μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
 τοῦ κάκου! στὴ χλιὰ χόβολη καὶ μὲς στὴ στάχτη πλιὰ
 σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπιση δὲν ἔχει μείνει.

Κι εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἢ Πολιτεία· ἐχτὸς
 ἂν, πρὶ ὁ καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατείλει,
 κάμη τὸ θάμα του ὁ οὐρανὸς, καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
 μακρόθυμος τὸν κεραυνὸ του κάτω στείλει.

Κι ἂν εἶν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἄς πέση! ὅπως ζητᾶ
 τὸ δίκιο κι οἱ Παρθένης τὸ ζητοῦνε,
 πού ἰδοῦ τις μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
 καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

.....
 Τάχα τὸ θάμα κι ἔγινε; - Πές μου το νὰ σ' τὸ πῶ,
 γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
 σὰν τὴ δικιά μας, πόσβησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
 κι ἀκόμα ζῆ καὶ ζένεται – μὲ τὸ σκοπὸ της !

«Σκαραβαῖοι καὶ Τετρακέτες»

Ἰωάννης Γρυπάρης

16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ
 στὸ Γολγοθᾶ οἱ ἐχθροὶ μας
 καρφώνουνε τὴ Λευτεριά
 καὶ κλαίει, πονεῖ ἡ ψυχὴ μας.

Μὰ ἀπὸ τὸν τάφο της θὰ βγῆ
 καὶ πάλι ἀναστημένη!
 Τὴν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
 σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκίπης

14. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ὡς πέρα,
 κρουστάλλινη ἀπ' τὸν ὄρθρο της ὡς τὸν ἑσπερινό.της,
 κι εἶχε πλανέψει καὶ τ' ἄχνό χρυσό φεγγάρι ἢ μέρα
 κι ἀργοταξίδεψε ἄγρυπνο κι αὐτὸ στὸν οὐρανό της.

Τώρα ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ βουνὰ τὰ θεϊκά, ποὺ ἰσκιῶσαν,
 μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους ἀπ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,
 τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολῶσαν
 τὰ στενορόμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μὲ τὶς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο - λίγο·
 κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν, καὶ πρὸς τ' ἀμπέλια
 κάποιες κοπέλες ξένοιαστες γυρνώντας ἀπ' τὸν τρύγο
 σκορπιᾶνε ἀκόμα στὴν ἔρμια τὰ δροσερά τους γέλια.

᾽Ω! σὰν ἀρχίση γύρω μου γιὰ πάντα νὰ νυχτώνη,
 δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν
 στὸ δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οἱ ὀρφανεμένοι κλώνοι
 μ' ἕνα βραχνὸ παράπνο νὰ μὲ καλουυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, ποὺ θὰ ῥθῆ νὰ μ' ἀγκαλιάσῃ, νὰ ᾽ναι
 εἰρηνικὸ σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἅγιο ἔτοῦτο βράδυ·

πώς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βάθος νὰ περνοῦνε
σὰν τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νὰ ἔχω γείρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γρικῶ σκυφτός ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

«Σκιές»

Λάμπρος Πορφύρας

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἶπῶ. Μὰ ὁ δρόμος, χθὲς τὸ βράδυ,
μὲς στὴ σταχτιά τῆ συννεφιά σὰ θέατρο εἶχε γίγει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιὲς φαινότανε μακριὰ μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγες κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἐβγαῖναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καὶ γέλια εὐτυχισμένα.

Ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐβγαῖνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἦτανε μιὰ παράσταση καὶ θλιβερὴ κι ὠραία.
Κι ἔβγαينه, Θέ μου ! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,
ἔβγαينه, Θέ μου, κι ἔριχνε τὴ μαύρη τῆς αὐλαία.

«Σκιές»

= Λάμπρος Πορφύρας

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰ βγῆς στὸν πηγεμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὔχεσαι νὰ ἔναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
τέτοια στὸν δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,
ἂν μὲν ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτὴ
συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγίξῃ.

Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης,
ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μὲς στὴν ψυχὴ σου,
ἂν ἡ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνῃ ἐμπρὸς σου.

Νὰ εὐχεσαιο νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος.
Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωῒα νὰ εἶναι,
ποῦ μὲ τί εὐχαρίστηση, μὲ τί χαρὰ
θὰ μπαίνῃς σὲ λιμένας πρωτοῖδωμένους,
νὰ σταματήσης σ' ἐμπορεῖα φοινικικὰ
καὶ τὲς καλὲς πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης,
σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους·
σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
νὰ μάθῃς καὶ νὰ μάθῃς ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸν νοῦ σου νὰ ἴχῃς τὴν Ἰθάκη.
Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶναι ὁ προορισμὸς σου.
Ἄλλὰ μὴ βιάζῃς τὸ ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσῃ
καὶ γέρος πιά ν' ἀράξῃς στὸ νησί,
πλούσιος μὲ ὅσα κέρδιες στὸν δρόμο,
μὴ προσδοκώντας πλοῦτη νὰ σὲ δώσῃ ἡ Ἰθάκη.

Ἡ Ἰθάκη σ' ἔδωσε τ' ὠραῖο ταξίδι.
Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ βγαίνεις στὸ δρόμο.
Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσῃ πιά.

Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἡ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.
Ἔτσι σοφὸς ποῦ ἐγίνεις, μὲ τόση πείρα,
ἦδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' εκείνους, όπου στην ζωή των
 ὄρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινουῦντες·
 δίκαιοι κι ἴσιοι σ' ὄλες των τὲς πράξεις,
 ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
 γενναῖοι ὡσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
 εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
 πάλι συντρέχοντες ὅσο μπορούνε·
 πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὀμιλοῦντες,
 πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
 Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,
 ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)
 πῶς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῆ στὸ τέλος
 κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θὰ διαβοῦνε.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

21. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ἾΜΑΣΤΙΝ

*Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν κατα-
 φαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προ-
 βάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Κυπρίων.*

Εἶμαστιν τεθεινοὶ πού Ἶμαστιν, τηι ἔμεϊς καὶ τὰ παιδικιά μας,
 ὁ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.
 Ὅσον τηι ἄν πολλυνίσκουσιν τὲς πληῆξες, τὰ κακά μας,
 ἔν μᾶς λυοῦν τηι ἄν μάχουνται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.
 Ἄν ἄλλασσεν τὸ φυσικὸν εὐκόλα τοῦ πλάσματος
 τηι ὁ Πλάστης ἔν ν' ἀντρέπεται γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Παράφρασις

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἶμαστε ἐκεῖνοι πού εἶμαστε, κι ἔμεῖς καὶ τὰ παιδιὰ μας,

ὁ σπóρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κεινο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τῖς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακά μας ἄλλοι,
δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυποῦν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
γιατὶ ἂν ἄλλαζε εὐκόλα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
τότε κι ὁ Θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ ᾽ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νὰ ᾽τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα, τὴν καρδιά μας,
ἔθεν νὰ μείνετε τεῖχαι σεῖς οὔλοι σας ξησιτεῖχοι,
τεῖχαι ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μιτὰ μας,
πὼς εἴμασταν δὰ κάτω δὰ τεῖχαι*σεῖς τεῖχαι κάτω τεῖχαι.

Π α ρ ᾶ φ ρ α σ ι ς

Μὰ νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,
θὰ μένατε ὅλοι ἐσεῖς ἐκστακτικοὶ
καὶ θὰ σᾶς ἐπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
πὼς ἐμεῖς εἴμαστε ἐδῶ κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρτης

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἐμμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν Ἐφημερίδα «Ἄστυ» τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην τοῦ διὰ τοὺς λογιῶς τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης.

Δροσίης γλαφυρότατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδὰ τὸ « ρό ».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαιδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καημένος.

Ὁ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὄλα,
μὰ δύο γλῶσσες παίζουνε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ὁ *Παλαμᾶς* βαθύτατος, μὲ ποίηση ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημῶδη.

Παράσχος μέγας ποιητῆς, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποῦ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ὁ *Βλάχος* πρῶτος κριτικὸς, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτέ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ὁ *Ἄγγελος* θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρῶτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἱππότης.

Δαμβέργης φίνος συγγραφεὺς, κι αὐτὸς γεμάτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικούβετος μὲ ἦτα καὶ μὲ γιώτα.

Ξενόπουλος πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποῦ εἶναι πάντ' ἄ κάτρ ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ὁ *Καλοσγοῦθος* κριτικὸς, ἀλλ' ὁμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτὰ ποῦ δὲν ἐδιάβασα ἐκ μέσης τὴν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος !... πολλάκις τὸ εἶπα...
 μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ φύλλος κι ἡ σκνίπα·
 καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
 νὰ ρίψω μακρὰν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἡ πληῆξις τὴν πληῆξιν μοῦ φέρει...
 Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας...
 Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
 σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἄς πέσῃ
 κι ἔν' ἄλλο ἄς γίνῃ, καθὼς μοῦ ἀρέσει.
 Ἄλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
 καὶ δεῦτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὅποταν δὲ κόσμος συνθέσω πολλοὺς
 γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλοὺς,
 κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
 καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποὺ βλέπω.

Γεώργιος Σουρῆς

8. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μποὶ δυὸ πῆχες,
 κόψη κακὴ,
 γένια μὲ τρίχες
 ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Κούτελο θεῖο,
 λίγο πλατύ,
 τρανὸ σημεῖο
 τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα
 χωρὶς κακία
 γεμάτα λαύρα
 μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθούνι
 πολὺ σχιστό,
 κι ἓνα πηγούνι
 σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
 μαλλιὰ χυτὰ...
 γεμίζει στρῶμα
 μόνο μ' αὐτά.

Μούρη ἀγρία
 καὶ ζαρωμένη,
 χλωμὴ καὶ κρύα
 σὰν πεθαμένη.

Κανένα χρώμα	Δόντια φαφούτη
δέν τῆς ταιριάζει	ὄλο σχισμάδες,
καὶ τώρ' ἀκόμα	ὔφος τσιφούτη
βαφές ἀλλάζει.	γιὰ μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρῆς

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ὁ ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαίτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικούς σκοπούς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἰδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον «Δρομοκαίτειον».

᾽Ω, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν! . . . ᾽Ω, εὐτυχῆς ἡμέρα!
 ᾽Ω τώρα πρέπει ὁ καθείς τοῦ ᾽Αστεως πολίτης
 νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
 μὲ μιὰ χρυσὴ ἐπιγραφή «Ζωρζῆς Δρομοκαίτης».
 Ναί! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες,
 ναί! τώρα πρέπει κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!
 ᾽Α! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζῆ,
 καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
 θὰ βρισκώμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῆ.
 ᾽Ω μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!
 ᾽Ω! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρὸν Μουσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
 παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανοὺς! . . .
 Εὐρέθη μὲς στοὺς Χιώτηδες μὲ γνώση κι ἕνας Χιώτης
 κι ἐσκέφθη ὁ μέγας του καὶ πρακτικὸς του νοῦς
 πὼς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, πού πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
 φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρῆς

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φ Α Υ Σ Τ Α

Ἐπιθέσεις: Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρμένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὄχι οἱ ἰδικοί της υἱοί. Τὸ μίσος της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλλῃ τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεύει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱόν του, τοῦ ὁποῦ διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεύεται τὸ ἀμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τριμερᾶν εἶδησιν τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται, ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποῖαν διαφεύγει ἐκείνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἐγκλήμα τῆς αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθῃ κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγνώρισε πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε', ΣΚΗΝΗ Ε'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἐκτὸς τοῦ παλατίου)

Ἄκομή σκότος ἔξω, καὶ ἀκομή νύξ!

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

ᾠ, πότε ἡ κατηραμένη νύξ αὐτὴ
θὰ τελειώσῃ; Ὁλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, ὕπνῃ, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἓνα μόνον ὤμοσας νὰ μὴ δεχθῆς
μηδὲ στιγμὴν κἄν, ὕπνῃ, εἰς τοὺς κόλπους σου,
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων, μόλις δύναται
νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὑπαρξιν,
ἦν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλόξ ἀθάνατε,
σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.
Τοῦ συνειδότος ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,
ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
οὐρὰν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύραννε·
σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἶμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,
τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;
Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσης, θεῖε ἰατρέ,
ποτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ἱκανὸν
νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησιμόνητα,
τὰ ὑπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!
δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾶς.

(Ἡ Ἑλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἣν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἢ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ᾠ μῆτέρ μου!

(Ὀρμᾶ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει).

Ἄλλ' ὄχι! εἶμαι ἐναγής!

κι εὐλόγως κλείεις πρὸς με τὰς ἀγκάλας σου
 καὶ κάτω νεύεις, μήτερ, ἀποστρέφουσα
 τὸ τεθλιμμένον ὄμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
 υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἶμ' ἐναγῆς
 καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἱματοσταγεῖς
 καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἀγίας σου
 ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
 'Ἄλλ' ἂν, ὦ μήτερ, ἤξευρες τοῦ δυστυχοῦς
 τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
 καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μήτηρ, μ' ἐπνιξε
 τὸ αἷμα τοῦ υἱοῦ μου ! Μὲ τὰς σπείρας του
 ὡς ὄφιν ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
 τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ
 μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον
 νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μήτηρ, μοῦ κατέκαυσε
 τὸ ἔγκλημα τὰ σπλάγχχνα, ὅλος φλέγομαι
 ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεῖς
 νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ
 φλογμοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
 μ' ἐν βλέμμα συμπαθὲς του, ὦ ! κανεῖς, εἰς οὐ
 ριφθεῖς τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
 νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
 ἀναψυχὴν νὰ εὔρω τῆς βασάνου μου.
 Σὺ μόνη, μήτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
 τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
 θὰ μ' ἀνεζωογόνει, ἀναψύχουσα
 ὡς δρόσος 'Αερμῶν ἢ καταβαίνουσα
 ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἀλλ' οἴμοι ! πῶς,
 πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγῆς ;

Ε Λ Ε Ν Η

(προδῆλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Υιέ μου Κωνσταντίνε !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μήτηρ, μητέρα μου !

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς)

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθός μου
 τοῦ ἐγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
 υἱέ μου, φόνος. Ἐκλαυσα κι ἐθρήνησα
 καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνώ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
 τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
 ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
 τῆδε κακεῖσε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
 Ἀλλὰ πῶς ἠδυνάμην, ταύτην βλέπουσα
 τὴν θλίψιν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβὴν,
 ἀναίσθητος νὰ μείνω ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,
 ὦ μητὲρ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς
 καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
 κι αἰμάσσει ἢ καρδία, εὐκόλα αὐτὴ
 δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
 Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὠμήν,
 ἐτοίμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
 πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδιμονες !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! ὡς θεοί, οἱ δεῖλαιοι καὶ ἄφρονες !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
 θεοὺς καὶ θεῖους ἢ μεγάλη Βαβυλῶν,
 τῶν ἐθνικῶν ἢ Ρώμῃ ; Τὸ ἐπίστευσε
 καὶ σύ, υἱέ μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε !

Ε Λ Ε Ν Η

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἔθνικῶν· ἄλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινήν;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἦν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

Ε Λ Ε Ν Η

Ὅχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θὰ ἔθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἢ ἔρημον
αὐτῆς εὐρών σε δαίμων ἂν ἐξέμεινε
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σὲ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἑνὸς Ἀσκληπιοῦ!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν ; Ὅχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἰατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; ἐγώ;
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

Ε Λ Ε Ν Η

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτέ ἄνθρωπος,
ὄν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μήτηρ ;

ΕΛΕΝΗ

Τότε τί
κωλύει νὰ προσέλθης πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντίνε μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ὦ ! πόσον ἀπατάσαι, μήτηρ μου καλή,
ἐὰν πιστεύης ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπῳρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθάρῃσι δύναται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

ΕΛΕΝΗ

Ὅλιγόπιστε!
Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σύ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν!
Ἄ! ὄχι, εἶσαι ἐθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἄλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μήτηρ μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἐπραξεν
ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

ΕΛΕΝΗ

Ἐγὼ νὰ σ' ἀδικήσω; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἦν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ; Ποτέ μὴ γένοιτο.

Ἄν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
 τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
 ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
 σχεδόν. Ἄλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
 κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
 τῆς οὐρανιας πίστεως, τυφλὸς σχεδόν
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς τῆς τὸ ἀνέσπερον ;
 Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
 υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
 νὰ βλέπῃ πλήρ' ἢ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
 χαρὰ τῆς εἰνας πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα
 καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλάνθρωπος,
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἐμπλεως
 καρδιά σου δὲν πταίει· πταίει ἢ μακρὰ
 εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀποδημία μου,
 καθ' ἣν εὐρών σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
 κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
 καὶ ἑορτὴν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
 ἐλθῶν εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὀρθὸς
 ὁ θρόνος τοῦ ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἴδιαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
 τοῦ πνεύματος ἢ Χάρις τοῦ ἁγίου σου,
 ὦ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὑψιστε !
 Ἐδῶ ἀκούω κρᾶζουσάν μοι ἄνωθεν
 φωνὴν μυστηριώδη, ἄ ! ἐδῶ ποτέ !

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἁμαρτωλήν.
 καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἐχαιρέτισεν
 ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
 ἐκεῖθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
 Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἄλλ' ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἢ ἐν σαρκί
πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἱοθέτησεν
ἢ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἢ πατρίς,
υἱέ μου, τῆς μητρὸς σου. Ἐκ τοῦ στόματος
τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,
ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἢ γῆ
καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
ὀνόματα: Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.
Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
ἓν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἐπτὰ τοῦ νοσηροῦ
Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἔλθῃ
Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἐπτάλοφον.
Ἐκεῖ τὸν κραταῖόν σου θρόνον στήσον καὶ
τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
ἄς ὑψωθῇ ἐκτείνων πρὸς τὰ πέρατα
τοῦ κόσμου τὰς ἀκτῖνάς του ὁ νοητὸς
ἥλιος οὐτός,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου της Τίμιον Σταυρόν)

ὁ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,
φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ
ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
ἀποδυθείς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἑλλην σὺ τὴν γῆν
διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θεῷ λόγῳ πείσας καὶ
ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατὰταξον.
Ποία ἢ δόξα, Κωνσταντίνε, τότε σοῦ
καὶ τῆς μητρὸς σου ποία, ποία ἢ χαρά!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! θὰ τὸ πράξω, μήτερ, μὰ τὸν Τίμιον
(ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρόν)
Σταυρόν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα!

«Φ α ὄ σ τ α»

Δημήτριος Βερνδάκης

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΑΤΤΙΚΙΣΤΩΝ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΩΝ ΑΠΟΤΥΧΙΑ

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματεῖαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποῖαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνώσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεῦτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὅποιαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ψυχὴν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸ δεῦτερον μέρος.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἰκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἴν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ παντοδαποὶ τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἀνδρας ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα οὐχ ἤττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τίς ἐστὶν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάση φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορομένους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύνοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπέξῃ πληθούση καὶ ῥοδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγόμενοις προσέξομεν, καὶ μάλισθ' ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμοοούντων. Ἀδελφὸς γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμὸς ἐστὶν ἀκήρυκτος. Ταῦτά δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ'

ὅταν ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιοῦσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροᾶς ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἐστὶ τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὲ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασιν τοῖς ἀνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφήκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κοιμισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιάς τοῦ ἀνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπώσαμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγορας.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῶν δὲ ἔτι πλείων φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὕμνηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπεὶπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βᾶθος ἐνσημαινόμενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρωτὸς συχυοῦ καὶ πόνου πλήρης ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὀρθιον, οὔτε προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἔλθειν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὄρᾳν ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ ῥαδία τε καὶ εὐπορος καὶ τῆς ἑτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητῆς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι ταῦτα διελθεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος εἰκότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὕμνησεν, ὡς εἰς ταῦτόν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθήσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθηναι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἰερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἁαράων τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συννεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἀργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ῥέουσιν ὕλην καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἰεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ὅσα ἐκείνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὄρατε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρωσ βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν ὁποιοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. "Ὡ, τῆς μεγαλοψυχίας, ἢ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονομον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ καὶ εἰς ἀέρα ῥέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἵσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαινομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἕξ λόγους «Περὶ ἱεροσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλὴν ιδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ἱεροσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσόστομου ἐθεωρήθησαν ἀνέκδοτοι ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικὴν τῶν ἀξίαν.

Ἡ ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου τοῦ Βασιλείου (ὅχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασιλείου, περὶ τοῦ ὁποῦο οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ἱεροσύνης» λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγείται πῶς ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὅσῳ ἐκεῖνη εὐρίσκατο ἐν ζωῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δὲ τῆς τουτωνί τῶν πολλῶν, ἅπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτοῦς, ὅσον ἐκείνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν τὸν ἅπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν· Καὶ γὰρ μαθημάτων ἠψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονόμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἴση καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἠνίκα ἐκείθεν ἐξεληθόντας βουλευέσθαι ἐχρῆν, ὅποیان ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὁδόν· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τούτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέξῃ πενία· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένοις ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἑμαυτοῦ καὶ ἐβιαζόμενην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικῆς κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χεῖρι· τὴν δὲ ἰσότητά οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν προτέραν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἤρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθὸς τε ὢν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλακίς τῷ βίβλοισι προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρώως, ἦν πάλαι ὠδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἰκῆσιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἀλλὰ με αἰ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπρωδαὶ διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνω δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῆ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμᾶς ὠδινε, πηγᾶς τε ἠφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδουρομένη. — «Ἐγὼ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινὰ, ἃ μόναι αἰ παθοῦσαι δύναιντ' ἂν εἰδέναι

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτω βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζρόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥαθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπιηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ τεθνεὺς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλήν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἐκάστην ἐμπύμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλειόνων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐῷ δαπάνην, ὅσπην ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἄνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δέ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τελευτηκότου φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθὼν, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλήν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῴαν ἡλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανῶν δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἑμαυτῆς καὶ ὢν ἦλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μὴ τοι νομίσης ὀνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μὴ με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἐλπίς καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. Ὅταν οὖν με τῇ γῇ παραδῶς καὶ τοῖς ὀστέοις τοῦ πατρὸς κηρύτθῃς, ταῦτα τοῦ σπύλλου καὶ κερὰς ἀποδομῆς

καί πλέε θάλατταν, ἦν ἄν ἐθέλῃς· τότε ὁ κωλύσων οὐδεὶς. Ἔως δ' ἄν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὴ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσοῦτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδίκηκός-τας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σὲ εἰς βιοτικὰς περιέλωκ' φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοῦς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφὴν, μὴ τὴν συνθήειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλὴν σοὶ παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μυρίους σε λέγῃς φιλεῖν, οὐδεὶς σοὶ παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστὶ τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἔξ ἴσης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωσώνης»

Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφή τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὅποσον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἶδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῆ ἴετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἠγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῶν, τῇ βασιλέως ὑπουργεῖ σπουδῆ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ρυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῶ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τοὺς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἔσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἄντις ἀγασθεῖη τούτου δὴ ἔνεκα, ὅτι δὴ ἐκπάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὀρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὄσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσα-

λεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστίν, ὠραιζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὔσα καὶ ἐπεμβαίνοια τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθένδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὖρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτετόρνενται ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὐρεία οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθῆτω ἀποσεμνύεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψεται καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστίν, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίω τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν πᾶρικέχεται.

[Ἄκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ ἱερὸν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἐρχεται ἡ περιγραφή τῶν κίωνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων].

Ἐπῆρθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερῆς οἰκοδομία ἐν στοργγύλῳ ἐπῆρται: ὅθεν αἰεὶ διαγελᾶ πρῶτον ἡ ἡμέρα. Ὑπεραίρει γάρ, οἶμαι, τὴν γῆν ξύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχύ, ἐξεπίτηδες παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὗ δὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ξυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσση τραυλιζούση τε καὶ ἰσχυφώνῳ οὔσῃ ἀμήχανά ἐσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξύ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἐκάστου κρηπίς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνομένη τῇ μεταξύ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερές τελευτᾶ, ὃ ταύτη ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένης ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθους ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδῆς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἀλληλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἐκ τε ἀλλήλων ἠώρημένα καὶ μόνοις ἐναπεριδόμενα τοῖς ἀγχίστα οὔσι, μίαν μὲν ἀρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μετέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ῥᾶστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θεάς μεταβολὴ ἐς αἰεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῆ ἔχοντος ὅ,τι ἂν ποτε ἀγασθεῖν μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τὰς τε ὄφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννευκότες, οὐχ οἰοί τε εἰσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται αἰεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμηχανία. Ταῦτα μὲν τῆδέ πη ἔχει.

[Οἱ πεσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὅποιοι ἔχουν συναρμοσθῆ διὰ μολύβδου].

Χρυσῷ μὲν ἀκιβδήλω κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα, κεραννῦσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μέντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὐγὴ ἀναστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοαὶ τέ εἰσιν ἑκατέρωθεν δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεῶ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μείζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὔρους τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρις ἐς τὸ πέρασ ξυνεξικνούμεναι, τὸ δέ γε ὕψος καταδεέστεραι. Καὶ αὐταῖς ἢ τε ὀροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταῦταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρα μὲν τοὺς ἀνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταῦτὸ ποιουμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλάξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῷ ἱερῷ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὠραίζει τὸ ἐμπερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερώων τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεύς γένοιτο, ἢ τὰς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεῶς περιβέβληται ; Τίς δὲ τῶν τε κίωνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται ; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὠραίῳ τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἀλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικῶν ἐπανθεῖ καὶ ὦν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὐς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὀπηνίκα δὲ τις εὐξόμενος ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνίησι μὲν εὐθύς ὡς οὐκ ἀνθρωπεῖα δύναμι ἢ τέχνη, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπῆ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνενται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακρὰν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἶλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἑκάστῳ ταῦτὸ τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ πα-

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσυσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεῷ τοῦδε τὰ τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῆδε ἀνέθηκεν. Ἐνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριούσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγόμενοις ἐφήμι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὄνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

«Περὶ κτισμάτων»

Προκόπιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέρους τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὅποῖον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφυρίου.

Ἀποδείξεις ὅτι ἔστι Θεὸς

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἀγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὧν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ· «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τούς έσκοτισμένους έφώτιζον και τούς πεπλανημένους επέστρεφον. 'Ημείς δέ οί μηδέ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδέ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπάθεια πεποιθήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα και τὸν 'Υἱὸν και τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως και τρεπτὰ· ὦν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως και ἄτρεπτα. Ὦν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων και ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ἀπὸ τῆν ἡμετέραν αἰσθησιν, ἀλλὰ μὴν και ἀγγέλους τρέπεσθαι και ἀλλοιοῦσθαι και πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, και ψυχὰς, και δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τῆν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπῆν και ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε και ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τε γένεσιν και φθοράν, αὔξησιν τε και μείωσιν, και τῆν κατὰ ποιότητα μεταβολῆν και τοπικῆν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως και κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τι ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὦν ὁ δημιουργός, πάντως και ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός;

Και αὐτῇ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχή και συντήρησις και κυβερνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἔστι Θεός, ὁ τότε τὸ πᾶν συστησάμενος και συνέχων και συντηρῶν και αἰεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντία φύσεις, πυρὸς λέγω και ὕδατος, ἀέρος και γῆς, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, και ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα και συνεβίβασε και αἰεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια και ἐπίγεια, ὅσα τε και δι' ἀέρος, και ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν και γῆν και ἀέρα και φύσιν πυρός τε και ὕδατος; Τί ταῦτα ἔμιξε και ἐμέρισε; τί τὸ ταῦτα κινήσαν και ἄγον τῆν ἄληκτον φθοράν και ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, και λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

φέρεται τε καὶ διεξάγεται ; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων ; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποικηκῶς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών ; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξει ; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους ; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός ;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Ἰωάννης Δαμασκηνός

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ Ἡ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην» ἐπιτοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὅποιον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι' ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἄνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ Θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἄριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρία καὶ ὄλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ἄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκότητος καὶ γε λαμπρότητος ἐραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὡσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θεῖη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώη, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεισθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικὸν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103.

Φώτιος

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγουμένω

Οὐχ ὁ τὸ ρέυμα τῶν λόγων ἐν γλώσση πηγάζων ἤδη καὶ χεῖρα δραστήριος· ὡσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἶπειν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σέ δὲ γράφων τὸν ὀμηρίζοντα ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθητο· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῆ γλώσση τὸ Ἀχαιϊκόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν εἰκότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὄχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνοσί ποιησάμενος. Παλαμῆδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον Ὀδυσσέως ἀφωνότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχῶν ἀπῆι χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὀμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοῖνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακροῦς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσήμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 102

Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΔΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἴ τις ἀπόσχοιτο τὴν

ἀρχὴν ἢ κηρῶ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἑτέραν τραπόμενος, ὡς ἂν ἀποφύγη τὸ θέλημα, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης ἐλθὼν, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχάριστος. Εἰ γὰρ που, ὡς περ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θρυλούμενα ἑπτὰ ἐν λόγοις κείνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὀμήρου ποίησις, ἧς οὐκ οἶμαι εἰ τις τῶν πάσαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἕξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάσαι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλή γοῦν περὶσεύρησε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικῶν, ὁποίους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκητὴν ἀξεναγωγῆτος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῶ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῶ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφεισθαι, οἱ δὲ ὥστε χρεῖαν ἀποπλῆσαι τινα καὶ συνεισενγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῶ λόγῳ τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἰππάρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγα ἱστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἕξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν, δι' ὧν ὀμηρίζει δυνήσεται. Ἄγουσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαίταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἴτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐδόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμίαν μὲν τις κακῶν Ἰλιάδα φησὶν· αὐτῇ δὲ καλοῦ παντός ἐστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μὲν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοὺς ἐκείθεν μαθεῖν

καί ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καί σκωμμάτων δριμύτητος καί ἐγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καί ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὀμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσῃ τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοὰς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἐστι τοῦ θαυμαζέσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὀμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαὶ εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποιήσιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντῃ πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ἠνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἐστὶν ἀληθευτική· καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφανομένῳ δικτύῳ, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφὸς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἐτι δὲ γίνεταί καὶ μεθοδευτῆς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσῃται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστόν ἐν τούτοις Ὀμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένοις ὁμῶς οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προῖσχύμενοι οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἀπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐτῆς προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνηθες ἐπραττεν, ἀπολαύειν οὐ ἠθέληεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὀμηρικὴν ποιήσιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστος ὁ ποιητῆς, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μηδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὀμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἴ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσῃ τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσεται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥαδίως τὸ προτεθέν.

[Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας

του, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν πάσης τυχόν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων]

Ἔτι κάκεῖνο προλαβεῖν χρή ἐχόμενον ἤδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὕψους ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἠρωϊκωτέρα· ἠθικὴ δὲ ἡ Ὀδύσεια, ὡς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὀμηρικὴν ἰσχὺν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐστὶ καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ ἀφορμαὶ εἰς ῥητορείας σαφίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καὶ πάντη ὀλιγούλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὁμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλου καὶ ἐκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκευάσασθαι, παραδεικνύων ὅτι καὶ ὁ παμπλουσιός ἐστιν καὶ πάνυ φιλότιμος ἔν τε πολυαφόρμοις καὶ ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὄθεν ἐκεῖνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνον δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεά, οἷς καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκείαν καὶ ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἐνὸς τινος ὡς ἔαν Ἀχιλλεὺς ἢ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιῶν μόνον περιέχουσα κακὰ· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωϊκὰ. Εἰ δὲ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι οἶον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἢ ποίησις αὐτῶν ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετὰ τὸν Ὅμηρον τραγικοὶ καὶ ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεία πολλάκις ἐπιγράφουσιν δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν. Σκοπὸς δὲ αὐτῶ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοιμίᾳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὰ καὶ οὐλομένην εἰπὼν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἢ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε», μονονουχί λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατὰ τινα εἰμαρμένην ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. Ὡς περ γὰρ λόγῃ καὶ γῆ καὶ Τροία καὶ μάχη καὶ σκοπιὰ Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὅ ἐστι Τρωϊκῆ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἢ Ἰλιάς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὡς περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἶπεῖν Ὅμηρου Ἰλιάς ταυτόν ἐστι τῷ Ὅμηρου Τρωϊκᾶ· τὸ δὲ Ἰλιάς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωϊκῶς πόλεμος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοπῷ ἐγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδοσις Weigel, Λειψία, 1827

Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

Ἄρετή ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας τοῦ ὁ συγγραφεύς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φ ρ ό ν η σ ι ε ς, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀ ν δ ρ ε ί α, ἡ εἰς τὰ ἐκούσια παθήματα εἶναι ἡ σ ω φ ρ ο σ ύ ν η.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρονήσεως, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἐκάστῳ τούτων εἴη ἂν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκες καὶ χρήσιμον ἐκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μόρια. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαιῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοὶ που ἐθελονταὶ ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἐκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὐτὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἶπεῖν, παρὰ τοῦ θείου τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἰαί περ αἰ καλούμεναι ξυμφοραί· τὰ δ' αὐτὰ παρ' ἀνθρώπων, οἰαί περ αἰ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολίαι καὶ δυσχέρεια, εἰ κἂν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἰδίον τι μόριον ἀνδρίας σῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἐκάστων, γεναιότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκουσίοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θείου, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἔστι σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὐπὲρ ἔσμεν πρὸς ἅ ἕκαστον, ἔσμεν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ συγγενεῖς που πᾶσι, κἄν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώποις πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ αἰεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡστ' εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὗται καὶ τσοαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τοσοῦτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὄθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστην ῥᾶον κτήσασιτ' ἂν τις, ἢ γε κοσμιότης εἴη ἂν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἡ ἀρετὴ, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μή· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἑνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπων πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπώσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωροῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεῆς τις ἦ, τῇ αὐταρκεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πιλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἱταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰξάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἔφεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὴ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσι τε καὶ ἐπαύξουσιν τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἄν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γινόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἄν πρὸς τὴν τοῦ παντός ἑλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἔστι, βραχέ' ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὄρω· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἔνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμέν γάρ οὖν, ὧν ἠγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἰ τις ἄλλη οἰκειότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὄση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὖ νήσων αἰ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προενοφηκόντων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἐτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἕλληνες τὴν δε τὴν χώραν τούναντίον αὐτοῖ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτῆ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασιλείον ἔστι, τήνδε τὴν χώραν εἶη ἄν λογιζομένοις οἶον μητέρα τε οὔσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενοφηκότες, Ἕλληνες τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στεριλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλη ἐπηυξηκότες τῆ προσθήκη, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἰ γε Αἰνεΐασι μὲν Σαβίνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμην εὐτυχεστάτην πόλεωσιν κατώκησαν· Σαβίνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἔνεκα οὐ περὶ σμικροῦ ποιητέα ἢ χώρα οὐθ'

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις, εἴ γε τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἦδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μῖς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὥρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φορᾶν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἔασω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὔσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἠπειρος ἢ αὐτῇ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ῥαδίως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὄρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων παντ' ἀρχῇ· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἦττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἰσμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρθητον τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ὑπεράσπισις ὁμως τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἔν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι θὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ἐπίθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἔν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δεῖν' ἐπραξας, ἀλλ' ὁμως
 ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
 Ὡ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε,
 σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἄνθρωπον, Τέκνον·
 καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μήτηρ Παρθένε·
 λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
 σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.
 Καὶ μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδῶν ἔστω λόγος·
 ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
 καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
 Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 μήδ' οἷ μ' ἀπηώρησαν ἀνόμως ξύλω.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

ᾠμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης αἰί!
 Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλω!
 Τίς γὰρ ἄν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον;
 Ἡ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἄπιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου
 Ὡνπερ γὰρ οὐνεκ' ἐμοὺς ἤκες λόγους,
 τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνησθήσομαι.
 Ἐνταῦθα μὲν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἄδηλος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.
 Ἐρεῦνα σαυτὴν ἥτις ἦ, καὶ πῆ στρέφη,
 ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπη στῆναί σε δεῖ·
 εἰ ζῆν, ὅπερ ζῆς, τοῦτο ἦ τι καὶ πλεόν.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
 Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
 ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
 ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
 ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτῶ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· πρὸς Θεὸν οἶον ὄρα.
 Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·
 τί μοι τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
 Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· μὴ τι πάθης καμάτῳ.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

᾿Ω δ ἡ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
 ἐδρασμῶ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
 Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς.
 τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θεῖα νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
 καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
 κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
 ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὅλως ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
 ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
 μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς
 τὰ ἐλέη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
 ἐν ἀγίῳ ναῶ Σου χειρας οἰκτρὰς
 αἶρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
 καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

'Ω δ ἢ Ε'

Καὶ σύ, καρδία, σείσθητι νῦν
 βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλήν
 ἐπικειμένην καὶ βόησον·
 «Φείσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
 καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργὴν Σου, εὐσπλαγχνε».

Λαὸν καὶ πόλιν, ἥνπερ τῷ Σῶ
 αἵματι ἐκτήσω, Ἰησοῦ,
 μὴ παραδῶς εἰς ἀπώλειαν
 ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῶ φοβερῶ·
 χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

Ὁδοὺς Σου, Δέσποτα, τὰς ὀρθὰς
 γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῆ
 εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
 Σὲ τὸν συμπαθῆ τε καὶ ἀμνησίκων·
 ἀλλ' ἴλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἤλθε καιρός,
 νῦν καταλλαγῆς χρεία, ἀγνή,
 πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,
 ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
 καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσῃται.

Christ et Parnicas, «Anthologia graeca
 carminum christianorum».

Ἰωσήφ ὕμνογράφος

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ «Κόλασις» εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλοουργήματος τοῦ Δάντου «Θεῖα Κωμωδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτήριο» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξίδιον τοῦ εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχὼν ὡς ὁδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφή αὕτη ἐξιδανίκευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὐταὶ διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπεδίωκον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἐν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἄ σ μ α Α'

Ἔεμεν μέσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὀπότε εὐρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθείαν ἔκτραπεις ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
Ἄλλ' ἴν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλὰ του,
θὰ εἶπω κι εἴ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἠξέυρω.
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφήκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλοῦσης φόβον τῇ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
 ὁ ὀδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
 ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
 Ὡς δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
 εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθεὶς τὸ κύμα
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
 καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ ἴδῃ τὸν δρόμον,
 ὃν ζῶν οὐδέποτε τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθεὶς, βαρὺς τὸ σῶμα,
 τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ' ἀναβαίνων
 κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων πούς ὁ κάτω.
 Ἀρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
 ἔμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπουν,
 κατὰστικτον πᾶν ἔχουσαν τὸ δέρμα.
 Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ' ἔμπρός μου
 κι ἐκώλυε τὸ βῆμα μου. Πολλάκις
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφη.
 Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
 ὁ δ' ἥλιος ὑψοῦτο μετ' ἀστέρων,
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρωσ
 ἔπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη
 τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
 τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
 Ἐκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους·
 ἐπιφανεῖς μοὶ αἰφνιδίως λέων.
 Ἐφαίνετο ὡς κατ' ἔμοῦ προβαίνων
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
 Ἐλύσσα κι οἱ ἀέρες ἐφρικίων.
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπι,

ἰσχύσαρκον, ἀλλ' ἄπληστον θηρίον,
 πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
 Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
 καὶ νάρκην μοι ἐνέβαλε δειλίας,
 ὥστ' ἀπηλπίσθη ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
 Ὡς δ' ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
 ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
 ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
 τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
 πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
 ὅπου σιγᾶ ὁ ἥλιος μὲ ὤθει.

γ') Ἐπιγραφή τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἔσμα Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,
 ἐγὼ εἰς τὴν αἰδίου ὀδύνην
 καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων
 ἐτελειώθη πρὸς δικαιοσύνην.
 Μ' ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
 κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρωσ'
 οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα
 αἰώνια· κι ἐγὼ εἰμ' αἰώνια.
 Ὅ εἰσιῶν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω».

δ') Ἡ λαϊλαψ

Ἔσμα Ε'

Τοτ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
 ν' ἀκούωνται κι ἤλθον εἰς μέρος, ὅπου
 πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἔπληττε τὰ ὦτα.
 Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
 καὶ ἐμυκᾶτο ὡς θαλασσοκλύδων,
 ὃν ἄνεμοι μαστίζουσαν ἐναντίοι.
 Ἄκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαϊλαψ
 τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
 συγκρούει καὶ κτυπᾶ καὶ τραυματίζει.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Πρὸ τοῦ κρημοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,
 ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,
 τὴν ἀρετὴν τὴν θείαν βλασφημοῦσιν.
 Ἦκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
 οἱ σαρκικῶν ἀμαρτιῶν ἐργάται,
 οἱ εἰς ὄρμας τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
 Τοὺς πελαργοὺς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ
 φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερά των,
 τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λαΐλαψ
 ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
 οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινὴ των
 οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
 Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
 εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἀέρα τέμνουν,
 ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
 σκιάς ἐκεῖν' ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἰ. Λ. Ραγκαβῆ

Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ ἀ' Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ» εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἔσμα Γ'

Μὲ τίς δροσιῆς ἐπρόβαινε ἢ αὐγὴ χαριτωμένη,
 μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
 ὅταν μὲς στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνο ἔτοιμαζότου,
 βοή καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γύρω, παντοῦ ἀπλωνότου.
 Καὶ μόλις ὄλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἀστέρι,
 οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἀέρι.
 Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὀδηγάει,
 πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθαί.
 Ἔργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ
 τὸ κύμα, πού σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
 ἢ στὸν βορῖα ν' ἀντισταθῇ πού τὰ βουνὰ κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στῆ θάλασσα βυθίζει.
 Δὲν θέλει τὴν ὀλόθερμην ὀρμὴ τους νὰ βαστάξει,
 ἀλλ' ἐνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξει.
 Ἔχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδιά,
 τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἔμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
 Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
 καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνει,
 ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλὴμ ξανοίγουν ἔμπροστά τους,
 ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλὴμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
 Τὴν χαιρετοῦν ὀλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτᾶζουν,
 καὶ μύρια στόματα μεμιᾶς «Ἱερουσαλὴμ» φωνάζουν.
 Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, πού στεριεὲς ἀγνώριστες γυρεύουν
 καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,
 παλεύοντας μὲ τὸ βοριά καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
 ἂν ξάφνου ὁ τόπος πού ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλη
 τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιῶνται
 καὶ πλιὸ τὲς ἔρημες νυχτιεὲς, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.
 Ἄλλ' ἢ χαρὰ, πού ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
 ἀγάλι' ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἶσθημα ἐγεννήθη,
 ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, πού τὲς καρδιεὲς νικάει.
 Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώση δὲν τολμάει
 ὅπου γιὰ μᾶς ἕνας Θεὸς ἔγινε μέγα θῦμα
 κι ἐθάφτη καὶ ὀλοζώντανος ἐβγήκε ἀπὸ τὸ μνημα.
 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
 σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησες καὶ δάκρυα πικραμένα
 γύρω παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
 σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
 ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιεὲς χτυπάη
 ἢ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγαίει.
 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
 τὰ ὀλόχρυσα στολισματα βγάνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
 καὶ ἀπ' τὶς καρδιεὲς τ' ἀκάθαρτα πάθη πού τὲς μολύνουν,
 τὶς ἀμαρτίες ὁμολογοῦν καὶ πικρὰ δάκρυα χύνουν :
 «Τὸ χῶμα, πού τὸ αἷμα σου ἐβρεξε, νὰ φιλήσω,
 Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
 Τί στέκεις, παραμένει μου καρδιά κι ἐσσεῖς τί ὀρεῖτε

μάτια μου κακορίζικα, δυὸ βρύσες νὰ γενῆτε !
 Συντρίψου, ἀχάριστη καρδιά, στὸ κρίμα βυθισμένη,
 ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κι αἰώνια σὲ προσμένει !».

Μετάρρασις Ἰουλίου Ἑυπάλλου

Τουρκουάτος Τάσσος

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μὲ τὴν αὐγὴ καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια
 λάμπει καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξανανιώνουν.
 Νὰ ἡ ἀνοιξη γυρίζει, νὰ τὸ χελιδόνι
 στὸν Παρθενῶνα ξαναχτίζει τὴ φωλιά του.
 Πανίερη Ἀθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου
 στ' ἀμπέλια μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ἀγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,
 νὰ ἡ ἀνοιξη γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια
 τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἓνα ὄρνιο
 μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
 γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπα, πού σὲ τρώει,
 ἀρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τ' ἀνάκρασμα τ' ἀκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;
 «Νίκη στῶν ἡμιθέων τ' ἀγρόνια !» Ἀπὸ τὴν Ἰδη
 ὡς τῆς Νικαίας τ' ἀκρογιάλια ξανανθίζουν
 αἰώνιες οἱ ἐλιές. Μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια,
 ἐμπρός! Τὰ ὕψη τῶν βουνῶν ἄς τ' ἀνεβοῦμε
 τοὺς Σαλαμίνιους ἀντίλαλους ξυπνώντας !
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Κι ἔλα, ἐτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
 ἄρραβωνιαστικίες, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
 στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβοὺς σας· μὲς στὸ λόγγο
 γι' αὐτούς, πού σᾶς γλιτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
 Ἄγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
 ἄς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλικάρια.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνῃ, ἀδέλφια!
 Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
 μὲ σάρκα θεῖα μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύσῃ
 τὸ φωτερώτερο κι ἀπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
 Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι;
 Κι ἐμεῖς ἐνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμο ἀκολουθώντας
 κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει!
 Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
 τὸ αἷμα μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
 θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
 καὶ τὸ στεφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μᾶς φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
 Ὅρθοι! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
 στὸν τόπο ἐκεῖ, πού λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
 κι ὁ φοῖνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.
 Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας, διῶξε το, "Ἥλιε,
 τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας...
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ ξηρᾶς εἰς Μιλάνον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὅπῃθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξιδίον του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μετὸν τίτλον «Ὀδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατούμενην Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἰππεύσαντες τὴν ἐπιούσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωίας ὥραν, ἠρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἰεραῆς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμνημένων ἠσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῆ τὰ ἑορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιανίτσαρος ἀνέτρεψε τὸ ἔσω τῆς κιθάρεως μέρος ὡς καθαρώτερον καὶ παρὰ τὸ σύνθηες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ἐπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἐλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἶδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυον ἡμῖν ποῦ ὑψοῦντο τὰ μνήματα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἰπποθόοντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρεῖτους ἢ ρεύματα ἄλμυροῦ ὕδατος. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ἃς γραῖα τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίως εἰσέδυσμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὃπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἶδομεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγερθεμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιοτέρων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάνας τέλος πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἶδομεν αἴφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Ἀθηναίων, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑφούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἄγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. Ἐγὼ ὁμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑפוῦτο δὲ καταντικρὺ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὀρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μείγμα ἐκ κινοκράνων τῶν Προπυλαίων, κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοθτικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἄγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑפוῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξύ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθήναι. Αἱ πεπλατυσμέναί τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑפוῦντο μιναρῆδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμένοι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμιῶν ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρείχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν τις τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννοεῖ ὁμως καὶ ὅτι δὲν κατ'ὀκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθήναι ὑפוῦνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὀριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς θεώρουσιν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἴονεϊ ζώνας, ἐκτεινομένης παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγροὺς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαίων, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πῶς ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Ἰλισοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχέσμου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Ὁ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἣτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἀνυδρος Ἰλισὸς κεῖται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηναίων ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἠδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ' ὅσον προὔχωρον εἰς Ἀθήνας, ἠσθανόμην ἀγαλλίασιν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῶν διάφορα ἐκείνων, ἅπερ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαιμόνος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναῖαι διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ τὰ μὲν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἠρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατωκνημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῶς ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελημάτων τῆς εὐφυΐας καὶ συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσι περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινα, ἧς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρωσ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἔνστικτον τυφλόν, ἀλλ' αἰσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι' ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων ἠσθάνθη ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν' ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἣτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἑκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένη δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἑλλησι τοσαύτην δόξαν, ὅσῃ οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: «*Ἐνθυμοῦ, Κόιντε, ὅτι ἀρχεῖς Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἡμερὰ καὶ φιλόανθρωπα ἤθη μεταδόντων, πάσας δὲ παρ' ἡμῖν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων*». Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὅποια ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὁποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῶ ὄντι εὐρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

[Ἄκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιότερων μνημείων].

Τὴν ἐπιούσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωίας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ κορυφή περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῶ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. Ἐν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὀπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιοῦχου Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλους ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑφούται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὄπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὀκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ὠοειδές, τοῦ ὁποῦ ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξέυθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκις παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὔρη ἄλλαχοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικὰς τινὰς μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὠραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρώτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ προσινωπὸς ὑπὸ μεστήν καπνοῦ καὶ ὄμβρων ἀτμοσφαῖραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἰθριὸς οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῶ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὠρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλων. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἄρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἶτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῶ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ.χ. εἶναι ἢ μᾶλλον ἦτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

παραλληλόγραμμοι κοσμούμενοι υπό περιστυλίου, προνάου ἢ στοᾶς καὶ ὑφούμενοι εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχε τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὅλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἴστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἄνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμὸν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βᾶσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικά τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμων τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἄβακες ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης· δι' ἀναγλύφων, παριστῶντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῶ ἕτερα πάλιν, ὠραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἀρμονία καὶ ἡ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις· καθότι πολὺ ἤθελεν ἀπατάσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἢ βαρὺ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρική τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικός οὗτος κίων, ὅστις καὶ βᾶσεως στερεῖται, ἤθελεν ἀποβῆ πολλὴ βαρὺς.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἰκτῖνος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυφοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἓνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλύφων· ἄλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὀμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσῳ δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφελείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἡ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στήλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεπλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν!

Μετάφρασις Ἐμμανουὴλ Ροῖδου

Σατωβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρουσίας ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητας, ἰδοὺ τί ὠθεῖ τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὀμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θείαν Κωμῶδιαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἐπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

βαρύ, ανακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικὰ πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλαίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφῃ ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅ,τι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅ,τι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἦτοι τὸν ν α ό ν. Συνήθως εὐρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχῶδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὀλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνα, πεπτεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βάση του, αἱ πλευραὶ του, ὀλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὅλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἑνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἣτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβάνομεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἀπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολὺπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἰς σύνδεσμος μεταξύ ὅλων τῶν μορφῶν καὶ ὅλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξύ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὖρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὀρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βάση του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάνανσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔντασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἔκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοῦψῆ εἰς τὰ δύο ἱερά τοῦ Ἐρεχθείου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετώσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσιν τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέκτησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἵτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδῶ. Αἰ νωότεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινοήσις των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἶμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικὴν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ἀρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετρίως πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου

Ἰππόλυτος Ταιν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

Ἄ Ο Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνεσχοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὁποῖοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἰατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυμαστοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

υπερφυσικά κατορθώματα του Γερμανού αυτού μάγου. Ούτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περί τοῦ ὁποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μετὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχὴν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπερσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαῖτε εἰς νεκρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμίους του καὶ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του μετὰ τὰ πρωτόγονα ἐνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς ὁρμὰς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ μετὰ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαῖτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου πού τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποῖαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλα αἱ ἐπιστήμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν «Ὀυρανόν», ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κ Ὑ ρ ι ο ν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀξιοθρήνητοι : « ὅλα ἐκεῖ κακὰ ψυχρά ».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆν καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός :

τῆς στιγμῆς ἂν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !
 δεσμὰ μορεῖς εὐθύς νὰ μοῦ φορέσης,
 πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κιάκόμα :

Ἄν ἤσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού 'μαι,
 δικός σου ἢ τίνος δὲ ρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἡρεμήσῃ

ποτέ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θὰ γινεῖται τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. "Ὅταν πεθαίνῃ, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχὴν του καὶ φέρνουν ἀπὸ ἀθάνατον στοιχείου τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ» ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιά ἀπὸ τὸ κακό.
Αὐτὸς ποὺ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῆ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μόχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ιδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθικὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχινοὺς ἀγῶνας της. Γίνεται σύμβολον αἰώνιων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰώνιων πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιδιώξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσις τοῦ ὠραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

ΝΥΧΤΑ

(Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖο του).

ΦΑΟΥΣΤ

*ΑΧ ! σπουδάσα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιαιτρικὴ,
κι ἀλί μου καὶ θεολογία
μὲ κόπο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νὰ με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητῆς μου — καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λες την καρδιά μου αυτό φλογίζει.
 Ναί, πλιότερα ξέρω παρὰ ὄλοι μαζί,
 γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·
 δισταγμοί, ὑποψίες δὲ μὲ ταραίζουν,
 κόλασες, διάολοι δὲ μὲ τρομάζουν —
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μοῦ εἶναι φευγάτη,
 δὲν τὸ φαντάζομαι πῶς ξέρω κάτι
 καλὸ στὸν κόσμο νὰ τὸ διδάξω,
 νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.
 Οὔτ' ἔχω δὲ καλὰ καὶ πλοῦτο,
 δόξα, τιμές στὸν κόσμο τοῦτο.
 Μήτε σκυλι ἔτσι θὰ 'θελε νὰ ζῆ!
 Γι' αὐτὸ ἔχω στὴ μαγεία παραδοθῆ,
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξη
 κι ἡ δύναμή του μὴ μοῦ δείξη
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
 νὰ μὴν παιδεύομαι νὰ πῶ
 ὅ,τι δὲν ξέρω, νὰ γνωρίσω τί
 βαθιὰ τὸν κόσμο συγκρατεῖ,
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω
 καὶ κούφια λόγια πιά νὰ μὴν πουλήσω.
 Νὰ 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
 τὸν πόνο μου στερνὴ φορά,
 τὶς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
 ποὺ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,
 πῶς σὲ βιβλία, χαρτιά σωρὸ
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό ;
 "Αχ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλές
 μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,
 μὲ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα!

.
 (*Ἀνοίγει τὸ βιβλίο καὶ μελετᾷ μὲ μυστήριο τὸ σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσα στὴ φλόγα).

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο)

"Όραμα φοβερό !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὄρμῃ μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαίρα μου καιρό,
καὶ τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

"Όιμέ ! Δὲ σὲ ὑπομένω !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴν πνοὴ πιασμένη μὲ ἱκετεύεις,
τὴ φωνὴ μου ν' ἀκούσης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·
γέρνω στὴ δυνατὴ σου δέηση κι ἔρχομαι ! "Όμως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;
Ποῦ εἶν' ἡ ὄρμῃ τῆς ψυχῆς ; Ποῦ εἶναι τὸ στήθος,
ποῦ κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;
ποῦ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν' ἀγγίση ;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, ποῦ ἡ φωνὴ σου μὲ καλοῦσε,
ποῦ μ' ὄση δύναμη εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;
Σὺ εἶσαι, ποῦ νιώθεις στὴν πνοὴ μου φρίκη
κι ὀλόβαθά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
ποῦ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

ΦΑΟΥΣΤ

'Εγώ, φλόγινη εἰδῆ, νὰ φύγω ἐμπρὸς σου ;
'Ό Φάουστ εἶμαι ἄγώ, ὁ ὁμοίός σου !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ἔδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
 Γέννα καὶ μνήμα,
 αἰώνιο κύμα,
 φάδι πού ἀλλάζει,
 ζωὴ πού βράζει,
 στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερό ἀργαλειό
 καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, πού τὸν κόσμο ὀλάκερο ἀγκαλιάζεις,
 πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα πού νιώθεις μοιάζεις.
 "Ὅχι μὲ μένα ! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

"Ὅχι μὲ σένα ;
 Τότε μὲ ποιόν ;
 Ἐγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα!
 Καὶ μήτε κὰν ἐσένα.

(χτυπᾷ ἢ πόρτα)

Στὴν ὀργή ! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθός μου —
 ἢ εὐτυχία μου ὀλάκερη θὰ σβήση !
 Νὰ ῥθῆ ὁ σχολαστικός αὐτὸς νὰ κυνηγήσῃ
 τὰ ὀράματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρὸς μου !

(Ὁ Βάγνερ, ὁ μαθητὴς τοῦ, μπαίνει φορώντας ρόμπα καὶ νυχτικὸ σκοῦρο καὶ κρατώντας λύχνο στὸ χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσανεστήμενος).

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε ! Ἀπαγγέλλετε, θαρρῶ·
 βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική ;
 Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,
 γιατί ἔχει τώρα πέραση πολλή.
 Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,
 μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξῃ καὶ παπά.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἂν εἶναι θεατρίνος κι ὁ παπάς, καθὼς
πολλές φορές τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

"Αχ, ὅταν μένη στό γραφεῖο κανεῖς κλειστός
καί μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνει
τὸν κόσμον μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρίση,
μὲ τὴν πειθῶ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήσῃ ;

ΦΑΟΥΣΤ

"Αν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττὴ,
ἀπ' τὴν ψυχὴ σας ἅμα δὲν πηγάζη
καί τις καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τις δαμάζη
μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατὴ.

Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἓνα φαγί
καί τὸ σωρὸ τῆ στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νὰ βγῆ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαίμοῦδες καί παιδιά,
ἂν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμίᾶ σας —
μὰ καμιὰ δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἂν ὁ λόγος δὲν βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πῶς μένω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

"Εντιμο κέρδος νὰ ζητᾶς !
Σὰν τὸν τρελὸ κουδούνια μὴν κρεμᾶς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίση ἡ ὀρθὴ
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὀλάστραφτα ξεσκίδια,
πού τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπιδία,

σάν του χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
 πού σέ φύλλα ξερά τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

*Αχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
 ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνά
 στὰ κριτικά τὰ μελετήματά μου
 νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
 Τί δύσκολα κανένας πού κερδαίνει
 τὰ μέσα στὶς πηγές πού πᾶν' ψηλά !
 Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
 τοῦ δρόμου, φουκαρὰς πεθαίνει.

ΦΛΟΥΣΤ

Μὴν ἔχης τὰ βιβλία γι' ἅγια βρύση,
 ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾷ κανεὶς ;
 Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,
 ἂν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρύση.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου

Γκαῖτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ἰππότης ἄρα ἢ σκουτάριος τολμᾷ
 σ' αὐτὸν νὰ ριχθῆ τὸ βυθό ;
 Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
 νά, τό 'πιεν ἢ μαύρη ρουφήστρα γοργά.
 Ἐκεῖθε ἂν κανεὶς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτου,
 σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἄς εἶν' χάρισμά του».

Καὶ μὲς στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερά
 ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
 τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,
 ὁ ρήγας τὴν κούπα στὸ κύμα πετᾷ.

«Καί πάλι ἐρωτῶ σας : καρδιά ποιός θά δείξη
σέ τοῦτο τὸ χάος βαθιά νά βουτήξη ;».

Ἄλλὰ σκουτάριοι κι ἵππότες τ' ἀκοῦν
καί λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ
μέσ στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν πού σκᾶ,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καί ὁ ρήγας καί τρίτη φοράν ἐρωτάει.
«Κανεῖς ἀπὸ σᾶς νά ριχθῆ δὲν τολμάει ;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρὶν, ἀπομένουν βουβοί—
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καί ζώνη πετᾶ καί μαντί.
Γυναικες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἀγόρι τὸ ἐξαίσιον, ὅπου ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέμμα πατεῖ
νά ἰδῆ στὸ βυθὸ τὰ νερά
πού ἔχε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγώντας ἢ Χάρυβδη καί μὲ βοή,
ὡς νά ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σάν στιά πού σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρόν ἀχνιστὸ
καί ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτέ δὲν ἀδειάζει,
λὲς κι ἄλλη μιά θάλασσα ἢ θάλασσα βγάζει.

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καί χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

σχισμάδα άπατη, μαύρη πλατιά,
 σαν δρόμος, πού βγαίνει στόν "Αδη· μ' άχό
 τά κύματα όλάγρια, στριφτά ρουφημένα
 βυθιώνται με όρμη στο σιφούνι άρπιαγμένα.

Πρίν τό κυμάτωμα όπίσω νά έλθῆ,
 ό νέος θερμά τό θεό
 «βοήθεια» κράζει — και ίδου βοητό
 σηκώνεται τρόμου κι εϋθύς ή στροφή
 μέσ στ' άγνωστο σέρνει και κλει' τόν γενναίον
 νεαρό βουτηχτή, πού δέν φαίνεται πλέον.

Και γαληνίζ' ή κορφή του νεροϋ,
 αλλά κουφοβράζει βαθιά·
 εϋχεται όλότρημη κάθε λαλιά
 «νά είν' ώρα καλή» τ' άνδρειωμένου παιδιοϋ·
 πλην τά πάντα πλιό κούφια τά κύματ' άκοϋνε
 και με καρδιοχτύπι φριχτό καρτεροϋνε.

Και άν ήθε ρίξης τό στέμμα κι εϊπής
 μ' αυτό θα γενῆ βασιλιάς,
 θα τó φορέση άν κανείς από σās
 τó σώση! μιās τόσο ακριβῆς άμοιβῆς
 δέν μ' έπιανε πόθος. Τί κλειοϋν τέτοια βάθη
 ψυχῆ ζωντανοϋ δέν μπορεϊ νά μās μάθη.

Καράβι άρπάζει ή ρουφήστρα συχνά
 και πән στο βυθό με ροπή·
 σπασμένο μόνον κατάρτ' ή σκαρι
 ξεβγαίνει άπ' τó βάραθρο π' όλα ρουφά. —
 Πλην σφύριγμ' άντάρας ψηλότατο βγάζει
 και πάντα σιμά και σιμότερα βράζει.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
 σὰν σιὰ πού σμιχθῆ με νερό,
 τὰ οὐράνια βρέχει με ἀφρὸν ἀχνιστὸ
 καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ
 καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,
 με βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιέται.

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
 σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ιδέες,
 καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
 φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
 ιδέες τον, ψηλὰ στὸ ζερβί του τινάζει
 τὴν κούπα, χαρὰ με νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοή
 καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
 Κι ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπὸς
 φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῆ !»
 καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
 ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος !

Ἔρχεται· κι ὅλο τὸν ζώνει με μιὰ
 τὸ σύχαρο πλῆθος κι ἐμπρὸς
 στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
 τὴν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
 τῆς κόρης του ρίχνει, πού πλήθιο κερνάει
 κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

«Νὰ ζήση ὁ ρήγας! χαρὰ στὴν ψυχὴ,
 πού πνέει στὸ ρόδινο φῶς!
 Κεῖ κάτου εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
 θνητὸς τοὺς θεούς, ὦ ! νὰ μὴν προκαλῆ

κι εκείνα ποτέ του να ιδῆ μὴν ποθήση
 πού τοῦ ἔχουν στή φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σὰν ἀστραπή ἐβουλοῦσα γοργά,
 νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὄρμη
 μεσ' ἀπὸ βράχου σπηλιά μιὰ πηγὴ·
 τῶν δυὸ ρεματιῶν ἡ μανία μ' ἄρπᾶ,
 σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μὲ ζάλη·
 ἀνώφελ' ἡ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλη.

Τότε ὁ Θεός, ὅπου κράζω βοηθῶ
 εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμῆ,
 μοῦ δείχνει ξέρα βαθιά πεταχτή·
 εὐθύς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλιῶ·
 καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
 καὶ ἡ κούπα, πού στ' ἅπατ' ἄλλιῶς θὰ βυθιότουν.

Ὅτ' εἶχα κάτουθε βάρους βουνοῦ
 καὶ ὁμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
 κι ἐνῶ ἔχαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
 τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
 πού μὲς στὲς ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες
 δρακόνια καὶ ἀσκάλαφροι κι ἄλλες μαυράδες.

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
 σὰν δύσμορφοι σβόλοι στριφτὰ
 οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,
 τὸ τέρας ἡ σφύραινα, ἡ τόσο δεινὴ,
 καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
 φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμένα.

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,
 ἐγὼ νά ἔμαι ἡ μόνη καρδιά,

πού ζῆ μὲ ἴσκιαστρα μὲς στὴν ἐρμιά,
 σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τὸν ἦχό
 τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὀμιλίας
 μὲ τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἰδοῦ σειεῖ
 συρτὰ πρὸς ἐμένα ἕκατό
 θεριό, πού θενά μ' ἀδράξει· ἀπολνῶ
 στοῦ τρόμου τὴν τρέλα κοράλλου κλαρί,
 ὀπού ἔσφιγγα· ἀμέσως μὲ λύσσα μ' ἀρπάζει
 τὸ ρεῦμα — εὐτυχία, πού ἐπάνω μὲ βγάζει».

Σχεδὸν ξιπάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
 ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ :
 «Δικὴ σου ἡ κούπα· κι ἰδοῦ τοῦ χεριοῦ
 τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
 ἂν ἤθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει
 τί στέκει μὲς στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη».

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθύς λαχταρεῖ
 καὶ λέγει μὲ χεῖλη γλυκά :
 «Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !
 Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, πού δὲν ἔμπορεῖ
 κανεῖς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἦθες δαμάσει,
 προσκάλεσε ἵππότη νὰ τὸν ξεπεράσει».

Τὴν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθύς
 καὶ μὲς στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ :
 «Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρης φορὰ,
 ὁ πρῶτος ἵππότης μου θὰ ἴσαι καὶ αὐτῆς
 τὰ χεῖλη, πού σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,
 φιλεῖς ὡς υμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα».

Οὐράνια παίρνει τον τότες άντρειά
 του άστράφτ' ή βλεψιά τολμηρή,
 θωρεϊ που κόκκινη έγίνη και άχνη
 ή εϋμορφ' είδή της σε λιγοθυμιά
 και ό πόθος για τέτοιο βραβείο στα κάτω
 τον σπρώχνει κι όρμα ή ζωής ή θανάτου.

Και άκοϋν τό κύμα, που άπάνου γυρνά,
 και άχός προμηνα το βροντής,
 και σκύφτουν κάτω με βλέμμα στοργής·
 έρχόνταν, έρχόνταν τά πλήθια νερά,
 βογγοϋσαν άπάνου, βογγοϋσαν στα βάθη,
 πλην δεν ξαναφέραν τον νεο, που έχάθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλερ

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ίστορική τραγωδία σε πέντε πράξεις)

Ύπόθεση του έργου είναι ή δολοφονία του Καίσαρος και ό έμφύλιος πόλεμος Όκταβίου, Άντωνίου και Λεπίδου κατά του Βρούτου του Κασσίου και των άλλων συνενόχων των. Τελειώνει με τή μάχη των Φιλίππων.

Παραθέτομε δυό σκηνές, από τις όποιες προβάλλουν οι διαφορετικοί χαρακτήρες των κυριότερων προσώπων τής τραγωδίας, του Καίσαρος, του Βρούτου και του Άντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΗ — Β' ΣΚΗΝΗ

(Τό σπίτι του Καίσαρα. Βροντές και άστραπές. Μπαίνει ό Καίσαρας με τά νυχτικά του)

ΚΑΙΣΑΡ

Οὐτ' ὁ οὐρανὸς ἠσύχασε οὔτε ἡ γῆ
τούτῃ τῇ νύχτα. Τρεῖς φορές ἡ Καλπουρνία
στὸν ὕπνο της ἐφώνασε, «βοήθεια!
σκοτώνουνε τὸν Καίσαρα!».
Εἶναι κανένας μέσα ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
νὰ προσφέρουν θυσία
κι ἔλα εὐθύς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης ; λογαριάζεις
νὰ πᾶς ἔξω ; Δὲν πρέπει
νὰ φύγῃς διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ Καίσαρας θὰ ἴβγῃ ἔξω, Καλπουρνία.
Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπέιλησαν ἐμένα
πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες·
μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,
γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου

δὲν ἔχω δώσει ὡς τώρα
πίστη σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
κάποιος, πού — ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
κι εἶδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

όράματα φριχτά, πού είδαν οί βάρδιες.
 Είδαν μιá λέαινα νά γεννάη στοό δρόμο.
 Άνοιξαν τάφοι και πέταξαν έξω
 τούς νεκρούς. Άγριοι, πύρινοι στρατιώτες
 πάνω στα σύννεφα είχαν στήσει μάχη,
 παραταγμένοι σε γραμμές και λόχους
 και σε τάξη πολέμου, κι από πάνω
 στάλαζε τό αίμα σαν ψιχάλα κάτω
 στοό Καπιτώλιο. Τοό πολέμου ή αντίρα
 γιόμιζε τόν άέρα·
 άλογα χλιμιντρούσανε· βογγοόσαν
 άνθρωποι πού πεθαίναν, και παντοό
 κυνηγιοόνταν φαντάσματα στοός δρόμους
 σκούζοντας και στριγγλίζοντας. "Ω, Καίσαρα,
 αυτά είναι πράγματα έξω από τή φύση
 και με φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τι μπορούμε οί άνθρωποι
 ν' αποφύγουμε από όσα οί παντοόδυναμοι
 έχουν όρίσει θεοί ; Όστόσο ό Καίσαρας
 θα πάη έξω. Γιατί αυτά πού γίναν
 είναι για όλον τόν κόσμο προμηνύματα·
 όχι μόνο για μένα.

ΚΑΛΠΙΟΥΡΝΙΑ

"Όταν είναι
 να πεθάνουν ζητιάνοι, δε φανήκαν
 ποτέ κομήτες. Μά τών βασιλιάδων
 τό θάνατο και οί ίδιοι οί ούρανοι
 τόν μηνούνε με φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

"Ο δειλός
 πεθαίνει πριν από τό θάνατό του
 πολλές φορές· ό άντρας ό γενναίος

δοκιμάζει ἓνα θάνατο μονάχα.
 Ἐκ τῶν ὅσων θαύματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
 τὸ πιὸ περίεργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
 τὸ πῶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρου
 πῶς ὁ θάνατος, πού ἔναι τέλος βέβαιο
 γιὰ ὅλους, θά ῥθῃ, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νὰ ῥθῃ.
 (Ξαναπαίει ὁ ὑπὲρ ἡμῶν)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πῶς ὁ Καίσαρας θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ
 σήμερα σπίτι. Ὅταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
 τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε
 καρδιά μέσα στὸ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν
 οἱ θεοί, γιατί θέλουν νὰ ντροπιάσουν
 τοὺς δειλοὺς. Θὰ ἦταν ζῶο χωρὶς καρδιά
 κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
 ἀπὸ φόβο. Ὁχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ
 ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ κίνδυνος τὸ ξέρει
 πῶς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
 παρ' ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος.
 Εἴμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
 τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
 καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
 Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ἄλιμονο, κύριέ μου,
 τὴ φρόνησή σου τὴν τυφλώνει ἡ τόση
 πεποίθησή σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω !
 Πῆς πῶς δικός μου φόβος
 σὲ κρατεῖ μὲς στὸ σπίτι, ὄχι δικός σου.
 Ἄς στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο Ἀντώνιο

στη Γερουσία κι ἄς τοὺς μηνύσουμε ὅτι
εἶσαι ἀνήμερος σήμερα. Ἄφησέ με
γονατιστὴ μπροστά σου
νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρη.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄς εἶναι,

λοιπόν, ἄς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση
πὼς δὲν εἶμαι καλὰ· καὶ γιὰ χατήρι σου
θὰ μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.

Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στη Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὐχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα! ἤρθα νὰ σὲ πάρω
στη Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις

πάνω στὴν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε,
νὰ πῆς χαιρετισμούς στη Γερουσία
ἀπὸ μέρος δικό μου
καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στη Σύγκλητο —
«δὲν μπορῶ», θὰ ἦταν ψέμα· «δὲν τολμῶ»,
μεγαλύτερο ψέμα — «δὲν θὰ πάω»·
αὐτό, Δέκιμε, σύρε νὰ μηνύσης!

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πὼς; ψέματα θὰ παραγγείλη ὁ Καίσαρας;
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριὰ καταχτώντας τὸν κόσμο,
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες;

Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι
στὴ θέλησή μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναίκα μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρῦση
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρων αἷμα·
κι ἓνα πλήθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ
γερά καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἦτανε μαζεμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἢ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, πού σιμώνει καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μου ζήτησε γιὰ χάρη
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, πού σκορποῦσε
τὸ αἷμα ἀπὸ τόσες βρῦσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
πού λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελώντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάξη ἀπὸ σένα αἷμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἄνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νὰ ῥθουν
κοντὰ σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικά και χρώματα
και κειμήλια ιερά και θυμητάρια.
Αυτό μηνάει τῆς Καλπουνρίας τὸ ὄνειρο.

ΚΑΙΣΑΡ

Και τὸ ἐξηγεῖς σωστά μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ;

ΔΕΚΙΜΟΣ

Και θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
αὐτὸ πού ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Μάθε λοιπὸν
πὼς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
σήμερα νὰ προσφέρῃ
στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
Ἄν παραγγείλῃς ὁμῶς πὼς δὲν πᾶς,
μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφαση. Κι ἀκόμα
θὰ μπορούσε πολὺ εὐκόλα
κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ
στὸ γελοῖο και νὰ πῆ : «ὡς σταματήσῃ
ἡ Γερουσία τὶς ἐργασίες της, ὥσπου
ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ
κάνα καλύτερο ὄνειρο». Καὶ ἂν μείνῃ
ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀργήσῃ
νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος : «δῆτε, δῆτε,
ὁ Καίσαρας φοβᾶται!».
Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
γι' αὐτὸ πού θές νὰ κάνῃς. Ἡ καρδιά μου
νικᾷ τῆ φρόνησή μου.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουνρία,
πού μου φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νιώθω
ντροπή, πού παρασύρθηκα κι ἐγώ.
Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχο μου ! Θὰ πάω !
(μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κά-
σκα, ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίννας).
Νά κι ὁ Πόπλιος, πού ἦρθε νὰ μὲ πάρῃ !

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὄρισες, Πόπλιε. Μπᾶ καί ὁ Βροῦτος ;
 Κι ἐσύ τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !
 Γάϊε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
 ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
 τοῦτες οἱ θέρμες πού σέ κάναν ἔτσι —
 Τί ὥρα εἶναι ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα

ΚΑΙΣΑΡ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
 καὶ τὴν εὐγένειά σας.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

Νά ὁ Ἀντώνιος,

πού ξενυχτάει στὰ γλέντια,
 κι ὁμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλη Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε

νὰ εἶν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
 πού μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινε αἰτία
 νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε!
 Λοιπόν, Κίinna! Τί νέα, Τρεβώνιε ; Ἐσένα
 θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
 πῶς πρέπει νὰ ῥθης σήμερα σὲ μένα.
 Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σέ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καὶ μάλιστα

θά είμαι τόσο κοντά σου, ώστε θά φτάση
 ή ώρα, πού οί πιό καλοί σου φίλοι θά εϋχωνται
 νά ήμouνα πιό μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄγαπητοί μου
 πᾶμε νά πιούμε ένα κρασί καί ὕστερα
 φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τό ὅτι «σάν καλοί φίλοι»
 δέν πάει νά πῆ καί «καλοί φίλοι» πάντα,
 αὐτό εἶναι πού σπαράζει,
 ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τήν καρδιά.

(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΗ — Α' ΣΚΗΝΗ

(Στό Καπιτώλιο. Ἄμέσως μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θά τρέξη
 ἀπάνω στή σκηνή τὸ αἶμα τοῦ Καίσαρα,
 αὐτουνοῦ, πού εἶναι τώρα ξαπλωμένος
 στά πόδια τοῦ Πομπήιου καί δέν ἀξίζει
 περισσότερο ἀπ' τὸ χῶμα πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καί ὅσες φορές θενά τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
 τόσες φορές θά λένε
 γιὰ μᾶς : «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
 τή λευτεριά στή Ρώμη ».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θά πᾶμε ;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!
 Ἐμπρὸς ὁ Βρούτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
 τιμώντας τήν πορεία του
 μέ τίς πιό ἀγνές καί ἀντρεῖες καρδιές τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιὰ στάσου· κάποιος εἶναι.

(μπαίνει ἕνας ὑπηρέτης)

Ἔνας φίλος τοῦ Ἀντώνιου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ἔτσι, Βροῦτε,

μὲ πρόσταξε ὁ κύριός μου
 νὰ γονατίσω! Ἔτσι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος
 μὲ πρόσταξε νὰ πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου
 καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
 πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ :
 Ὁ Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
 τίμιος καὶ συνετός.
 Μὰ κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
 πηλὴν ἄνδρῳ, μεγαλόψυχος, μὲ ἀγάπη
 γιὰ τοὺς φίλους του. Πῆς του
 πὼς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πῆς του
 πὼς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,
 τὸν ἐσεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα.
 Ἄν βεβαιώνη ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο
 πὼς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νὰ ῥθῆ
 καὶ νὰ μάθη γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας
 ἄξιος γιὰ νὰ πεθάνη, τότε ὁ Ἀντώνιος
 δὲ θ' ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα νεκρὸ
 τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό·
 καὶ θέλει ἀκολουθήσει
 πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου
 καὶ τὴν πολιτικὴ του
 μὲς στοὺς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου
 Αὐτὸ μὴν αἶε ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὁ κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,
 προικισμένος μὲ νοῦ. Ποτὲ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ἰδέα. Πήγαινε πὲς του,
 ἂν ἀγαπάη νὰ ῥθῆ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη
 ἐκεῖνο ποὺ γυρεύει,
 καί, στήν τιμὴ μου, δὲ θὰ πάθῃ τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(ρεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τὸ ἔξεραι πὼς κι αὐτὸς θὰ γίνῃ φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. Ὅμως κάτι
 μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
 ἢ κακὴ μου ὑπόψια
 γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύῃ πάντα.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος! Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

᾽ὦ πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
 σὲ θωρῶ ξαπλωμένον; Οἱ τόσες σου νίκες
 κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
 συμμαζεύτηκαν τώρα
 σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρὸς μου; Χαῖρε!
 Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας·
 ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξῃ ἀκόμα τὸ αἷμα·
 καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
 ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέθανε ὁ Καίσαρας·
 οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιο ἄξιο
 γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτά σας τὰ σπαθιά,
 ποὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιο ὑπέροχο αἷμα
 ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἂν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
 πού τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
 κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, πού σᾶς ἀρέσει.
 Καί χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νιώσω
 τὸν ἑαυτό μου ποτέ γιὰ νὰ πεθάνω
 τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμιὰ θέση
 δὲ θὰ μοῦ ἀρέση τόσο, κανεὶς τρόπος,
 ὅπως ἐδῶ στὸ πλάι τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
 ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
 πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

—ὦ Ἀντώνιε !

μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου !
 Ἄν τώρα σοῦ φαινόμεστε σκληροὶ
 καὶ φονιάδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
 τὰ χέρια μας κι ἡ πράξις πού ἐκτελέσαμε,
 βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
 τὸ αἵματέρό μας ἔργο. Τὶς καρδιές μας
 δὲν μπορεῖς νὰ τὶς δῆς. Αὐτὲς πονοῦνε
 καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
 τὴν κοινὴ δυστυχία
 ἔκανε τὴν πράξις.
 Γιατί ὅμως διώχνει ἡ μιὰ φωτιά τὴν ἄλλη,
 ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
 καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.
 Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
 τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
 τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμη
 τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
 μ' αἰσθήματα γιομάτες
 ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
 κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχη δύναμη

μέ τη δική μας, όταν μοιραστούνε
τὰ καινούρια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιὰ νὰ ἡσυχάση
ὁ λαός, πού εἶναι χαμένος ἀπὸ φόβο,
καὶ θενὰ σοῦ ἐξηγήσω
γιατὶ ἐγώ, πού, τὴν ἴδια τὴ στιγμή
πού χτυποῦσα τὸν Καίσαρα,
τὸν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτὴ τὴν πράξη.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ φρόνησή σας.
Ἄς μοῦ δώση ὁ καθένας
τὸ ματωμένο χέρι του. Καὶ πρῶτα πρῶτα
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
ἡμεῖς οἱ δυό. — Γάιε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.
Ἐσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἔσένα, Κίννα,
κι ἔσένα, ἀντρεῖε μου Κάσκα. — Καὶ στὸ τέλος,
μὰ ὄχι τελευταῖο καὶ στὴν ἀγάπη,
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τί μπορῶ νὰ πῶ ;... Ἡ ὑπόληψή μου,
κύριοι, τούτη τὴν ὥρα
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλιστερό,
πού ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ κακὰ μπορεῖ κανένας
νὰ φαντασθῆ γιὰ μένανε :
πὼς εἶμαι ἀναντρος ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτό ἔναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάξη
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβη τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ
νὰ βλέπης τὸν πιστό σου φίλο, τὸν Ἀντώνιο,
νὰ μολογᾷ εἰρήνη καὶ νὰ σφίγγη
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

ὦ μεγάλη, μπροστά σὸ λείψανό σου ;
 Ἄν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
 ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
 ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
 αὐτὸ θά ᾽ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
 παρὰ νὰ ᾽ρχομαι τώρα καὶ νὰ κλείνω
 φιλία μὲ τοὺς ἔχτρούς σου.
 Συχώρεσέ με, Ἰούλιε ! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
 ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεςες κι ἐδῶ
 στέκονται οἱ κυνηγοὶ σου λεκιασμένοι
 ἀπ' τῆ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
 ἀπ' τὸ θάνατό σου !
 ὦ κόσμε, ἦσαν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
 κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε !...
 Τώρα ὅμως σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
 ἀπ' τοὺς πρώτους τῆς χώρας,
 κείτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
 ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἔχτροί του ἀκόμα
 τοῦ Καίσαρα. Σ' ἐνὸς φίλου τὸ στόμα
 εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ φέξω, Ἀντώνιε,
 ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. Ὅμως πές μας
 σὲ ποιά σκοπεύεις νὰ ᾽ρθῆς συμφωνία
 μαζί μας ; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας
 ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,
 χωρὶς νὰ στηριζόμαστε σὲ σένα ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἰσα — ἴσα γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα
 ἅμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
 Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
 κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
 νὰ μοῦ ἐξηγήστε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
 θαρρούσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐλλιῶς θὰ ἦτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.
 Οἱ ἀφορμές ποῦ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
 εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἦσουν
 καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γιὸς ἀκόμα, Ἄντωνιε,
 θὰ μᾶς ἔδινε δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρη
 σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφήστε
 νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
 κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
 ὅπως πρέπει σὲ φίλο,
 νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνῃ ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο Ἄντωνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξη.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.
 Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἄντωνιος
 τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
 πόση μπορεῖ νὰ φέρῃ
 συγκίνηση στὸν κόσμο μὲ τὰ λόγια,
 ποὺ θὰ τοὺς πῆ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω.

ἔγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
ποὺ ὀδήγησαν στὸ φόνο
τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
πὼς ὅ,τι πῆ ὁ Ἀντώνιος,
θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκρισή μας
καὶ πὼς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες
οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
καὶ τὰ παλιὰ συνήθια. Αὐτὸ θὰ φέρῃ
σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρά βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τί μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνῃ,
Ἐμένα δὲ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε!

Ἴδου· μπορεῖς νὰ πάρῃς τὸ νεκρὸ
τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
θὰ παινέψῃς τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
καὶ θὰ δηλώσης πὼς αὐτὰ τὰ λὲς
μὲ θέληση δική μας·
ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχῃς τίποτε νὰ κάνῃς
μὲ τὴν κηδεῖα. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐτοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
κι ἔλατε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(φεύγουν ὅλοι ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ὦ, συχώρεσέ μέ, ἐσύ, αἵματοβαμμένο
 κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
 καί φιλικός σ' αὐτούς τοὺς δολοφόνους!
 Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμα τοῦ ἐξοχώτερου
 ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ζήσει μὲς στὸ πέρασμα
 ποτὲ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι
 ποὺ ἔχυσε τοῦτο τὸ πολύτιμο αἷμα!
 Πάνω ἀπ' τὶς ἀνοιχτὲς λαβωματιῆς σου,
 ποὺ ἔχουνε σὰ βουβὰ στόματα ἀνοίξει
 τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καί ζητοῦνε
 τὴν ὀμιλία καί τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,
 προφητεύω: Κατάρρα
 θὰ πέση στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
 Μίσος καί ὀργή κι ἐμφύλιος σπαραγμὸς
 θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη
 τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμὸς καί τὸ αἷμα
 θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
 θὰ εἶναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,
 ποὺ κι οἱ μανάδες θὰ χαμογελοῦνε,
 σὰ βλέπουν τὰ παιδιὰ τοὺς γινωμένα
 κομμάτια ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολέμου.
 Ἡ συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξη τὸν οἶκτο!
 Καί τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνώντας
 καί ζητώντας ἐκδίκηση
 μὲ τὴν Ἄθην, ὀλόπυρη ἀπὸ τοῦ Ἄδη
 τὶς φωτιές, στὸ πλευρό του θὰ φωνάξει
 σ' ὅλες τοῦτες τὶς χῶρες μὲ κυρίαρχη
 κραυγὴ: Καταστροφή! καί θὰ ἀμολύση
 τὰ σκυλιὰ τοῦ πολέμου·
 ἔτσι ποὺ ἐτούτη ἡ κατάρρατη πράξη
 θὰ γιομίση τὴ γῆ μὲ δυσωδία ἀπὸ πτώματα
 ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἓνας ὑπὸπαιστης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκτάβιου Καίσαρα ὑπὸπαιστης;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο 'Αυτώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
ὁ Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθῃ στὴ Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ—

(βλέπει τὸν νεκρὸ)

ὦ, Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πὼς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἔρχεται ὁ κύριός σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάσῃ τὴ νύχτα του ἑπτὰ λεῦγες
μακριὰ ἀπ' τὴ Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πὲς του
τὸ τί ἔχει γίνεῖ. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μὴτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σύρε ἀμέσως καὶ πὲς του τα ὅλα αὐτά.
Ἦ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγῃς,
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιὰν ἐντύπωση ἔχει κάνει
ἡ πράξη αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἔτσι θα ζωγραφίσῃς πιὸ καλὰ

κατόπιν στὸν Ὀκτάβιο τὴν κατάσταση.

Ἔλα νὰ μὲ βοηθήσης!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δύο τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Κερθζίου

Σαίξπηρ

2. AN...

Ἄν νὰ κρατᾶς καλὰ μπορῆς

τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὅλοι

τά ἔχουν χαμένα καὶ σ' ἐσὲ

τῆς παραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

Ἄν νὰ ἐμπιστεύεται μπορῆς

τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος

δὲν σὲ πιστεύη, κι ἂν μπορῆς

νὰ τοῦ σχωρῶς αὐτὴ τῆ δυσπιστία,

νὰ περιμένης ἂν μπορῆς,

δίχως νὰ χάνης τὴν ὑπομονή σου,

κι ἂν ἄλλοι σὲ συκοφαντοῦν,

νὰ μὴ καταδεχθῆς ποτὲ τὸ ψέμα,

κι ἂν σὲ μισοῦν, ἐσύ ποτὲ

σὲ μίσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,

μὰ νὰ μὴν κάνης τὸν καλὸ

ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

Ἄν νὰ ὀνειρεύεσαι μπορῆς

καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὀνείρων,

Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,

δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπὸς σου,

Ἄν ν' ἀντικρίξεις σοῦ βαστᾶ

τὸ θρίαμβο καὶ τῆ συμφορὰ παρόμοια

κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς

τοὺς δύο τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

Ἄν σοῦ βαστᾶ ἡ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,

ὅποιαν ἀλήθεια ἐσύ εἶχες εἰπωμένη

παραλλαγμένη άπ' τούς κακούς,
 για να 'ναι για τούς άμυαλους παγίδα,
 η συντριμμένα να θωρηής,
 όσα σοϋ έχουν ρουφήξει τή ζωή σου
 και πάλι να ξαναρχινᾶς
 να χτίζεις μ' έργαλειά που 'ναι φθαρμένα,

"Αν όσα άπόχτησες μπορηής
 σ' ένα σωρό μαζί να τὰ μαζέψεις
 και δίχως φόβο μονομιᾶς
 κορόνα η γράμματα όλα να τὰ παίξεις
 και να τὰ χάσης και άπ' άρχής
 άτράνταχτος να ξεκινήσης πάλι
 και να μη βγάλης και μιλιᾶ
 ποτέ γι' αυτόν τόν ξαφνικό χαμό σου,

"Αν νεϋρα και καρδιά μπορηής
 και σπλάχνα και μυαλό, όλα να τὰ σφίξεις
 να σε δουλέψουν ξαναρχής
 κι ᾶς είναι άπό πολύν καιρό σωσμένα
 και να κρατιέσαι πάντα όρθός,
 όταν δέ σοϋ 'χη τίποτε άπομείνει
 παρὰ μονάχα η θέληση
 κρᾶζοντας σ' όλα αυτά «βαστᾶτε»,

"Αν με τὰ πλήθη να μιλᾶς
 μπορηής και να κρατᾶς τήν άρετή σου,
 με βασιλιάδες να γυρνᾶς
 δίχως άπ' τούς μικρούς να ξεμακραίνεις,

"Αν μήτε φίλοι μήτ' έχθροι
 μποροϋνε πιά ποτέ να σε πειράξουν,
 όλο τόν κόσμο αν αγαπᾶς,
 μα και ποτέ πάρα πολύ κανένα,

"Αν τοϋ θυμοϋ σου τις στιγμές,
 που φαίνεται άδυσώπητη η ψυχή σου,
 μπορηής ν' άφήσης να διαβοϋν
 τήν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θά 'ναι τότε ή γή
 μ' όσα και μ' ό,τι άπάνω της κι άν έχη
 και κάτι άκόμα πιό πολύ:
 άντρας άληθινός θά 'σαι, παιδί μου.

Μετάφραση Νικολάου Καρβούνη

P. Κίπλιγκ

3. Ο ΔΥΣΣΕΑΣ

Τί άξιζει, άν στην άτάραχη γωνιά μου
 σαν όκνός βασιλιάς στέκω στο πλάγι
 γριάς συντρόφισσας και σωστά μοιράζω
 τό δίκιο στους άνιδεους άνθρώπους,
 πού τρώνε, θησαυρίζουν και κοιμούνται
 και δέ με νιώθουν! Δέν μπορώ νά πάψω
 νά γυροφέρνω πάντα σέ ταξίδια·
 θέλω νά πιώ τής ζωής τή στερνή στάλα.
 Έχάρηκα πολλά, πολλά έχω πάθει
 μονάχος μου ή μέ όσους μ' άγαπούσαν
 πότε σέ ξένη γή πότε στα μάκρη
 σκοτεινού πολυκύμαντου πελάγου.
 Τ' όνομά μου έδιαλάλησεν ή φήμη
 κι ή άχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
 πάντα γρικάει κι ός έμαθα κι ός είδα
 σέ άλλες χώρες πώς ζούν, πώς κυβερνάνε.
 Κι έγώ στερνός δέν είμαι, άφοϋ μέ σέβας
 μέ δέχτηκαν παντοϋ κι έχω γνωρίσει
 τής μάχης τό μεθύσι, πολεμώντας
 μέ τους όμοιους μου μόνο μέσ στους κάμπους
 τους βοερούς κι άνεμόδαρτους τής Τροίας.
 Κι είμαι έγώ καθετι πού μοϋ 'χει τύχει,
 κι ό,τι είδα κι ό,τι ξέρω τώρα μοιάζει
 μέ άψιδωτή στοά, πού ανάμεσό της
 φαίνεται κόσμος άγνωστος, μάλιστα πάντα
 σαν σιμώνω τά σύνορα ξεφεύγουν...

Εἶναι ἄγνωμος ὁ πόθος πού γυρεύει
 νά βρῆ τέλος κι ἀνάπαψη σάν ὄπλο,
 πού δὲν ἀστράφτει πλιά κι ἀποριγμένο
 σκουριάζει. Ὅχι, δὲ ζῆ ὅποιος ἀναπνέει
 μονάχα. Δὲν ἀξίζει στριμωγμένοι
 οἱ ἄνθρωποι νά 'ναι ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο.
 Κι ἂν τώρα ζωὴ λίγη μοῦ ἀπομένῃ,
 μὰ καὶ μιὰν ὥρα μόνο σάν μπορέσης
 ἀπ' τὴν αἰώνια τῆ σιγῆ ν' ἀρπάξης,
 πολλὰ πράγματα νέα θὰ ἰδῆς, θὰ μάθης!...
 Θὰ ἦμουν δειλός, ἂν ἤθελα γιὰ λίγο
 καιρό, πού ἀκόμα θὰ χαρῶ τὸν ἥλιο,
 προσεχτικὰ νὰ ζήσω μετρημένα,
 ἀφοῦ ὁ πόθος φλογίζει τὴν ψυχὴ μου
 ν' ἀκλουθήσω τῆ γνώση σάν ἀστέρι
 πέρα ἀπ' τὰ οὐράνια, ἐκεῖ πού ὁ νοῦς δὲ φτάνει.
 Τὸ θρόνο μου καὶ τὸ νησὶ χαρίζω
 τώρα στὸ γιό μου, τὸν ἀγαπημένο
 Τηλέμαχο, πού ξέρει τῆ δουλειά του,
 μὲ φρόνηση σιγὰ σιγὰ ἡμερώνει
 τ' ἄγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει
 ἐκεῖνο πού ὠφελεῖ καὶ πού συμφέρει.
 Κι εἶναι ἄσπιλος, πιστὸς στὸ κοινὸ χρέος
 καὶ στὸ στῆθος θερμὴν ἀγάπη κρύβει,
 τοὺς θεούς, πού πιστεύουμε, λατρεύει
 κι ἐγὼ σάν φύγω μένει αὐτός. Κι οἱ δυὸ μας
 κάνουμε τὸ ἔργο, πού ποθεῖ ἡ ψυχὴ μας.
 Στὸ λιμάνι ἐκεῖ κάτω τὸ καράβι
 μὲ πανιὰ φουσκωμένα περιμένει...
 κι ἡ θάλασσα ἢ πλατιὰ πέρα μαυρίζει...
 — Ὡ ναῦτες, πού μὲ ἀνδρεία ψυχὴ μαζί μου
 στὶς ἔγνοιες, στοὺς ἀγῶνες καὶ στοὺς κόπους
 δειχτήκατε μὲ χαμόγελο πάντα,
 μ' ἐλεύθερη καρδιὰ καὶ περηφάνια,
 κι ἂν ἔλαμπαν τὰ οὐράνια ἢ κι ἂν βροντοῦσαν
 εἴμαστε γέροι, ἀλλὰ δὲν ἀπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατιὰ τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
 "Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
 πρὶν φτάσῃ ἔμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε,
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγγρίζει
 τὸ πέλαγος. Ἐλᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
 δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦνε
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθίστε στὴν ἀράδα
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ κύμα,
 ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
 πέρα ἀπ' τὴ δύση, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
 Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξῃ ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
 στὰ μακάρια νησιά, τὸν Ἀχιλλέα
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναἰδοῦμε!
 Ἄρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
 πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,
 κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,
 γιατί καρδιὲς ἀνδρεῖες δὲ θ' ἀλλάξουν
 κι ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοῖρα τὶς κουράσουν,
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγῶνα
 βαθιὰ τους ζωντανὴ θέληση μένει,
 ποὺ δύναμη καμιά δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγούρου

Τένυσσον

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

A

Ἄγιομανρίτης, ὁ : ὁ Λευκάδιος (Ἄγία Μαύρα=ἡ Λευκάς).

Ἄγχεσμος, ὁ : λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν Ἀθηνῶν.

ἄγχιστροφος : εὐμετάβολος.

Ἀερμών, ὁ : ὄρος εἰς τὰ Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης.

Ἀθήναιος, ὁ : ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας περὶ τὸ 300 μ.Χ. Ἐσώθη τὸ περίφημον ἔργον του «Δειπνοσοφισταί».

αἰδέομαι καὶ αἶδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.

ἄ κάτω ἐπέγγλ : (à quatre épingles) εἰς τὴν ἐντέλειαν.

ἀλάστωρ, ὁ : ὁ καταστροφεύς, ὁ κατηραμένος.

ἀλαφοῦσκιωτος : ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σκιάν, ὁ ἔχων τὴν ιδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἀόρατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.

ἀλίσάχνη, ἡ : τὸ ἄλλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.

ἄλμπουρο, τὸ : ὁ ἰσθὸς τοῦ πλοίου.

ἀλουργόν : ἐρυθρόν.

ἀμπλάκημα, τό : ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.

ἀνάβρα, ἡ : μικρὰ πηγὴ ὕδατος.

ἀναμίξις τοῖς ὀστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφῆ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς.

ἀναποδίξω : βαδίξω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.

ἀνάσχω : (ρ. ἀνέχομαι), ὑπομένω.

Ἀνάχασις, ὁ : Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.

ἀνεῖ : ἀνοίγει.

ἀνειμένα ὄδαί : διεφθαρμένα ἄσματα.

ἀνεῖται ἢ στοά : ὑψώνεται ἢ στοά.

ἀνεπιδεής : ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.

Ἄνιος, ὁ : μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροιούσ.

ἀνωθεν ρωπή, ἡ : ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.

ἀπαιωρῶ : κρεμῶ.

ἀπέρχομαι : ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθνήσκω.

ἀπέτεκε : ἐξεδήλωσε.

ἀπηκριβωμένη (ἀκριβόομαι—οὔμαι) : ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς.

ἀπήνεια, ἡ : ἡ σκληρότης.

- ἀπλῶς πρὸς τινα διάκειμαι : εἶμαι ἀπλοῦς γνώριμος κάποιου.
 ἀποδύρομαι : χύνω ἄφθονα δάκρυα.
 ἀπολέγομαι τινα : ἐκλέγω τινά.
 ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι.
 ἀπολνῶ : ἀφήνω.
 ἀπορρωγες : ἀπότομοι, κρημνώδεις.
 ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν : ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.
 ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.
 ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῆς : τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.
 ἀπὸ τρόπου : κατὰ τὴν συνήθειαν.
 ἀράθυμος : εὐέξαπτος, ὀργίλος.
 ἀργέστης, ὅ : ὁ βορειοδυτικός ἄνεμος.
 Ἄργος, ὅ : μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ὀράσεως.
 ἀρειότολμος : τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.
 Ἄρκαδιός, ὅ : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἄρκαδιαν.
 ἀρμάδα : στόλος.
 Ἄρριτιον : Γάλλος οἰκονομολόγος.
 ἀσβόλη, ἡ : τὸ μελανόν, τὸ ὅποιον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.
 ἀσκέρι, τὸ : στράτευμα.
 ἀσούσσυμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός.
 ἀσπυδία : σπουδή, βία.
 Ἄστάρτη, ἡ : θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.
 Ἄτη, ἡ : ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.
 Αὐτομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν 1ου μ.Χ. αἰῶνα.
 ἀφήμι : οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι : δὲν μοὶ ἐπετρέπη νὰ ἀπολαύσω.
 ἀχός : ἤχος, βοή.
 ἀφνυχία, ἡ : ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

B

- βαβουκλί, τὸ : τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.
 Βαλερὸ Παῦλος : Γάλλος ποιητὴς (1871 - 1945).
 βασιέλα, ἡ : εἶδος ἱστιοφόρου.
 βόλισμα, τὸ : τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικοῦ ὄργάνου.
 Βούρσιαν (ὄρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

- Γάδειρα, τὰ : πόλις τῆς Ἰσπανίας.
 Γαλιέι, ὁ : Ἴταλὸς ἀστρονόμος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564—1642).

Γίλβερτ Γουσταῖος : Γερμανὸς ἱστορικός καὶ φιλόλογος (1843—1899).

γκλόρια, ἡ : ἡ δόξα.

γούμενα, ἡ : τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

δείλαιος : δυστυχής.

δικαστηρίῳ παρεδρεύω : ἀσχολοῦμαι μετὰ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.

Διόδωρος Σικελιώτης : ἀρχαῖος ἱστορικός (90—20 π.Χ.).

Λίον Χρυσόστομος : ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα.

Δόμνος Κεῦνος : Ὀλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν Σμύρνην.

Δοστογιέβσκυ : διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821—1881).

Ε

ἐγκαλῶ : κατηγορῶ.

ἐγκαρπον, τό : τὸ σύμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.

εἶκω : ὑποχωρῶ.

εἴτουν : δηλαδὴ.

Ἐκάτη : ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας.

ἔχουσα ἔξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν.

Προστάτης ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλοῦτου, τιμῶν, νίκης καὶ εὐπλοίας.

Προστάτης τῶν ἀρτιγενῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μετὰ τὴν Ἄρτεμιν.

Ἐλατρεύετο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.

ἐλεεινός : ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.

ἐμπνέω : ἀναπνέω.

ἐμφιλοχωρεῖ ἢ ὄψει : ἐνδιατρίβει τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.

ἔξω σοφία, ἡ : ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).

ἔξωθεν μαθήματα, τά : τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικούς (εἰδωλολάτρας).

ἐπήρεια, ἡ : ἡ ἐπίδρασις.

ἐπῆρται : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυψωθῆ.

ἐπιπέτομαι : ἐπικάθημαι.

ἐπιπολή, ἡ : ἡ ἐπιφάνεια.

ἐπισείων, ὁ : εἶδος σημαίας πλοίου

ἐπιστρέφω : ἐπανορθώνω.

ἐπομβρέω : ἐπιβρέχω.

ἐρομνότης, ἡ : τὸ ὄχυρόν μιᾶς θέσεως.

εὐαγέστατος : λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολλῶν μακρινῶν ἀπόστασιν.

εὐδία, ἡ : ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.

εὐδοκίμησις, ἡ : εὐδόκιμος, ἐπιτυχῆς μόρφωσις.

Εὐδόξος Κνήδιος : διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409—356 π.Χ.).

Εὐμόλιπος : ἀρχαῖος ἥρωας, τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικὴν.

εὐσημος λέξις : καλῶς ἐννοουμένη λέξις.

εὐσημπάθητος : ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.

ἐφικνέομαι : φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.

ἐπέστησε *χηρείαν* : (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε *χηρείαν*.
ἐφόδιον, τό : τὸ ἀπαραίτητον δι' ὁδοιπορίαν.

Z

ζαερός καὶ ζαῖρος : ζωοτροφία.

Ζάρηξ-κος, ὁ : ἥρωας, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδασχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικὴν.
Ζίγκφριδ γραμμί, ἡ : ἡ γερμανικὴ ὀργανωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ συν-
 ορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939—1945).

H

ἡδικηκός : ἡ μετοχὴ ἐναντιωματικῆς.

ἡνέγκαμεν τὴν *χηρείαν* : (φέρω) ὑπεφέραμεν τὴν *χηρείαν*.

ἡφίει *πηγάς* *δακρύων* : (ἐφίημι)· ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστόω-ω : ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.

Θεαίτητος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ

Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.

Θεραπειά, τά : πρόαστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς
 ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.

θήλιασμα, τό : τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.

θριγκός, ὁ : ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῦρον, ἡ ὁποία ἐξέχει.

I

Ἰβήρων *μονή*, ἡ : μία τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

ἰδαλγός, ὁ : ἰσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.

Ἰππαρχος : Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἰπποθῶν, ὁ : ἥρωας ἐπώνυμος τῆς Ἰπποθωντίδος φυλῆς ἐν Ἀττικῇ.

ἰχώρ, ὁ : ὁ αἰθέρος χυμὸς ὁ ρέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

K

Καικίας, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).

κακουργία, ἡ : κακὸν ἔργον.

καλάρισμα, τό : τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.

καλντιρίμι ἢ *καλντερίμι* : ὁ λιθόστρωτος δρόμος.

καλούμα, ἡ : τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἢ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.

καλουμάρω : ρίπτω τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.

Κάντ Ἐμμανουήλ : μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724—1804).

Καρδάκι : μαγευτικὴ τοποθεσία τῆς Κερκύρας.

καρσί : ἀπέναντι.

Κάρστεν Οὐλριχ : Γερμανὸς ἱστορικός, συγγραφέας ἱστορίας τῆς Καρχηδόνος.

Καρτέσιος Ρενάτος : μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596—1650).

Καρναί, αἱ : κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

καταλλαγή, ἡ : ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ συμφιλίωσις.

κατάμερον, τό : τὸ ἀπόμερον.

κατάσταις τοῦ βίου : κατεύθυνσις τοῦ βίου.

κανί, τό : ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν μεταφορικῶς κοίλη χώρα περιλειωμένη.

Κένταυροι : μυθολογικά τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.

κίδαρις, ἡ : περικτὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

κιοτής : δειλός :

cloaca maxima : ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διοχετεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριν.

Κόϊντος, ὁ : φίλος τοῦ Κικέρωνος.

κολορίστας, ὁ : ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.

κόμπος, ὁ : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.

κομπωδέστερος : περισσύτερον ἐπιβλητικός.

Κορτοβουνίσιος, ὁ : ὁ κάτοικος τῆς ὄρεινης Τριφυλίας.

κούλια, ἡ : πύργος.

κουρταλῶ : κρούω ἐπιμόνωσ.

Κραβαρίτης, ὁ : ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.

Κρομβάχερ (*Αδόλφος) : μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768—1845), καθηγητῆς Πανεπιστημίου.

κυρία λέξις : κυριολεξία.

Κώτας : μακεδονομάχος ἀπὸ τὴν Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Ἐκρεμάστηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

Λ

λάδανον, τό : κοινὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός».

Λαίπθαι, οἱ : μυθικά ὄντα, συγγενεῖς μὲ τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ μὲ ἀνθρώπινον ὄλοκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκάρω : χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἄλυσον.

Λίθη, ἡ : εἷς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἄδου.

λογοκρατία, ἡ : ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμός.

λογοποιῶ : συγγράφω.

λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκεῖνου : κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀρκετὰ ἐκεῖνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, ὁ : ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.

λυτρόν, τό : τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τό : ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζινὸ γραμμὴ : ἡ γαλλικὴ ὀχρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γερμανικὰ σύνορα, τὴν ὁποίαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.

μαναφούσκια, τά : αἱ διαβολαί.

μάους, τό : εἶδος τυχηροῦ παιχνιδιοῦ.

μασγάρια, τά : πολεμίστρες.

Μαρόνεια, ή : αρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.

μεθοδευτής, ό : ό μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ό πανοῦργος.

μέλει (τινί τινός) : φροντίζει τις περί τινος.

Μελιάθω, ό : Φοινικικός θεός ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα.

Μένανδρος, ό : αρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

μετερίζι, τό : τὸ πρόχωμα.

Μίλων, ό : μέγας Ἄγγλος ποιητής (1608—1674), τοῦ ὁποῦ ἀριστοῦργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημα «Ἀπολεσθεῖς παράδεισος».

μνῆτι καὶ μνῆτατο : ή εἰδήσις.

Μισίρι καὶ Μεσίρι : (ἀραβιστί) ή Ἀἴγυπτος.

μνέω : ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια», λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλην ἐπιθυμίαν.

Μουσεῖον, τό : λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Μουσῶν.

μπαϊράκι, τό : ή σημαία.

μπαλαισιά, ή : ή τρικυμία.

μπάρκο τό : μέγα ἰστιοφόρον, τοῦ ὁποῦ ὁ ἰστός φέρει σταυρωτὰς κεραίας.

Μπέκκ : Γερμανὸς ἱστορικός συγγραφέας περί τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Μπόστφορντ : Ἄγγλος ἱστορικός συγγραφέας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

μπουγάζι, τό : ή στενή θαλασσία δίοδος (δίαιλος).

μπουράσκα, ή : ή θύελλα, ή τρικυμία.

μπρατσέρα, ή : ἰστιοφόρον με δύο ἰστούς, λίαν ταχύ.

N

νεωτερικαῖς ἐπιβροῖθω φαντασίαις : παραφορτόνω με φαντασίαις τῆς νεότητος.

Νότμαν : Γερμανὸς ἱστορικός καὶ γεωγράφος (1823—1880). Ἐγγράψε μετὰ τοῦ

Πάρτε φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ντερνὸς : ό Γάλλος νύαρχος Δὲ Ριγνὸ (De Rigny).

ντισμπιάρκο, τό : ἀπόβασος.

Ξ

Ξενοκράτης ό Ἀφροδισιεύς : αρχαῖος ἐρμηνευτής τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ξεύχομαι : ξεστομίζω κακὸν λόγον.

Ξηροποταμινὸν δάσος : δάσος τοῦ Ἀθω.

Ξυνήμι τῆς τέχνης : ἐνωῶ τὴν τέχνην.

O

οἰακίζω : πηδάλιουχῶ.

οἰκέτης : ὑπηρέτης.

ὀλιάς, ή : ἐμπορικόν, φορτηγὸν πλοῖον.

ὀντολογικός : ό ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὄντολογίαν, ή ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνόητα εἰς τὴν πολλότητα.

οὔβρια, τά : χόρτα τῆς θαλάσσης.

οὐσία, ή : περιουσία.

Π

- Πάναινος*, *ὁ* : ἐπιφανὴς Ἀθηναῖς ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.
- Πανδρόσειον*, *τό* : τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος.
- παρίδμων* : παντογνώστης.
- Πανόσις*, *ὁ* : ἐπικός ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὰ ἔργα του «Ἡρακλείδης» καὶ «Ἰωνικά» σώζονται ἀποσπάσματα.
- παράκλησις*, *ἡ* : ἡ παρηγορία.
- παρειμένον οἰκοδόμημα* : ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.
- παρεκβολικός* : ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰ σημειώσεις (παρεκβολάς).
- πάροισθεν* : ἐμπροσθεν, πρότερον.
- Πάρις* : Γερμανὸς γεωγράφος (1856—1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐγράψε μετὰ τοῦ Νόυμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
- Παρέκο* : ζωγράφος Ἰσπανός, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο.
- Πειρίθου*, *ὁ* : βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸ γάμον του μετὰ τῆς Ἰπποδαμείας προσεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
- Πενθεσίλεια*, *ἡ* : βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, συμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλεύου.
- περιέλκω* : παρασύρω.
- περιόν*, *τό* : τὸ πλεονέκτημα.
- περιορίζομαι* : παραφέρομαι, γίνομαι ἐξάλλος.
- περπερεύομαι* : ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι.
- πλέγμα*, *τό* : τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων.
- ποδόστομα* : τεμάχιον ξύλινον ἢ γαλῦβδινον ἀποτελοῦν κατακάρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσαρμόζεται τὸ πηδάλιον.
- πολιτικὴ λέξις* : λαϊκὴ λέξις.
- πράγματα*, *τά* : αἱ πράξεις
- πραγμάτων ἀναγκάζω προσετῆραι τῶν ἐμῶν* : σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.
- Πρασιάς*, *ἡ* : λίμνη τῆς Μακεδονίας μετὰ τοῦ Ἀξιῦ καὶ Στρυμόνος.
- πράττω τὰ δημόσια* : πολιτεύομαι.
- πρέζα*, *ἡ* : μικρὰ ποσότης κοινοτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.
- προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον* : ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως.
- προΐσχομαι* : κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.
- προκαθίσταμαι τινα* : τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.
- procuratores* : οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἄρχοντες.
- προπολεμικαὶ δραχμαὶ* : αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914—1918), ὅτε τὸ δολλάριον ἐξηργυρώνετο μὲ πέντε δραχ.
- προσηγής* : πρᾶος, ἤπιος.

- πριμάτσα*, ἡ : τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πριμνήσινον).
Προτοφάλης : φίλος τοῦ Κοραΐ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς.
πτοῦμαι : δειλιάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

Ρ

- ῥαθυμίας τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφειν* : νὰ διορθῶνῃς τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν.
ρασιοναλισμός, ὁ : ὀρθολογισμός· φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.
ράχτα, τὰ : οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.
ρεζές, ὁ : ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.
ρικνός : κατὰξηρος, ζαρωμένος.
Ροδαφνοῦσα, ἡ : 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφνη), 2) θρυλικὸν πρόσωπον, ἥρωϊς ὁμωνύμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.
ροτόντα, ἡ : κυκλωτέρη οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καὶ περιστυλίου.
Ροῦσος Δημήτριος : Φιλολόγος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869 - 1948).

Σ

- σαλβόρι*, τό : εἶδος πλατείας περισκελίδος.
σήθω : κοσμητικόν
Σίλλερ Ἰωάννης : εἰς τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε (1759 - 1805).
σιάδι, τό : μέρος ἐπίπεδον, ἴσιωμα.
σισανές, τό : ραβδωτὸν τουφέκιον μὲ ἐξάγωνον κἀνην.
σκουτάριος, ὁ : (λατ. scutarius)· ἵππεὺς ἀσπίδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.
Σοπενχάουερ : Γερμανὸς φιλόσοφος (1788 - 1860).
Σουϊδας, ὁ : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.
στελέτο καὶ σιλιέτο, τό : ἐγχειρίδιον, μαχαίρι.
Στήβενσον : Ἀγγλος μελετητῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
σινουσία, ἡ : ἡ συνναστροφή.
σχολή, ἡ : ἀρχία.
σωτρόπιον, τό : (ἑσωτρόπιον)· ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἑσωτερικῶς τῆς τροπίδος καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς.

Τ

- Ταίφιη*, ἡ : πόλις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.
Τάσσοσ Τορκουάτος : εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544 - 1593) τοῦ ὁποῖου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι αἱ Ἀπελευθερωθεῖσα Ἰερουσαλήμ.
τζάκι, τό : (λ. τουρκικῆ, ὀτζάκι)· ἐστία, οἰκογένεια μεγάλη.

τῶχανταραίοι : ἀκόλουθοι μεριστᾶνος.

τοῖς εἰς αὐτὸν κεκνήσιν : εἰς ὅσους χάσκουν παρατηροῦντες αὐτόν.

Τολστόι Λέων : διάσημος Ρώσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828 - 1910).

τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας : φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νῆμα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).

τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν : ἡ ἀπόφασις ἤρχισε νὰ πραγματοποιηῖται.

τραμοντάνα, ἡ : ὁ βόρειος ἄνεμος.

Τριτογένεια : προσωνυμία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς λίμνης Τριτωνίδος ἢ ἐκ τινος ἀρκαδικῆς πηγῆς.

τρίχαπτον, τό : (θρίξ—ἄπτω)· πλέγμα λεπτοφυέστατον, δαντέλλα.

τσαπράκια ἢ τσαπράζια, τά : ἀργυρᾶ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν μὲ διαφόρους παραστάσεις.

τυρανῶ : δικαῖω.

τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαμβάνω τινά ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβείαν.

ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ : τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.

ὑποχωρῶ θεῷ : ὑποτάσσομαι εἰς τὸν Θεόν.

ὑφίεμαι : παραμελῶ.

Φ

φελούκα, ἡ : μικρὰ λέμβος.

Φίλιππος Θεσσαλονικεὺς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματικοὺς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

φιλονεικῶ ἀφείναι κατόπιν τινά : φιλοδοξῶ νὰ φανῶ ἀνώτερός τινος.

φοινικοῦς : ἐρυθρός.

φουσαίτο, τό : τὸ σπράτευμα.

φουσιῶμαι : ἀλαζονεύομαι, ὑπερφανεύομαι, φουσκῶνω.

Χ

χαροκόπι, τό : διασκέδασις.

Χαιζῆ - Ἀναγνώριον Ἀναγνώριος τοῦ Ἀνδρέου : Σπετσιώτης ἱστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπετσιωτικὰ» εἰς τρεῖς τόμους (1851 - 1925).

χλαπαταγή, ἡ : ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.

χλοάζον, τό : τὸ πράσινον.

Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, τό : φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοποννήσου.

χρυσάκτιν : ἔχων χρυσᾶς ἀκτῖνας.

Ψ

ψάιν, τό : τὸ χλωρὸ στάχυ.

Ω

ὠδὶς, - ἴνος· «τὰς ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοί» : τοὺς κατὰ τὴν γέννησίν σου πόνους.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- ΑΙΓΙΝΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Έγεννήθη εν Αθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἴδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὑποίας ἐφημερίαν ἔργασίας. Περισπούδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τὸ «Κλίμα τῆς Ἑλλάδος».
- ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** Έγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ οικονομικὰ ἐπιστήμας εἰς Παρισίους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οικονομικὰς, ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγραμματα: «Μαθήματα δημοσίας οικονομίας», «Οικονομικὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οικονομίας» κ.ἄ.
- ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1907. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα: «Κυψελίδαι», «Μαρία Δοξαπατρή», «Φαύστα», «Εὐφροσύνη», «Ἀντιόπη», «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φαύστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπόν του τὸν μέγαν Ἀγγλόν δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν μας παράδοσιν, ἤρσαν πολὺ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κυρυφαῖον Ἑλληνα θεατρικὸν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς του.
- ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ.** Έγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διετέλεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχειῶν τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσεν πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα» τοῦ Κασομούλη, ὡς καὶ διηγήματα: «Ἱστορίαι τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη», «Τὰ παλληκάρια τὰ παλιὰ», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γύρο τῆς ἀνέμης» καὶ ἄλλα.
- ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», γεννηθεὶς τὸ 1886. Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικὰ του

ἄρθρα, τὰ ὅποια διακρίνει νευρῶδες ὕφος καὶ πατριωτικὸς παλμός. Τὰ καλῶτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940—41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἐγράψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : «Ἡ δὺς Κυκλάων», «Ἡ ἀπογραφή», «Τὰ κόκκινα γάντια» κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1951.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε : «Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα» καὶ μελέτας εἰς περιοδικὰ.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφικὴ του δραστηριότης εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἐγράψε «Λογικὴν», «Ψυχολογίαν» καὶ «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν», διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνάλεκτα» εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρυθμοὶ ἀθανάτων» τὰ καλῶτερα ποιήματα τῶν μεγαλύτερων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὀλόκληρον τὸ σφωζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατωχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμόνομον ἔδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ. Ἔργα του : «Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», «Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος», «Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα», «Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος», «Μορφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς» κ. ἄ.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1894. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐδημοσίευσεν : «Ἀριστοτέλους Πρῶτὴ φιλοσοφία», «Πλάτωνος Πολιτεία», «Μελέτῃ τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων», «Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς ἐγκυκλοπαιδείας.

ΓΚΑΪΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1832. Ποιητὴς, ἑλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπιστήμων. Ἡ μεγαλύτερα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλύτερων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε μεγαλύτερων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε ἔχοντες μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, γενομένης ὑπὸ διασφῶν Ἑλλήνων λογο-

τεχνών. Έκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ «Φάουστ», τοῦ ὁποῖου τὸ πρῶτον μέρος μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Κατζοπούλου, τὸ δὲ δεῦτερον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικαί. Μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» ἐγένοντο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν.

ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπῃ. Ὑπῆρέτησε καθηγητῆς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς, διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογὴν: «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακίωττες». Μετέφρασε τὰς τραγωδίας καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητά, τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ. Ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νέας Ἰταλίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἐγραψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτῆς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον του «Θεία Κωμωδία» καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτῆς. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγνὸς ἐλληνολόγος. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικά ὑπὸ το ψευδώνυμον «Ἰδας», ἐδημοσίευσεν δὲ τὰ βιβλία: «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἷμα» ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελᾶν, «Σαμοθράκη», «Ὅσοι ζωντανοί», «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» κ.ἄ.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1905. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἰς Παρισίους. Τὸ 1939 ἐξελέγη καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγραψε πολλὰς μελέτας μεταξὺ τῶν ὁποίων: «Τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως» (γαλλιστί), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ.ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Λειψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν «Κλειῶ». Συνέγραψε φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ δίτομον: «Ἀδαμάντιος Κοραΐς». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1868 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἓνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ἡ ποίησις του διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιωτυπίαν τῆς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφὴν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιοῖ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμιγνύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὄφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητά καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα «Νέον Ἄστυ». Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδίνον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἐξῆσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φόσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ «Λύρα» καὶ τὰ «Λυρικά», αἱ ὁποῖαι περιέχουν εἰκόσιν ὀδᾶς ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικὴν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητῆς καὶ πεζογράφος ἡσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν», «Τὸ παιδομαζώωμα» (Ἱστορικὸν δράμα), «Ὁ Ἀναδρομάρχης τῆς Ἀττικῆς», «Διηγήματα» κ.ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς Σμόρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσεν τὰς ποιητικὰς συλλογὰς «Λύρα», «Μοῦσα θηλάζουσα», «Ἐωθινὰ μελωδία», «Ποιητικὸν ἀπάνθισμα», «Βάρβιτος», «Κλεονίκη». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλύτερων ἀρχαϊζόντων ποιητῶν μας.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαῖνὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρετήσεν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρὸς μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπίκοις διηγηματογράφος. Ἔργα του : «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιὰς Ἀγάπης», «Λόγια τῆς πλώρης», «Ὁ Ζητιάνος», «Ὁ Ἀρχαιολόγος» κ.ἄ.

ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη περί τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα», τὰ ὅποια κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βλαχογιάννη, εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἄγῶνος.

ΚΗΠΑΪΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΝΤ. Έγεννήθη ἐν Βομβάῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λονδίῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικὰς ἱστορίας, ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Ἐτιμῆθη μὲ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Ἐπὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Ἐμπρὸς» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». Ἔργα: «Ὅταν ἤμουν δάσκαλος», «Ὁ Πατούχα» κ. ἄ.

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ ἐξῆσε μέχρι τοῦ θανάτου του (1833). Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Ἐξέδωκεν ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλήθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικὰ πρὸς τοὺς ὁμοθετεῖς του. Ὁ Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρασίον ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδοῦλου Ἔθνους καὶ ἔγινεν εἰς τῶν πρωτεργατῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ. Έγεννήθη τὸ 1851 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ πρωτοπυργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ ἐδημοσίευσεν δεκάδας ἱστορικῶν μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Ἐσπούδασε νομικά εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μὲ τὴν λογοτεχνίαν. Ἔργα του: «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονιάς», «Στιχοურγήματα», «Ἴδου ὁ ἄνθρωπος» (χαρικτῆρες), «Στοχασμοὶ» κ. ἄ. Ἐσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ᾔθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλύτερους σατιρικοὺς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον δξυδερκεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

ΛΗΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Κύπριος ποιητὴς, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 καὶ

ἀποθανόν ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. Ὑπῆρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. Ἐξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοῦς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». Ἀπὸ τὸ 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὅποια ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μετὰ τὸν γενικὸν τίτλον «Τζυπριώτικα τραγούδια». Τὰ τραγούδια τοῦ αὐτὰ διακρίνει γνησίᾳ ἔμπνευσις καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887 καὶ ἀπέθανε τὸ 1961. Ἐσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν. Τὸ 1925 ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1960 μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Διετέλεσε δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἔργα του : «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτήρ», «Ἐπίδημημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων», «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαιδεύσεις καὶ ἀνθρωπισμὸς» κ. ἄ. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα εἰς περιοδικὰ.

ΜΑΒΙΑΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1858 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπεσε τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἠπείρου ὑπὲρ πατρίδος. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ ποιήματά του ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις του ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα». Ὁ Μαβίλης ὑπῆρξε φιλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωὴν.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Λιδωρικίον τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «Ἀπομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον του εἶναι σημαντικὸν ὡς ἱστορικὴ πηγὴ καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἔγραψε ποιήματα. Ἔργα : «Ὀῤρες», «Ἀσφάδελου», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαλον» κ. ἄ. Ἐτιμήθη μετὰ τὸ ἔθνικόν Ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἰταλίαν καὶ κατόπιον εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀφιέρωθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ 1875 τὸ ἐπικολορικὸν ποίημα «Ὅρκος». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογὴν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. 'Ο Παύλος Μελάς υπήρξεν ὁ πρωτεργάτης μακεδονομάχου, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἥρωας τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἐγενήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡγωνίσθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδοनीαν καί, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καπετὰν Μίχης Ζέρβας, κατήρτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθη ὑπὸ τουρκοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες εἰς Στάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1883 εἰς Ναύπκτον. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλὰς ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἐγραψεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δρᾶμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγματα», «Κουβέντες τοῦ Φορτοῦνιο» κ.ἄ. Ἱστορικαὶ βιογραφαί: «Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ» εἰς δύο τόμους, «Ὁ ναύαρχος Μικαύλης», «Τὰ ματωμένα ράσα» κ.ἄ. Θεατρικὰ ἔργα: «Ὁ γυῖός τοῦ Ἰσκιου», «Τὸ χαλασμένο σπῆτι», «Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαιδεύεται», «Ὁ Παπαφλέσσας» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Ἐγενήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του: Διηγήματα, ἡθογραφία καὶ θαυμάσια περιγραφαί: «Ἀθηναϊκαὶ σελίδες», «Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις». Ἐκ τῶν καλυτέρων του σελίδων εἶναι «Τὸ φίλημα», μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν, «Παναγία ἡ Μεγαλομάτα», «Τὸ παράπονον τοῦ μαρμαρίου», «Εἰς τοῦχος» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Πάτρας τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτατα ἰδρύματα ἐπὶ τριάκονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830 - 1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδιῶμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἔξοχον ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλληνας. Ποιήματά του μετεφφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ Ἰω. Πολέμη Στ. Σεφεριάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Νομπέλ.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Σουκαμινίαν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐδημοσίευσεν διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα: «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» με ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, «Ἡ δασκάλα με τὰ χρυσᾶ μάτια» καὶ «Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα» καθὼς καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων: «Τὸ πράσινο βιβλίον» καὶ «Τὸ γαλάζιον βιβλίον».

ΜΩΡΑ-ΓΙΩΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σκιάθῳ τὸ 1850. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενῆς τοῦ Παπαδιαμάντη κατέχευται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀπλοῦς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ναυτικὴν ζωὴν, κυρίως τῆς Σκιάθου. Ἐκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα καὶ ταξιδιωτικὰ ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἐξεδόθησαν εἰς ἕξ τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους: «Καταστροφή τῶν Ψαρῶν», «Βάρδας Καλλέργης». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἐνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1929.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγιῶν καὶ ἀπέθανε εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1943. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποῦ διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς. Διωρίσθη μεταξὺ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητῆς καὶ πεζογράφος. Ποιητικὰ ὄλλαγαί: «Τραγούδια τῆς πατρίδος μου», «Ὁ τάφος», «Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ», «Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναχία», «Οἱ καιροὶ τῆς λιμνοθάλασσας καὶ τὰ Σατιρικά γυμνάσματα», «Δειλοὶ καὶ σκληροὶ στίχοι», «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου» (ἐπικολυρικόν), «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ» (ἐπικόν) κ.ἄ. Διηγήματα: «Θάνατος παλληκαριοῦ», «Διηγήματα». Δράμα: «Ἡ Τρισεύγενη». Κριτικά: «Τὰ πρώτα κριτικά», «Γράμματα» κ.ἄ. Εἶναι ὁ καθολικώτερος ποιητῆς μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισχιλιετῆ ἐθνικὴν ἱστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Αἰτωλικῷ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη μετὰ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε κριτικὰς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους μετὰ τὸν γενικὸν τίτλον «Πρόσωπα καὶ κείμενα». Τὰ βιβλία του «Ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες» καὶ «Σκαρβαβῆς ὁ ἱερός» ἀναφέρονται εἰς ταξίδια του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Αἴγυπτον, εἶναι δὲ ἄριστα εἰς τὸ εἶδος των.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1884 εἰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1955. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἵππικοῦ τοῦ Βελγίου καὶ μετέσχευε εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ κατόπιν. Εἶναι ὁ νικητῆς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου (1940 - 1941) καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946 - 1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρίς του ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρῆτήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἔδρυσεν τὸ πολιτικὸν κόμμα «Ἑλληνικὸς Συναγερμὸς». Ἐδημοσίευσεν τὰ πολεμικὰ του ἀπομνημονεύματα «Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941», εἰς τὰ ὅποια μετὰ τὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασεολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφανοῦς Ἑλληνικῆς νίκης.

- ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** Έγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σκιάθῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « Ἡ γυφτοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μὲ τὴν ἰδιότυπον καὶ λυρικήν γλῶσσαν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουν ἔθνη καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ.** Έγεννήθη ἐν Καρπενήσι τὸ 1877 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διέτελεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πανακροθῆκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου » (δραματοποιήσις τοῦ δημόδου ἀσματος « Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ »), αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἐργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοὶ » « Ἡ θυσία », « Ἄγιον Ὅρος », « Βυζαντινὸς ἄρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικὰ τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δῶρα ». Ἐγραψεν ἐπίσης χρονολογήματα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνικῶν θεμάτων.
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικά. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποιησὶν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ἐργα του : « Στόνοι », « Χελιδόνες », « Συζύγου ἐκλογή » (πολιτικὴ κομωδία), « Ἄσμα ἄσμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἐγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐκ Βυτίνης τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικὸς τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους » ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδῆλον λογοτεχνικῶν χαρακτηρισμάτων.
- ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ » εἶναι μνημειῶδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935.

Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικὸν του ἔργον εἶναι ἐγκατε-
σπαρμένον εἰς τὰς ἡμερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του σενεκεντρώθη τὸ καλύ-
τερον μέρος του εἰς δύο τόμους « Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

ΠΟΥΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896.

Ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Μελετητὴς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς, Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτὴς Κερκύρας. Με-
τέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « Ἀμιετ » τοῦ Σαίξπηρ, τὴν « Πιλάδα »
καὶ « Ὀδύσειαν » τοῦ Ὀμήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ,
τοῦ ὁποίου ἐξέδωκε τὸ 1859 « Ἀπαντὰ τὰ Εὐρισκόμενα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγω-
γῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συψώμου.

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. Ἐγρα-
ψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικά ποιήματα, τὰ ὅποια ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοὺς τί-
τλους « Σικιᾶς », « Μουσικῆς φωνῆς ».

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σίφωνι τὸ 1850 καὶ ἀπέθανε
τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθη-
νῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπι-
στημίου Ἀθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι
τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν
λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς :
« Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρον »
τὰ δράματα : « Ἡ κόρη τῆς Λήμνου », « Ὁ Νικηφόρος Φωκῆς », « Φαίδρα »,
« Ῥήγας », « Ἄσωτος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ
Γκαίτε καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκῶν ». Ἡ γλῶσσα του τα-
λαντεύεται μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ
ἀπέθανε τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρ-
χαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγρημάτισε βουλευτὴς, ὑπουργὸς
καὶ πρεσβευτὴς. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λογοτεχνικά, ποι-
ήματα, δράματα, κωμωδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν
« Ἀπάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Ἐγεννήθη εἰς Σύρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθή-
νας τὸ 1904. Ἐγραψε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : « Ἡ πά-
πισσα Ἰωάννα », « Συριακὰ διηγήματα », « Τὰ εἰδῶλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνα-
τόν του ἐξεδόθησαν τὰ « Ἀπαντὰ » του εἰς 7 τόμους.

ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥ΄ΓΛΑΙΑΜ. Μέγας Άγγλος δραματικός ποιητής (1564 - 1616).

Έγραψε τριάντα έπτά δραματικά έργα, τών όποίων πολλά μετεφράστησαν και εις την Έλληνικήν γλώσσαν και επαίχθησαν εις τό θέατρον: «Μάκβεθ», «Άμλετ», «Βασίλευς Άήρ», «Ίούλιος Καίσαρ», «Όθέλλος», «Τρικυμία» κ.ά. Περίφημα είναι επίσης και τά «Σονέττα» του.

ΣΙΛΑΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759 - 1805). Μέγας Γερμανός ποιητής και δραμα-

τουργός, σύγχρονος και φίλος του Γκαίτε. Έγραψε σπουδαία ιστορικά και κριτικά έργα, έγιναν όμως διάσημος κυρίως διά τά λυρικά του ποιήματα και τας τραγωδίας του: «Γουλιέλμος Τέλλος», «Μαρία Στιούαρτ», «Ίωάννα ντ' Άρκ», «Λουίζα Μύλλερ» κλπ. Πολλά εξ αυτών μετεφράστησαν εις την Έλληνικήν και παρεστάθησαν από Έλληνικούς θιάσους.

ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ. Έγεννήθη εν Άθήναις τό 1881 και απέθανε τό 1953.

Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας και αισθητικής εις Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεύς τής Σχολής Καλών Τεχνών. Τό 1945 έγινε μέλος τής Άκαδημίας Άθηνών. Έξέδωκε πολλές ποιητικές συλλογάς, εκ τών όποίων αι κυριώτεροι είναι: «Τραγούδια τής όρφανής», «Μεγάλη αύρα», «Κυρά Φροσύνη», «Κόλγιδες», «Μέσα από τά τείχη» κ.ά. Έγραψεν επίσης τό δράμα «Χριστός άνέστη» και μετέφρασε τό έπος του Ήσιόδου «Έργα και ήμέραι».

ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Έγεννήθη τό 1798 εις την Ζάκυνθον. Έσπούδασεν εις

την Κρεμόναν και κατόπιν εις την Παβίαν τής Ίταλίας. Πλήν τής νομικής κατέγινε κυρίως εις φιλολογικάς μελέτας και εις την ποιήσιν. Τό 1818 επέστρεψεν εις την Ζάκυνθον, όπου διέμεινε μέχρι του 1828. Έκτοτε μέχρι του θανάτου του (1857) διέμεινε εις την Κέρκυραν. Έγραψε τά πρώτα ποιήματά του εις την Ιταλικήν γλώσσαν, ένωρις όμως έπεδόθη εις την συστηματικήν μελέτην τής ελληνικής γλώσσης και εις την σύνθεσιν ελληνικών ποιημάτων. Έγραψε ποιήματα και όλίγα πεζά. Ποιήματα: «Ύμνος εις την ελευθερίαν», «Η φαρμακωμένη», «Ό Λάμπρος», «Ό Κρητικός», «Ό Πόρφυρας», «Οί Έλεύθεροι Πολιορκημένοι» κ.ά. Πεζά: «Διάλογος μεταξύ ποιητού, φίλου και σοφολογιωτάτου», «Η γυναίκα τής Ζάκυνθος» και διάφορα πεζά σχεδιάσματα ποιημάτων του και σημειώσεις, όλα εις την δημοτικήν γλώσσαν. Ό Σολωμός είναι ό θεμελιωτής τής νεωτέρας ποιήσεώς μας.

ΣΟΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Έγεννήθη τό 1852 εις την Σύρον και απέθανε τό 1919

εις τας Άθήνας. Έσπούδασε φιλολογίαν. Από του 1883 έως τό 1918 εξέδιδε την εβδομαδιαίαν σατιρικήν εφημερίδα «Ό Ρωμιός». Έγραψε και άλλα σατιρικά ποιήματα, κωμικά παίγνια, έμμέτρους σατιρικές κωμωδίας και όλίγα λυρικά, τά όποια εξέδόθησαν εις εξ τόμους με τόν τίτλον «Ποιήματα».

ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη εις Κωνσταντινούπολιν τό 1808 και απέ-

θανε τό 1863. Ποιητικά έργα του: «Ό περιπλανώμενος», «Η τουρκομάχος Έλλάς», «Τό πανόραμα» κλπ.

- ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Έγεννήθη εις Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικά ἔργα του : « Ἡ κιθάρα ». Δραματικά : « Ὁ ὁδοπότης », « Μεσσίας », « Εὐθύμιος Βλαχάβας », « Ὁ ἄγνωστος ».
- ΣΥΚΟΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Λειψίαν. Έπανεληθὼν διορίσθη ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικά καὶ φιλολογικά περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Έδημοσίευσε φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε προῶρος, τὸ 1937.
- ΤΑΙΝ ΠΗΛΟΛΑΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικὸς. Έγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Έγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του « Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι », μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.
- ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809 - 1892). Δαφνοστεφὴς ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάβρον καὶ τὴν ὄλην ρομαντικὴν ἑλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. Έδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ « Ὀδυσσεύς » ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.
- ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΡΚΟΤΑΤΟΣ. Εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Έγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Έγραψεν ἐποποιίας : τὴν « Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλήμ » καὶ τὸν « Ἀμύνταν », τὴν τραγωδίαν « Τορρισιμόνδος », τὰς « Ἐπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας » καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.
- ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1857 εἰς Στενήμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Έξέδωκε τὰ ἐξῆς ἔργα : « Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς », « Αἱ προϊστορικαὶ ἀκρόπολεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου », « Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης ». « Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν » κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελ.
1. Παναγία ἢ γλυκοφιλοῦσα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55
4. Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθουμήματα, Ν. Κασσομούλη	67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερεϊανοῦ	69
7. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941, Ἄλ. Παπάγου	78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσουντα	136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139
12. Ἡ δημοσιὰ οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μισούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	174
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἄλ. Μωραϊτίδου	176
16. Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου	197
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	198
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
22. Παροιμίαι	199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸν τραγούδι	211
24. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
25. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, Ἀνδ. Κάλβου	230
26. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
28. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη	246
29. Τρελὴ χαρὰ, Ἰω. Γρυπάρη	247
30. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἄλ. Σούτσου	248
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249

33. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου	251
34. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβελεγγίου	252
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
36. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
37. Χειμᾶρα, Κ. Παλαμᾶ	259
38. Τὸ ἑλληνικὸ θάυμα, Μιλτ. Μαλακάση	261
39. Βράδου σ' ἓνα χωριό, Α. Πορφύρα	263
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	264
41. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	266
42. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	268
43. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	269
44. Φάυστα, Δ. Βερναρδάκη	270
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελούντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	283
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	285
47. Αἰ τῆς μητρὸς ἐποιδίαι, Ἰωάννου Χρυσοστόμου	287
48. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	290
49. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ	293
50. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου	295
51. Ἐπιστολή, Φωτίου	296
52. Παρεμβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	296
53. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	300
54. Πρὸς τὸν βασιλεῖα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	301
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλου ποιητοῦ)	304
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ	304
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσήφ ὕμνογράφου	305
58. Ὀδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροῦδου	316
59. Ἰούλιος Καίσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου	336

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Λόγος τοῦ ἀεμινήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκκα	14
3. Ναύαγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελεᾶ	73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἄσματων, Ν. Πολίτου	85
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργοῦλλη	91
8. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Σκουρτῆ	96

9.	Τὸ Πάσχα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	115
10.	Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
11.	Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
12.	Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	134
13.	Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
14.	Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
15.	Σκιαγραφία τοῦ ἀττικού κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
16.	Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
17.	Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170
18.	Ὁ ἐπικῆδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
19.	Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
20.	Ὁ Ὠκεανός, Ἀνδ. Κάλβου	231
21.	Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μαρκορᾶ	242
22.	Πατρίδα, Α. Μαβίλη	246
23.	Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
24.	Ἐστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη	261
25.	Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	263
26.	Τὸ θέατρο, Α. Πορφύρα	264
27.	Εἴμαστιν ἰσχεῖνοι πού ἄμαστιν, Δ. Λιπέρτη	266
28.	Νά ἴσῃ τὸν νὰ θεωροῦσατε, Δ. Λιπέρτη	267
29.	Ἡ ζωγραφία μου, Γ. Σουρῆ	269
30.	Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	270
31.	Ἡ Κόλασις, Δάντη, μετάφρασις Ἄλ. Ραγκαβῆ	309
32.	Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	314
33.	Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἰππολύτου. Ταίν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	321
34.	Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	323
35.	Ἄν. . . ., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	354

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1.	Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά, Σπ. Λάμπρου	19
2.	Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἰων. Δραγοῦμη	101
3.	Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ	104
4.	Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
5.	Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122
6.	Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλὴμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. Ἰουλίου Τυπάλδου	312
7.	Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα	330
8.	Ὀδυσσεάς, Τέννyson, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	356

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα	14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυτος εἰς Παῦλον Μελάν Σπυρ. Λάμπρου	19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυθνοῦ	22

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
2. Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
3. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασμοῦλη	67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερεϊανοῦ	69
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἀλ. Παπάγου	78

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ πρόβλεψις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων, Ν. Πολίτου	85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	91
3. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	96
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη	101

5. Πολιτικά παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἰ. Κοραΐ	104
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 1821 εἶναι τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
7. Τὸ Πάσχα, Ἰ. Παπαδιαμάντη	115
8. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
9. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
10. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοσις τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰ. Πουλιᾶ	124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
3. Κωστής Παλαμάς, Δ. Κακλαμάνου	134
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσοῦντα	136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσπούλου	144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἄττικου κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
7. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	174
2. Ὁ Ἀθῶνας, Ἰ. Μοραϊτίδου	176
3. Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
4. Πρὸς τὴν Μακεδονία, Γ. Μ. Παναγιωτοπούλου	187

VIII. ΗΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
3. Σκέψεις, Ἰ. Μ. Ροῖδου	197
4. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λοσκαράτου	198
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπουρογλου	198
6. Παροιμίαι	199

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
-----------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη	209
2. Τῆς Δέσπωσ,	210
3. Μισολόγγι,	210

Β'. ΠΑΡΟΛΟΓΑΙ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ,	211
---------------------------	-----

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια	214
------------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ—ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
2. Ἐλευθεροὶ πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
3. Εἰς τὸν Ἐρὸν Λόγον, Ἀνδρ. Κάλβου	230
4. Ὁ Ὁκεανός, Ἀνδρ. Κάλβου	231
5. Διονύσου πλοῦς, Ἀλ. Ραγκαβῆ	235
6. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
7. Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μακρορᾶ	242

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
2. Καρδάκι, Α. Μαβίλη	245
3. Πατρίδα, Α. Μαβίλη	246
4. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	247
5. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀλ. Σούτσου	248
7. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	251
9. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἀρ. Προβελεγγίου	252
10. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
12. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
13. Χειμᾶρρα, Κ. Παλαμᾶ	259
14. Τὸ ἐλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση	261

15. 'Εστιάδες, 'Ιω. Γρυπάρη.....	261
16. Μεγάλη Παρασκευή τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη.....	263
17. Βράδου σ' ἕνα χωριό, Α. Πορφύρα.....	263
18. Τὸ θέατρο, Α. Πορφύρα.....	264
19. 'Ιθάκη, Κ. Καβάρη.....	264
10. Θερμοπόλες, Κ. Καβάρη.....	266
21. Εἴμαστιν ἰσθεῖνοι πού 'μάστιν, Δ. Λιπέρτη.....	266
22. Νά 'τουν νά θωρούσατε, Δ. Λιπέρτη.....	267

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ "Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ.....	269
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ.....	269
3. 'Η ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ.....	269
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ.....	270

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φάυστα, Δ. Βερναδάκη.....	271
---------------------------	-----

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Μεγάλου Βασιλείου.....	283
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βραδυτήτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.....	285
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιφθαί, 'Ιωάννου Χρυσοστόμου.....	287
4. 'Η 'Αγία Σοφία, Προκοπίου.....	290
5. "Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, 'Ιωάννου Δαμασκηνοῦ.....	293
6. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου.....	295
7. 'Επιστολή, Φωτίου.....	296
8. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν 'Ομήρου 'Ιλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.....	296
9. Περί ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	300
10. Πρὸς τὸν βασιλέα 'Εμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	301
11. Χριστὸς πάσχα (ἀδῆλου ποιητοῦ).....	303
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ.....	304
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, 'Οκτωβρίου 26, 'Ιωσήφ ὕμνογράφου.....	305

Β'. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Η κόλασις, Δάντη, μετάφρ. 'Αλ. Ραγκαβῆ.....	309
2. 'Ελευθερωθεῖσα 'Ιερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. 'Ιουλ. Τυπάλδου	312

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ο ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρ. Κ. Παλαμᾶ.....	314
2. 'Οδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. 'Εμμ. Ροῦδου.....	316
3. 'Ελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, 'Ιππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου.....	321

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου.....	323
2. 'Ο βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα.....	330

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ιούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου.....	336
2. "Αν... Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη.....	354
3. 'Οδυσσεάς, Τέννισον, μετάφρ. Μ. Σιγούρου.....	356
Λεξιλόγιον.....	359
Βιογραφίαι συγγραφέων.....	368
Πίναξ περιεχομένων κατὰ συλλογὰς.....	380
Πίναξ περιεχομένων.....	383

0020556203

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ Ζ' 1969 (VI) - ΑΝΤ. 51.000-ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ 1818/20-5-69—1892/4-6-69

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΘ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

